

СЛАВЯНСКИ ДИАЛОЗИ

Списание за славянски езици, литератури и култури

Година VIII, книжка 12

*Издание
на Филологическия факултет
при Пловдивския университет
„Паисий Хилендарски“*

**Пловдив
2011**

Международен редакционен съвет

Хана Гладкова – Карлов университет, Прага, Чехия

Реймон Детре – Университетът в Гент, Белгия

Богуслав Желински – Познански университет, Полша

Галина Крилова – Санктпетербургски университет, Русия

Иван Куцаров – Пловдивски университет, България

Борис Норман – Беларуски държавен университет, Минск, Беларус

Михайло Пантич – Белградски университет, Сърбия

Йежи Русек – Ягелонски университет, Краков, Полша

Редакционна колегия

Жоржета Чолакова – главен редактор

Юлиана Чакърова – заместник главен редактор

Гергана Иванова – коректор

Диана Иванова

Николай Нейчев

Красимира Чакърова

Владимир Янев

Борислав Борисов

Красимира Маринова – технически секретар

Евелина Бебова – технически редактор

На корицата:

Вилиам Живицки (Viliam Živický, Словакия)

© СЛАВЯНСКИ ДИАЛОЗИ

Филологически факултет

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

ISSN 1312-5346

СЪДЪРЖАНИЕ

КУЛТУРНА ИСТОРИЯ

- Марцел Черни (Прага).** За характера на чешко-българските и словашко-българските литературни отношения.
 Превод от чешки: Красимира Маринова 9
- Наталия Няголова (Велико Търново).** Професор Любомир Вайдичка в контекста на съвременното европейско чехознание 27

ЕЗИКОЗНАНИЕ

- Ирена Богочова (Острава).** Славянски паралели.
 Лемковски русински и югорусински език.
 Превод от чешки: Момчил Карагьозов 31
- Евелина Грозданова (Пловдив).** Развитие на хърватския книжовен език.
 Процеси на неговата стандартизация 36
- Якуб Пловенс (Познан).** Използване на журналистически текстове в най-новите учебници по полски език, предназначени за чужденци.
 Превод от полски: Димитрина Хамзе..... 43

ЛИТЕРАТУРОЗНАНИЕ

- Силвие Становска (Бърно).** За лова като алегория на любовта в избрани творби на немската литература от Късното средновековие и в старочешкото произведение *Ткадлечек*.
 Превод от чешки: Катерина Томова 49
- Михаела Солейман пур Хашеми (Бърно).** Към въпроса за диференциацията между конвенционалната и литературно престижната омилетика от епохата на барока.
 Превод от чешки: Жоржета Чолакова 59

ДЕБЮТИ

- Мина Стойнова.** Идеята „Полша – предна крепост на християнството“ и нейните отражения в *Начало и развитие на Московската война* от хетман Станислав Жулкевски 66
- Росица Игнатова.** Ян Скацел – философия на тишината и звука 75

НОВИ ПРЕВОДИ

- Ян Скацел.** *Стихотворения.* Превод от чешки: Жоржета Чолакова 83

СТРАНИЦА НА ПРЕВОДАЧА

- „Да измерваш годините с книги“.*
 Разговор на Вяра Найденова с Жела Георгиева. 89
- Милорад Павич.** Из *Вътрешната страна на вятъра*.
 Превод от сръбски: Жела Георгиева 93

ЕТАЖЕРКА

Лилия Лашкова. <i>Историјска фонологија словенских језика</i> (Лилия Иванова, Евелина Грозданова)	97
Атанаска Тошева. <i>Езикът на „История во кратце о болгарском народе славенском“ на йеросхимонах Спиридон (1792 г.)</i> (в контекста на езиковата ситуация в България през втората половина на XVIII в.) (Татяна Славова)	100
Константин Куцаров. <i>Следходността в българския език</i> (Вера Маровска)	102
Радосвет Коларов. <i>Повторение и сътворение: поетика на автотекстуалността</i> (Клео Протохристов)	105
Николай Нейчев. <i>Литература и Месианизъм. Руското литературно месианство през XIX в.</i> (Таня Атанасова)	112
Наталия Няголова. <i>Между бита и битието (Герой и вещь в драматургията на А. П. Чехов)</i> (Николай Нейчев)	114
Аделина Странджева. <i>Времерпространствени представи от възрожденската христоматийно-дидактична книжнина</i> (Инна Пелева)	116
Т. I. Шамякина. <i>Славянская мифология</i> (Роза Станкевич)	120

ХРОНИКА

Диана Иванова, Красимира Чакърва, Елена Гетова. Паисиевите четения 2011 – в светлината на големия юбилей	124
Диана Иванова. <i>Заседание на Комисията за славянски книжовни езици към Международния комитет на славистите с научна конференция на тема „Езиковата политика и славянските езици след 90-те години на XX век“</i>	127
Зоя Кузманова. <i>Първият световен фестивал на руския език и Петата асамблея на фонд „Русский мир“</i>	130
Николай Нейчев. <i>Руският логос в Шанхай</i>	135
Борян Янев, Милена Нецова. <i>Международната конференция в Крагуевац – кръстопът на езици, литератури, изкуства...</i>	137

ПАМЕТ

Диалектологията в научните изследвания на проф. Стоян Стоянов. 100 години от рождението на българския езиковед (Тенчо Дерекювлиев)	140
„И българинът може да бъде световна личност“. 100 години от рождението на Христо Огнянов (Кичка Пешева)	144

АВТОРИ, ПРЕВОДАЧИ, РЕДАКТОРИ	148
---	-----

СОДЕРЖАНИЕ

КУЛЬТУРНАЯ ИСТОРИЯ

- Марцел Черний (Прага).** О характере чешско-болгарских и словацко-болгарских литературных отношений.
Перевод с чешского Красимиры Мариновой 9
- Наталия Няголова.** Профессор Любомир Вайдичка
в контексте современного европейского чеховедения 27

ЯЗЫКОЗНАНИЕ

- Ирена Богочова (Острава).** Славянские параллели. Лемковский и южнорусинский языки. Перевод с чешского Момчила Карагёзова 31
- Евелина Грозданова (Пловдив).** Развитие хорватского литературного языка. Процессы его стандартизации 36
- Якуб Пловенс (Познань).** Использование журналистских текстов в новейших учебниках польского языка для иностранцев.
Перевод с польского Димитрины Хамзе 43

ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ

- Силвие Становска (Брно).** К вопросу об охоте как аллегории любви в избранных произведениях немецкой литературы Позднего Средневековья и в старочешском произведении *Ткадлечек*.
Перевод с чешского Катерины Томовой 49
- Михаела Солейман пур Хашеми (Брно).** К вопросу о дифференциации между конвенциональной и высокой гомилетикой эпохи барокко.
Перевод с чешского Жоржеты Чолаковой 59

ДЕБЮТЫ

- Мина Стойнова.** Идея „Польша – передняя крепость христианства“ и ее отражение в произведении *Начало и развитие Московской войны* гетмана Станислава Жулкевского 66
- Росица Игнатова.** Ян Скацел – философия тишины и звука 75

НОВЫЕ ПЕРЕВОДЫ

- Ян Скацел.** *Стихотворения*. Перевод с чешского Жоржеты Чолаковой 83

СТРАНИЦА ПЕРЕВОДЧИКА

- „Измерять годы книгами“. Разговор Вяры Найденовой с Желой Георгиевой 89
- Милорад Павич.** Отрывок из произведения *Внутренняя сторона ветра*.
Перевод с сербского Желы Георгиевой 93

КНИЖНАЯ ПОЛКА

- Лили Лашкова.** *Историјска фонологија словенских језика*
(Лилия Иванова, Евелина Грозданова) 97

Атанаска Тошева. <i>Езикът на „История во кратце о болгарском народе славенском“ на йеросхимонах Спиридон (1792 г.)</i> (в контекста на езиковата ситуация в България през втората половина на XVIII в.) (Татяна Славова)	100
Константин Куцаров. <i>Следходността в българския език</i> (Вера Маровска) ...	102
Радосвет Коларов. <i>Повторение и сътворение: поетика на автотекстуалността</i> (Клео Протохристова)	105
Николай Нейчев. <i>Литература и Месианизъм. Руското литературно месианство през XIX в.</i> (Таня Атанасова)	112
Наталия Няголова. <i>Между бита и битието</i> (<i>Герой и вещь в драматургията на А. П. Чехов</i>) (Николай Нейчев)	114
Аделина Странджева. <i>Времерпространствени представи от възрожденската христоматийно-дидактична книжнина</i> (Инна Пелева) .	116
Т. I. Шамякина. <i>Славянская мифология</i> (Роза Станкевич)	120

ХРОНИКА

Диана Иванова, Красимира Чакырова, Елена Гетова. Научна конференция „Паисиеви четения 2011“ – в свете большого юбилея	124
Диана Иванова. Заседание Комиссии по славянским литературным языкам при Международном комитете славистов и научная конференция на тему „Языковая политика и славянские языки после 90-х годов XX-го века“	127
Зоя Кузманова. Первый всемирный фестиваль русского языка и Пятая ассамблея фонда „Русский мир“	130
Николай Нейчев. Русский логос в Шанхае	135
Борян Янев, Милена Нецова. Международная конференция в Крагуеваце – перекресток языков, литератур, искусств... ..	137

ПАМЯТЬ

Диалектология в научных исследованиях проф. Стояна Стоянова. 100 лет со дня рождения болгарского лингвиста (Тенчо Дерекювлиев)	140
„Болгарин тоже может быть мировой личностью“. 100 лет со дня рождения Христо Огнянова (Кичка Пешева)	144

АВТОРЫ, ПЕРЕВОДЧИКИ, РЕДАКТОРЫ	148
---	-----

C O N T E N T S

CULTURAL HISTORY

- Marcel Černý (Prague).** Toward the Character of Czech-Bulgarian and Slovak-Bulgarian Literary Relations.
Translation from Czech by Krasimira Marinova 9
- Nataliya Nyagolova.** Professor Ľubomír Vajdička in the Context of Modern European Studies on Chekhov 27

LINGUISTICS

- Irena Bogoczová (Ostrava).** Slavic Parallels. Lemko and Yugoslavo-Rusyn (Yugoslavo-Ruthenian) Languages. Translation from Czech by Momchil Karagyozev 31
- Evelina Grozdanova (Plovdiv).** Development of the Croatian Language. Processes of Standardization 36
- Jakub Plowens (Poznań).** Using Journalistic Texts in the Newest Textbooks for Teaching Polish as a Foreign Language. Translation from Polish by Dimitrina Hamze 43

LITERARY STUDIES

- Sylvie Stanovská (Brno).** The Question of Hunt as Allegory of Love in Selected Works of Late Medieval German Literature and the Old Czech Work *Tkadleček*. Translation from Czech by Katerina Tomova 49
- Michaela Soleiman pour Hashemi (Brno).** Toward Differentiation between the Language of Conventional Sermons and That of High-Style Baroque Sermons. Translation from Czech by Zhorzheta Cholakova 59

DEBUTS

- Mina Stoyanova.** The Idea „Poland – Bulwark of Christianity“ and Its Reflections in *The Beginning and the Progress of the Muscovite War* by Hetman Stanisław Żółkiewski 66
- Rositza Ignatova.** Jan Skácel – Philosophy of Silence and Sound 75

NEW TRANSLATIONS

- Jan Skácel.** *Poems*. Translation from Czech by Zhorzheta Cholakova 83

TRANSLATOR'S PAGE

- „*Measuring Years by Books*“. Interview of Vyara Naydenova with Zhela Georgieva 89
- Milorad Pavić.** A Fragment from *The Inner Side of the Wind*. Translation from Serbian by Zhela Georgieva 93

BOOKSHELF

Лили Лашкова. <i>Историјска фонологија словенских језика</i> (Lilia Ivanova, Evelina Grozdanova)	97
Атанаска Тошева. <i>Езикът на „История во кратце о болгарском народе славенском“ на йеросхимонах Спиридон (1792 г.)</i> (в контекста на езиковата ситуација в Българија през втората половина на XVIII в.) (Tatyana Slavova)	100
Константин Куцаров. <i>Следходноста в българскиот јазик</i> (Vera Marovska)	102
Радосвет Коларов. <i>Повторение и сътворение: поетика на автотекстуалноста</i> (Cleo Protohristova)	105
Николај Нейчев. <i>Литература и Месианизъм. Руското литературно месианство през XIX в.</i> (Tanya Atanasova)	112
Наталија Неголова. <i>Между бита и битието (Герой и вещь в драматургијата на А. П. Чехов)</i> (Nikolay Neychev)	114
Аделина Странджева. <i>Времерпространствени представи от възрожденската христоматийно-дидактична книжнина</i> (Inna Peleva)	116
Т. И. Шамякина. <i>Славјанска мифологија</i> (Roza Stankevich)	120

CRONICLE

Diana Ivanova, Krasimira Chakarova, Elena Getova. The Annual International Conference in Honor of the University of Plovdiv Patron Paisii Hilendarski – 2011: In the Light of the 50 th Anniversary of the University	124
Diana Ivanova. The Session of the International Committee of Slavists' Commission for the Study of Slavic Literary Languages and the Research Conference „Language Policy and Slavic Languages after the 90-s“ ..	127
Zoya Kuzmanova. The First World Festival of Russian Language and the Fifth Russkiy Mir Assembly	130
Nikolay Neychev. The Russian Logos in Shanghai	135
Boryan Yanev, Milena Netzova. The International Conference in Kragujevac – an Intersection of Languages, Literatures, Art... ..	137

REMEMBRANCE

Dialectology in the Studies of Prof. Stoyan Stoyanov. The 100 th Anniversary of the Birth of the Bulgarian Linguist (Tencho Derekyuvliev)	140
„The Bulgarian Can Also Be a Person on a Global Scale“. The 100 th Anniversary of the Birth of Hristo Ognyanov (Kichka Pesheva)	144

AUTORS, TRANSLATORS, EDITORS	148
---	-----

ЗА ХАРАКТЕРА НА ЧЕШКО-БЪЛГАРСКИТЕ И СЛОВАШКО-БЪЛГАРСКИТЕ ЛИТЕРАТУРНИ ОТНОШЕНИЯ

Марцел Черни

Институт за славистика към ЧАН, Карлов университет, Прага

Марцел Черний. О характере чешко-болгарских и словацко-болгарских литературных отношений

В статье предлагается обозрение истории чешско-болгарских и словацко-болгарских литературных отношений еще со времени их зарождения, что в чешском контексте датировано концом XVIII-го века, в то время как в словацком контексте интерес к болгарской литературе возникает лишь после Второй мировой войны. Исследование подчеркивает в этом рецепционном процессе в Словакии доминирующую роль литературно-критического интереса и значение двух ключевых фигур – Д. Дюришина и Я. Кошки. Специальное внимание уделяется книге Яна Кошки Рецепцията като творчество. Словацко-български отношения (1826 – 1989), которая является самым представительным до момента ее издания исследованием этой проблематики.

Ключевые слова: чешско-болгарские литературные отношения, словацко-болгарские литературные отношения, рецепция, Ян Кошка

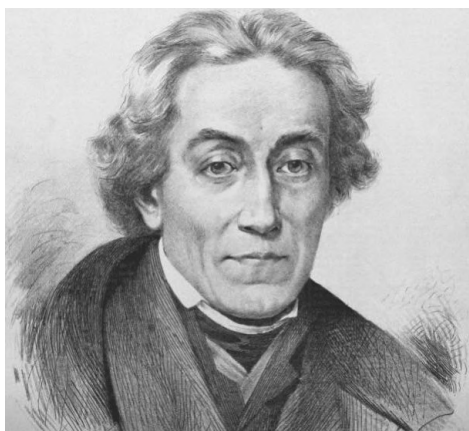
Marcel Černý. Toward the Character of Czech-Bulgarian and Slovak-Bulgarian Literary Relations

The paper offers a review of the history of Czech-Bulgarian and Slovak-Bulgarian literary relations starting as early as their first appearance which in the Czech context dates back to the end of 18th century whereas in Slovak context the interest towards Bulgarian literature didn't begin until the end of the World War II. In this process in Slovakia, the domineering role of the literary criticism and two key persons – Dionýz Durišin and Jan Koška, is emphasized. Special attention is paid to Jan Koška's book Recepcijata като tvorchestvo. Slovashko-Bulgarski otnoshenija (1826 – 1989) (Рецепцията като творчество. Словацко-български отношения (1826 – 1989) which is the most representative study of the topic at that time.

Key words: Czech-Bulgarian literary relations, Slovak-Bulgarian literary relations, reception, Jan Koška

Проучването на двустранните чешко-български и словацко-български литературни и културни отношения има многогодишна традиция.¹ Първото изследване на (старо)българската литература в Пражкия университет датира от Просвещението в края на XVIII век, когато неуспешно кандидатства за професура Йозеф Добровски (1753 – 1829) – основателят на чешката

1 Автор на най-пълната библиография на чешко-българските културни отношения (1200 заглавия!), придружена от коментар, е Величко Тодоров (вж. Тодоров 1991). – Б. а.

Йозеф Добровски (1753 – 1829)

българистика и специалист в областта на литературата предимно по въпросите на кирилометодиевистиката. В края на XVIII и началото на XIX век условията за опознаване на българския език и литература са твърде неблагоприятни и шанс за общуване с тях предлага единствено книжната продукция на българската католическа пропаганда. Център на интересите на Добровски в съвместните му с В. Ф. Дурих и Г. Добнер изследвания на чешките паметници е кирило-методиевският въпрос. В своята студия *Кирил и Методий – славянските апостоли* (*Cyrril und Method, der Slaven Apostel*, 1823)

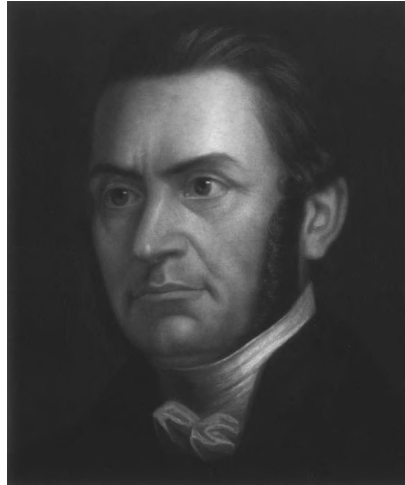
Добровски определя за първоизточник на старославянския² език езика на сръбско-българско-македонската територия, разграничавайки се от панонската теория на Копитар, както и от моравската теория на Калайдович и защитавайки българския произход на старославянския език.³ Рецензията на Добровски за подготвеното от Калайдович издание на текстовете на Йоан Екзарх (1825) представлява първото чешко изследване на произведения на старобългарската литература. Тук авторът открито заявява своята теза за българския произход на старославянския език (преди това е имал теория за „новата смесица на македоно-българо-сръбския диалект“, казано с думите на Копитар). Що се отнася до Йоан Екзарх, Добровски изразява съмнение относно неговото историческо съществуване и от съчиненията на този „недокументиран“ Йоан най-голямо внимание отделя на неговия превод на *Богословие* от Йоан Дамаскин и на съчинението му *Шестоднев*, но не е вярвал, че двете произведения са писани от един и същи автор: превода на *Богословие* отнася към XII в., а *Шестоднева* определя като по-късен текст. Скептицизмът на Добровски се проявява и спрямо Константин Преславски,

² В чешката терминологична традиция езикът на Кирил и Методий и на създадената от тях и техните ученици книжнина се определя не като старобългарски, а като старославянски. – Б. ред.

³ Окончателното си становище за българския език Добровски формулира в рецензията за *Историята* на Шафарик, чиято година на публикуване – 1826, поставя началото на словашко-българските литературни отношения, а заедно с това и на фактическото признаване на българската книжнина в чешките земи. В българския раздел Шафарик само обобщава бележките на Добровски и Копитар и приема позицията на Копитар, но авторитетът на Добровски не му позволява да признае българския език за самостоятелен език; в рецензията си Добровски нанася корекции и допълнения към старобългарските паметници и литературата на българските католици, но остава неизяснен въпросът за самостоятелността на българския език. В ръкописа този въпрос остава отворен, а в публикувания вариант в скоби е допълнено определението на Копитар за българския език като език от романската група. Рецензията излиза в изданието на Копитар *Годишници за литература* (*Jahrbücher der Literatur*) най-вероятно след намеса в авторския текст на Добровски). – Б. а.

но все пак рецензията има и своята положителна страна: „[...] *тя изразява съмнение само по отношение на отделни паметници на старобългарската литература, но обосновава нейното цялостно богато развитие в творбите на учениците на Методий. Признанието за висотата на българската култура по време на Първото българско царство оказва благотворно влияние върху Българското възрождение, а у нас [в Чехия – бел. пр.] разпалва интереса към този славен литературен период на славяните*“ (Бехиньова 1963: 63).

Павел Йозеф Шафаржик/Шафарик (1795 – 1861) – личност, принадлежаща еднакво към чешката и към словашката славистика, преодолява ограничената езиковедска палеославистична ориентация на българистиката в посока към литературната история и се утвърждава като най-добрия за своето време специалист по българска литература.⁴ Необходимо е обаче да отбележим, че проучването дори само на литературната българистична проблематика за Шафарик се оказва прекалено трудна задача. По онова време се издават забележителни паметници на старата българска литература, които той коментира в своята кореспонденция, но които не намират място в неговите издадени съчинения; и все пак тези наблюдения имат голямо значение за своето време, макар че остават непубликувани. Наред с неговата *История*⁵ (*Geschichte*) епохално значение има и новаторската му студия *Разцвет на славянската литература в България* (*Rozkvět slovanské literatury v Bulharsku*)⁶, която предлага нови данни за Константин-Кирил и Методий, взети от скоро откритите жития. Тук Шафарик се разграничава от Добровски относно Йоан Екзарх: той защитава неговото действително съществуване и му отрежда авторството на *Шестоднев* и *Богословие*. Валидни остават и твърденията му за миграцията на българските книги в Русия по време на войните на Святослав с българите (967 и 971 – 972 г.), както и за най-мощното проникване на българска литература в Русия след падането на България под византийска

Павел Йозеф Шафарик
(1795 – 1861)

⁴ Срвн. с до днес стойностната монография на К. Паул Павел Йозеф Шафаржик. *Живот и творчество* (1961); специализирана литература върху българистичния принос на Шафарик вж. Ржехачек 1992. – Б. а.

⁵ Става въпрос за фундаменталния труд на Шафарик *История на славянския език и литература по всички наречия* (*Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten*, 1826). Според видния възрожденски славист е съществувал един език и една литература, създавана на различни славянски наречия. – Б. ред.

⁶ Студията на Шафарик е публикувана в сп. „Časopis českého muzea“, 1848, sv. 1, 1 – 32; прев. на руски, сръбски, български и немски. – Б. а.

власт през 1018 г. Литературната дейност в двора на цар Симеон той нарича Златен век на българската литература“ – понятие, което е в обращение и днес. Именно благодарение на Шафарик поколението чешки слависти (словашката славистика, писана на словашки език, възниква по-късно) запазва интерес към българската литература и език, приема идеята за неславянския произход на прабългарите и за българомакедонския характер⁷ на старославянския език и се идентифицира с убеждението за високото равнище на българската книжнина, създадена непосредствено след покръстването. За системния интерес на Шафарик към българската литература свидетелства неговата ръкописна библиография на старобългарски паметници и нови издания *Onis na bulgarskite knigi (Popis písemností bulharských)*.⁸ Тази относително богата база данни за българската литература ползва за основа и неговият внук – Константин Иречек, при съставяне на своя *Книгопис (Knihopis)*.⁹

Традициите на чешката българистика развиват успоредно с Шафарик или се позовават на него Фр. Л. Челаковски – откривателят на българския фолклор и първият преводач на устно народно творчество въобще в света, Б. Немцова, К. Я. Ербен, Я. Гебауер и В. Д. Стоянов (1839 – 1910)¹⁰ – единственият по това време българин, който самостоятелно превежда от чешки на български. От останалите слависти ще споменем поне Вацлав Ханка (1791 – 1861) – извънреден доцент от 1849 г. в университета в Прага, който благодарение на своите лични контакти с български възрожденци и студенти¹¹ осигурява за библиотеката на Националния музей редица труднодостъпни български издания, а също и словака Мартин Хатала (1821 – 1903),

⁷ Редакционната колегия не приема тезата за „българомакедонския характер на старославянския език“. – Б. ред.

⁸ По този въпрос вж. Бехиньова 1961б. На българистичното наследство на Шафарик изследователката посвещава редица свои студии: вж. Бехиньова 1958, 1959, 1961а, 1968, 1983а, 1993. – Б. а.

⁹ Авторът на статията има предвид библиографията, която Иречек издава под заглавие *Книгопис на новобългарската литература (Knihopis novobulharského písemnictví 1806 – 1870)*. – Б. ред.

¹⁰ Наред с Й. Пата и Зд. Урбан най-голяма заслуга за опознаване на дейността на В. Д. Стоянов има В. Жачек (вж. Жачек 1963). През 2001 г., след като повече от десет години двумомникът е лежал сред други ръкописи в издателския план на Българската академия на науките, излиза първият сборник с произведения на В. Д. Стоянов. Съставителите Д. Леков и В. Бехиньова са работили по събирането на материалите и изследването на архивните документи почти две десетилетия, но техният избор е ограничен само до текстовете, възникнали през периода 1858 – 1868 г., когато Стоянов е учил и работил в Прага (по-подр. вж. моята рецензия в: *Slavia* 71, 2002, 211 – 214). – Б. а.

¹¹ Освен Васил Д. Стоянов студент на Ханка е и рано починалият библиограф Иван Василев Шопов (1826 – 1853), който сътрудничи на Шафарик в областта на новобългарската библиография, превежда откъси от Краловедворския и Зеленохорския ръкопис (заедно с Петкович) и издава първата новобългарска библиография *Список за болгарските книги, които са създадени досега* (Цариград, 1852). Негова е заслугата и за публикуване на четири популярни четива на Натанаил Стоянович – бъдещия охридски митрополит, което представлява първото издание на българска книга в Прага. Публикува ги през 1852 – 1853 г. с псевдоним Н. Богдан. Те представляват преводи на извадки от разни религиозни четива. Само брошурата *Приятелско писмо отъ българина къ гръку*, която е посветена на борбата за независима българска църква, е негово оригинално съчинение. – Б. а.

наследника на славистичната катедра след Челаковски. Хатала е обичал България. През 1884 г. заедно с Ягич, Пипин, Лескин и Каниц е сред първите чуждестранни членове на Българското книжовно дружество. В своите лекции (работи в университета от 1854 до 1891 г.) отделя преди всичко внимание на времето до края на XIV век, следователно само на старобългарската литература, с което очарова своите български студенти, но от друга страна, именно за това е бил критикуван. Така например преводачът на Вазов, Каравелов и Ботев – Й. А. Ворачек, в писмо до Е. Йелинек от 1886 г. се оплаква, че в университета се преподава само за миналото на България, прочетено от книгите, и изцяло липсва информация за нова следосвобожденска България. От 70-те години на XIX век, когато в обсега на вниманието влиза и съвременна България, лекциите на Хатала се приемат като анахронизъм.

Сред забележителните познавачи на българския фолклор е Йозеф Холецек (1853 – 1929) – преводачът на *Юнашки песни на българския народ I – II* (*Junáckých písní národa bulharského I – II*, 1874; 1875 – с притурка от *любовни песни*), взети в по-голямата си част от сборника на Братя Миладинови, но някои песни (сватбарски) са резултат от неговите теренни проучвания (вж. Йоцов 1934, Павлов 1980, Кршиж 1986, Пенчев 1989). Житейската съдба на Братя Миладинови е била възприемана от чехите като съдба на българската култура. За тях излизат материали в чешката периодика, а етичните послания на тези статии са звучали като присъда над турското потисничество на Балканите и предчувствие за неговия скорошен край. Поради тази причина и песните са били оценявани като „правдива“ картина на живота на българите.

Световноизвестният чешки историк Константин Иречек (1854 – 1918) се откроява преди всичко като автор на трудове за историята на южните славяни, най-вече на българи и сърби, но е проявявал интерес и към българската литература и нейната история. В началото на своя професионален път той използва ръкописните материали на своя дядо П. Й. Шафарик и със значителни допълнения ги издава под заглавие *Книгопис на новобългарската книжнина 1806 – 1870* (1872), което представлява първата българистична научна библиография. Описът излиза също така като приложение към *Периодическо списание*, издавано със средствата на Българското книжовно дружество в Браила от приятеля на Иречек – В. Д. Стоянов, който превежда на български чешкият текст на начинаещия изследовател „in slavici“. Важна посредническа роля между Иречек и българите играе неговият баща – Йозеф Иречек, когото много българи, а между тях и В. Д. Стоянов, често са посещавали във Виена. Голяма част от изследователските интереси на Иречек е с етнографски и фолклористичен характер¹². По време на своите пътувания из България той записва голям брой предания, изучава Родопите, създава едно от първите етнографски изследвания за България (самостоятелна глава в неговата енциклопедична книга *Княжество България – Das Fürstenthum Bulgarien*, 1891), задълбочено изследва литера-

¹² Автор на редица изследвания по този въпрос е Хелена Бочкова (вж. Бочкова 1984, 1987, 1990). За балканистичния профил на Иречек вж. Доровски 1983. – Б. а.

Константин Иречек
(1854 – 1918)

История на българите
(Одеса, 1878)¹³

турната мистификация на Стефан Веркович *Веда Словена*, вълнува се от националните проблеми, свързани с освобождението на България. Първото свидетелство за научното израстване на Иречек (бил е само на 22 години!) е основополагащата монография *История на българския народ* (*Dějiny národa bulharského*, 1876, излиза на чешки и немски, а скоро след това е преведена на полски, руски и унгарски). Тя оказва значително влияние върху развитието на тогавашната историография, посветена на България, което за чешкия учен е такъв голям успех, за който по нашите географски ширини трудно бихме намерили аналог (вж. Бехиньова 1983б). С личността на Иречек се свързва кулминационният момент в интереса на чехите към българската литература от края на възрожденския ѝ период. През 70-те години на XIX век този интерес вече има професионален характер и на него съвсем спокойно може да се опре и чешката наука. Иречек продължава делото на своите възрожденски предходници, макар и в друго време, когато вече в чешката наука е настъпила диференциация и тясна специализация на изследователския подход. Целта на неговите трудове по литература никога не е била само информативна, нито пък се е свеждала само до анализ на дадено произведение. Неговият стремеж е да представи най-значимите литературни творби като част от националната история или историята на националната култура, като за целта е използвал богатите си познания за Балканите. Като историк осмисля въпроса как отделните писмени паметници отразяват историческите събития и обществените отношения (документално-автентична функция на литературния текст).

¹³ *История на българите* от К. Иречек е достъпна на адрес <http://www.promacedonia.org/ki/index.html> – Б. ред.

А сега е необходимо да очертаем панорамата на чешките преводи от български език по това време.¹⁴ В началото интересите са били насочени към българските народни песни (сп. „Чехослав“, 1823, 278 – 279; превод на Челаковски на песента «Каква мома залюби») и към приказките (К. Я. Ербен и Б. Немцова) и тази традиция продължава през целия XIX век (В. Добруски, Я. Вагнер, Й. А. Ворачек, Л. Куба, Е. Фаит и др.). Първите преводи на художествена литература са на произведения на Л. Каравелов¹⁵, хайдушките спомени на П. Хитов¹⁶, няколко откъса от стихотворения на Хр. Ботев¹⁷, драмата *Иванку, убиецът на Асеня I*, обширният разказ¹⁸ *Нещастна фамилия* на В. Друмев¹⁹, откъси от *Записки по българските въстания* на З. Стоянов²⁰ и произведения на най-известния по онова време български писател И. Вазов²¹.

В междувоенния период литературоведската българистика развиват преди всичко Ян Махал (1855 – 1939), Иржи Поливка (1858 – 1933), Владимир Андреевич Францев (1867 – 1942), Йозеф Пата (1886 – 1942) и Франк Волман (1888 – 1969), а това са факти, които са добре разработени и достатъчно известни.²² На междувоенната литературоведска българис-

¹⁴ Преводите на книги са представени в библиографията, изготвена от А. Вахоушкова и Х. Софрова (1983) с встъпителни думи от Д. Хронкова (с. 9 – 48). Пълен опис на чешките преводи от всички славянски езици (засага само до 1890 г.) предлага *Slavica v české řeči* (вж. Бечка, съст. 2002). – Б. а.

¹⁵ «Горчива съдба» («Hořký osud», сп. „Светозор“, 7, 1873, № 16 – 19, прев. Ф. Ржиха); «Воевода» («Vejvoda», сп. „Власт“, 7 [...на г. 1880], 1879, прев. неизв.), «Стана» («Stana», сп. „Зора“, Бърно, 1, 1882, прев. К. Скалецки), «Дядо Либен» («Dědeček Liben», сп. „Светозор“, 16, 1882, № 21 – 22, прев. Ф. Маряanko), *Българи от старо време* (*Staromodní Bulhaři*, „Вишеград“, 1, 1887/88, прил. „Сватвечер“, s. 131 – 132, 135 – 136, 138 – 139, 142 – 143, 151 – 152, 155 – 156, 159 – 160, неизв. преводач). – Б. а.

¹⁶ Моето пътуване по Стара планина и живописанието на някои български стари и нови войводи (Mé putování po Staré planině a životopis některých starých a nových vojvodův, сп. „Освета“, 56, 1875, с. 721 – 733; сп. „Светозор“ 10, 1876, № 1 – 12, прев. К. Иречек). – Б. а.

¹⁷ «Хаджи Димитър» («Hadži Dimitar»), «Обесването на Васил Левски» («Poprava Vasil Levského»), „Посел зе Сушице“, 3, 1881, № 17+19, прев. В. Рабски [откъси от стихотворения], „Славянски сборник“ („Slovanský sborník“), 4, 1885, с. 341 – 345, прев. Й. А. Ворачек. – Б. а.

¹⁸ Това жанрово определение е на автора на статията. – Б. ред.

¹⁹ Адаптацията на Й. В. Фрич *Падането на Асен* (*Asjenův pád*, Чески Брод, 1883) е създадена още през 1881 г. вероятно по ръкописния превод на Ян Вагнер; *Нещастна фамилия. Български национален разказ* (*Nešťastná rodina. Bulharská národní povídka*, Прага, 1893, прев. Я. Вагнер). За адаптацията, която Фрич прави на драмата на Друмев, вж. Йоцов 1927, Волман 1927. – Б. а.

²⁰ «Баба Тонка, майка на българските въстаници» («Tonka, matka bulharských povstalců») // *Slovanský sborník* 5, 1886, s. 16 – 20, 69 – 76, 132 – 135, прев. Й. А. Ворачек. – Б. а.

²¹ Наред с многобройните преводи на стихотворения на Вазов, публикувани в чешката периодика през 80-те години на XIX в., излиза и първият том с избрана негова поезия (*Úbor z básní Ivana Vázova*, Млада Болеслав, 1889, прев. Й. А. Ворачек). Следват книгите *Немили-неопаги* (*Nemilí – nedraží*, Бърно, 1893, прев. Й. Конерза), *От Балкана* (*Od Balkánu*, Прага, 1897, прев. Й. Конерза), *Избори* (*Völby*, Прага, 1897, прев. Й. Конерза), *Китка от Балкана* (*Kytka z Balkánu*, Велке Мезиржичи, 1898, прев. Й. Конерза); *Pod jařmem* (Praha, 1898, прев. Й. Конерза и А. Кнотек). За повече подробности вж. Хронкова 1975. – Б. а.

²² По тези въпроси има редица статии в: *Slavica Pragensia* XXVIII, Acta Universitatis Carolinae, 1985, Philologica 2, Praha, 1988. Вж. още Куделка 1990; Петър, Тилова 1990; Доровски и кол. 2003 (за българистичната дейност на Й. Пата вж. с. 23 – 35). – Б. а.

тика в широка перспектива посвещава своето изследователско внимание Д. Хронкова (Хронкова 1963). Единственото, и при това последно засега, книжно издание, което се опитва да даде цялостна представа за българската литература, е *Преглед на българската литература (Přehled literatury bulharské, 1919)* на Милош Вайнгарт. Излизат още изследванията на Пата *Българският поет Иван Вазов (Bulharský básník Ivan Vazov, 1921)*; отд. притурка на сп. „Освета“, на Волман – *Българската драма (Bulharské drama, 1928)*, и монографията на руския междувоенен емигрант и професор в университета в Одеса Сергей Григориевич Вилински (1876 – 1952) за Петко Ю. Тодоров (*Petko Ju. Todorov. Život a dílo, 1933*), която чак до 60-те години на XX век остава най-обстойното и най-богато изследване, посветено на българския модернист. Този калейдоскоп допълват публицисти и литератори (В. Сис, Ф. Андърлик, Ян Вагнер, Й. А. Ворачек, К. Дрож, Й. Тоужимски), а също и българи, които по онова време са в Чехия – Г. Н. Бакърджиев-Янтарски и поетът К. Христов, както и други повече или по-малко известни преводачи (вж. по-нататък). Излиза в превод на В. Незвал *Някога* на Д. Габе, с която го свързва интимно приятелство (вж. Хронкова 1986, 2005). Преди 1945 г. излизат в чешки превод *Сонети* на К. Величков (1900; прев. В. Шак), *Нова земя* (1901; прев. Й. Конерза и А. Кнотек), *Чичовци* (1903; прев. Й. Конерза) и *Казаларската царица* (1905/06; прев. В. Шак) на И. Вазов, мемоарната книга на К. Величков *В тъмница* (1907; прев. В. Шак), *Български разкази* на Елин Пелин (1908; прев. К. Дрож), антологията *Из българския Парнас* (1909; прев. Й. Ворачек, В. Шак, З. Броман = Ф. Тихи), *Стихотворения* на Хр. Ботев (1913; прев. З. Броман = Ф. Тихи), *Български разкази* на И. Вазов (1921; прев. С. Хлубински), *Хоро (Svatební rej)* на А. Страшимиров (1928; прев. Н. Ривова и Е. Век), *Антология на българската поезия* (1930; прев. Ф. Кожик и А. Лещов), сборник с избрани стихотворения *Вечната и святата* на Е. Багряна (1931; прев. В. Шак), цикълът сонети за Прага (*Symphonie Prahy, 1932*; прев. В. Шак) и *Избрани стихотворения и проза* (1935; прев. И. Карасова и Н. Молнарова) на К. Христов, *Гласове от поетическото творчество (Hlasy z básnického díla)* на Л. Касърова (1937; прев. Р. Шварцова), прелестната книга за деца *Ян Бибиян* на Елин Пелин (1941; прев. А. Бенда) и *Чифликът край границата* на Й. Йовков (1942; от нем. прев. Б. Вацлавек).

В следвоенната българистика освен колективните трудове²³ трябва да открием имената на трима литературоведи – Венцеслава Бехиньова (1920 – 2000), Зденек Урбан (1925 – 1998) и Дана Хронкова (р. 1930), към които се присъединява цяла плеяда българисти от по-старото поколение (понякога само епизодично). Нека споменем имената на славистите Юли Долански, Карел Хоралек, Мирослав Квапил и Иван Доровски, на преводачките Зденка Ханзова, Хана Райнерова, Алена Максова, Марие Бублова, Злата Куфне-

²³ Československo-bulharské vztahy v zrcadle staletí (Praha – Sofie, 1963); Българо-чешката дружба в литературата на XIX век (Praha – Sofie, 1975); Slovník spisovatelů. Bulharsko (Praha, 1978); Dějiny československo-bulharských vztahů (Praha, 1980); Práce z dějin slavistiky (8, 9, 12 – 15, Praha, 1981 – 1992); Jihoslovanské literatury v českém prostředí (Brno, 1999). По-специално внимание заслужава студията на Вл. Кршиж 1999 и тази на Д. Хронкова 1999. – Б. а.

рова, Лудмила Новакова и Лудмила Кроужилова, на преводачите Милош Войта и Карел Мара, на поетесата Ярмила Урбанкова, поетите Камил Беднарж, Карел Боушек, Лудвик Кундера, Ян Пиларж, Вилем Завада, Лумир Чивърни и Властимил Маршичек, на библиографката Алена Вахоушкова.²⁴

В чешко-българските културни отношения преобладава научният поглед, а първите творби, представени на чешкия читател, са народни песни. Предвоенните чешки преводи от български са предимно случайни, а в художествено отношение се оказват не особено сполучливи опити на ентузиаста. Силен интерес към българистичната проблематика се наблюдава в публицистиката. Чешки художествени творби на българска тема се появяват твърде спорадично (вж. Йоцов 1930). След Втората световна война възниква цяла школа от професионални преводачи от български, изключителни резултати постига и литературоведската българистика, която акцентира предимно върху класическото изучаване на контактологичните чешко-български отношения. По силата на тази традиция българската бохемистика в лицето на изследователската група под ръководството на Величко Тодоров изработи нова методологическа база и от 80-те години на XX в. наред с типологичните компаративни принципи, при които българската и чешката литература се оказаха в изненадващи кореспонденции (вж. И. Павлов, В. Тодоров 1983 – 1992), се съсредоточи върху имагологичната интерпретация на чешкия принос („културна окупация“) за културното и икономическото развитие на българската държава след Освобождението през 1878 г., следователно и върху изясняването на специфичните мисионерски и цивилизационни задачи на чехите в следосвобожденска България (вж. напр. Тодоров 1992, 1994, 1995 – 1996; Пенчев 2001; Пенев, Петров 1988).

Проучването на **словашко-българските отношения** започва да се осъществява интензивно чак след Втората световна война и се свързва с имената на Андрей Мраз (изследовател на Ваянски, включително на отношенията му с България и на въпроса за съизмеримостта му с Вазов) и най-вече на Георги Димитров Вълчев (псевдоним на Юрай Вълчев, роден през 1926 г.), автор на два новаторски компендиума – *Из историята на словашко-българските отношения до освобождението на България през 1878 г.* (*Z dejín slovensko-bulharských vzťahov do oslobodenia Bulharska r. 1878*, 1959) и *Словаците за нас. Из историята на словашко-българските отношения* (1963). В критическата си оценка за трудовете на Вълчев Ян Кошка за пръв път формулира тематичния кръг от задачи, с които трябва да се занимава словашката българистика и които по-късно сам превръща в предмет на своите научни занимания (Кошка 1968). Той преодолява методологическите и концептуалните недостатъци на подхода на Вълчев и като член на научния колектив, ръководен от Диониз Дюришин (1929 – 1997) – духовния баща на словашката компаративистична школа, занимаваща се с развойните закономерности на междулитературните отношения, се концентрира

²⁴ Вж. интервюта и биографичните презентации на чешките българисти в книгата на Е. Басат и В. Тодоров *Чешки триптих. Образи на българската литература в профил и анфас* (1995). – Б. а.

върху въпросите, свързани с приемащата, реагиращата страна, следователно с проблемите на рецепцията (вж. напр. впечатляващия цикъл от сборници на Дюришин 1987 – 1993, а също и Копърда 1999 – 2003).

Още със своя първи труд *Българската поетическа Модерна*²⁵ (*Bulharská básnická moderna*, 1972) Ян Кошка (1936 – 2006) заслужено привлича интереса на тогавашната чехословашка и българска научна общност. Мощен импулс за по-нататъшната му изследователска дейност е фактът, че още преди 1878 г. в словашката литература многократно се срещат прояви на силна симпатия към българите, към тяхната история и култура. В своята монография *Словашки литературни представи за българския юг 1876 – 1878* (*Slovenské literárne pohľady na bulharský juh 1876 – 1878*, 1978)²⁶ совашкият компаративист по изключителен начин анализира емблематични „българофилски“ текстове – от поетични и повествователни творби до биографични очерци, сатирични фейлетони, вестникарски колонки или списания. Основната формула на словашкия интерес към България тук е изведена въз основа на сходството в историческата съдба на двата народа под чужда власт, нещо като моделово съотнасяне от типа *словаци = унгарски българи* или *българи = турски словаци* (с постскриптурно *турци = балкански маджари* или *маджарите = унгарски турци*). След още няколко години Кошка достига до първия синтез на словашко-българските литературни отношения (*Slovensko-bulharské literárne vzťahy 1826 – 1918*, 1985). Сред текстовете, включени в това издание, доказващи словашкия интерес към българския (не само литературен) живот, авторът въвежда съдържателното изследване *Словаци и българи в литературните им взаимоотношения 1826 – 1918* (*Slováci a Bulhari v literárnych vzťahoch 1826 – 1918*). С малки корекции изследването е включено и в монографията *Рецепцията като творчество* (*Recepcia jako tvorba*). Тук Кошка за пръв път системно прилага като ключово понятие за словашко-българските отношения т. нар. „стимулираща аналогия“ („stimulativní analogie“), което Д. Дюришин разширява на „стимулиращо фикционална аналогия“ („stimulativně fiktivní analogie“) (Дюришин 1986).

Според Д. Дюришин от близостта в историческия модел на словаците и българите в периода 1826 – 1918 г. произтичат специфичните форми на междулитературно взаимодействие, съответстващи на отношенията между отделните общности. Словашко-българските междулитературни отношения се отличават с типологическо стимулиране (*typologická stimulativnost*), което при това е съпътствано и подсилено от участието на фикцията. Богат доказателствен материал за тази теоретична теза е заложен в трудовете на Кошка за литературните взаимоотношения, последният от които – *Рецепцията като творчество* (2003), не просто обобщава предходните проучвания

²⁵ Понятието „Модерна“ се употребява в чешката, полската, словашката и др. терминологични парадигми в смисъл на първи етап на модернизма, който в славянските литератури, включително и в българската, покрива края на XIX и началото на XX в. В българския контекст това е т. нар. модернизъм на кръга „Мисъл“. – Б. ред.

²⁶ С подобна тематична насоченост е чешката антология *От Дунав до Плевен (Od Dunaje k Plevni. Výbor z české literatury o rusko-turecké válce (1877 – 1878) a osvobození Bulharska)*, която през 1978 г. подготвя за печат В. Бежиньова, но изданието не се осъществява. – Б. а.

на изследователя, а представлява достоен научен опит за поставяне на нови въпроси.

Словашкият компаративист Ян Кошка посвещава своята последна монография – *Рецепцията като творчество. Словашко-български отношения (1826 – 1989)*²⁷, на Тринадесетия международен конгрес на славистите, проведен от 15 до 21 август 2003 г. в Любляна. Като основна цел авторът си поставя да събере и интерпретира по нов начин проявите на интерес към „българското творчество“ в историята на словашката литература в периода от издаването на *Geschichte* на Шафарик през 1826 г. до краха на предишния режим в края на 1989 г. Под определението „творчество“ авторът има предвид не само художествени произведения в областта на литературата и изкуството, но и един по-широк обхват на понятието, или според формулировката на самия Кошка: „факти, неща, проблеми, въпроси, свързани с България, всичко онова, което се отнася до миналото, което изследваме“ (с. 7).

Книгата е разделена на три части, предхождани от кратък програмен предговор – „Рецепцията като творчество“, и методологически увод „Литературните отношения между словаци и българи в периода 1826 – 1918“. Тук авторът обяснява същността на тези литературни отношения, интерпретирани въз основа на аналогия, която в словашки контекст е създала общи представи за българите, а историческите обстоятелства са адаптирани към съответните проблеми на словашкото общество и култура. Сходството е намерено преди всичко в дългото отсъствие на собствена държавност, в светлината на което двете нации са едновременно древни и млади, в близостта на тяхната историческа участ и стремленията им за освобождение от унгарско и османско робство (срвн. с твърдението „българите са балканските словаци“, с. 44, 46), в общата им вяра в историческата роля на Русия за славянството. Репертоарът от подобни идейни паралели в литературния процес между двете страни (напр. Кирило-Методиевият и великоморавският култ; аналогията между борбата за книжовен език в Словакия и формирането на съвременния български език; появата на словашки литературни произведения с българска тематика в замяна на рецепцията на произведения от българската литература; ангажираността на българските и словашките писатели с националноосвободителното движение в политическия и църковния живот) – паралели, мотивирани от стремежа към преосмисляне и на конкретните, и на желаните факти и отношения към тях от гледна точка на нагласите и потребността на приемащата (словашка) литература, биват вложени в термина *стимулираща фикционална аналогия*. Изследователят отхвърля методологията, свеждаща позитивистичната компаративистика до т. нар. „влияниелогия“ (vlivologie) и преди всичко до установяване на вътрешни литературни контакти („влияния“), които са маргинални в контекста на цялостните словашко-български литературни отношения. В съответствие с проучванията на Дюришин за интерлитературността той акцентира именно върху контактите, традиционно разбира ни като „външни“, които се интериоризират в процеса на творческо фик-

²⁷ Всички цитати са по изданието Кошка 2003. За улеснение в скоби се посочва само страницата на цитирания текст. – Б. ред.

ционално „претопяване“ („автостимулиране“, следващо примера на другата също застрашена нация, с. 15). Творческият характер на стимулиращата фикционална аналогия би трябвало според Кошка да се разбира като вид „обратно наподобяване“, „имитация наопаки“: не чуждото се уподобява със свое, а своето, т.е. словашкото, се уподобява с чуждо, с квазибългарско. За разлика от влиянието, разбираемо като сяпано наподобяване, ключов фактор за постигане на многообразни форми на рецепция, интерпретационната аналогия е „съдържание“, което възприемателят, в зависимост от това кое му е известно, влага във възприеманото: „Рецепцията е творчество, но не само на възприеманата страна, а и на възприемащата. Възприеманото не е съвсем пасивно. Даден опит се организира по друг начин, за да може приемащият да го „открие“ като съдържание на това, което приема. Казано с други думи – за да се осъществи интерпретационната аналогия“ (с. 9). Такава е мотивацията и функцията на интереса към България в словашката литература чак до създаването на Чехословакия, когато първоначалната словашка културноотбранителна стратегия губи позиции, но този „основен мит за словашко-българските отношения“, създаван от словашката публицистика и литература с цел да активизира културния и обществения живот, се превръща в същинска реалност за словашката рецепция на българската литература.

Близко стогодишния период на взаимни отношения, който е интерпретиран в първата част на книгата, авторът разделя на три основни етапа. Първият от тях протича в годините 1826 – 1840 под знака на откриването и опознаването на българите като етнос със специфичен език, писменост и история („Откриване на старите българи“ – „Objavovanie minulých Bulharov“). Централна фигура тук е Й. П. Шафарик, чиято богата научна дейност вдъхновява преди всичко поета Ян Колар и видния представител от поколението на Антон Бернолак²⁸ – Ян Холи²⁹, но също така и българския възрожденски драматург Добри Войников, поета и публициста Петко Р. Славейков, както и пионерите на българската историография Гаврил Кръстевич и Марин Дринов (във връзка с българските преводи на творчеството на Шафарик).

За граници на втория етап Кошка определя годините 1840 – 1880 („От миналото към съвременността“ – „Od minulosti k současnosti“), когато фокусът на интересите се измества към настоящето на младата българска нация, към нейната борба за културна и църковна автономия и политическо освобождение, както е видно от рефлексията на тези дейности в тогавашната словашка публицистика и белетристика. Възникват редица емблематични словашки произведения с българска тематика, като напр. романтическият епос *Райчо Николев* (*Rajčo Nikolev*, нап. 1856/7, изд. 1877) от Йозеф Бохуслав Белла (1832 – 1876) или разказите от 70-те години „Ациндина, хайдушка невеста“ („Acindina, Hajdukova nevesta“) и „Марко“ („Marko“) на

²⁸ Антон Бернолак (Anton Bernolák, 1762 – 1813) – словашки свещеник и езиковед, който пръв кодифицира словашкия книжовен език. – Б. ред.

²⁹ Ян Холи (Ján Hollý, 1785 – 1849) – словашки свещеник, писател и преводач. Сред най-значимите му творби са епическите поеми *Сватоплук* (*Svatopluk*, 1833) и *Кирило-Методиада* (*Cyrillo-Methodiada*, 1835). – Б. ред.

Феликс Кутлик (1843 – 1890); първите реалистично представени отзвucci от българската борба за свобода в пътеписите на Густав Казимир Зехен-тер-Ласкомерски (1824 – 1908) и Даниел Шустек (1846 – 1927); публицистиката, прозата и поезията на страниците на сп. „Орол“ („Orol“, изл. 1870 – 1880), където публикува и неговият редактор Андрей Трухли-Ситнянски (1841 – 1916) – първият преводач от български на словашки (разказът на Любен Каравелов „Горчива съдба“ – „Trpký osud“, 1877); разкази и новели от Йозеф Шкултети (1853 – 1948), както и от Микулаш Щефан Ференчик; сборникът *Tatrite i moreto* (*Tatry a more*, 1880) на Светозар Хурбан Ваянски (1847 – 1916) и др. Това продължително присъствие на българската тематика в словашката литература, кулминаращо в периода на Априлските въстание и Руско-турската освободителна война, отзвучава с театралните пиеси на късния романтик месианист Йозеф Подхладски (1823 – 1915) и драмата *Ирина* (1885) на Даниел Забой Лаучек (1846 – 1911). Според Кошка този етап в словашко-българските отношения е от голямо значение за активизирането на словашката литература в борбата срещу засилващата се унгаризация, както авторът убедително документираща в обширната студия „Раждането на поета и утвърждаването на неговото име“ („Zrod básnika a potvrdenie jeho mena“), посветена на преименуването на Павол Орсаг (1849 – 1921) в Хвездослав точно в края на този етап (псевдонимът се появява за първи път в „Народни новини“ на 15 май 1877 г.).

Новата българска литература започва да прониква в Словакия през третата фаза, обхващаща годините 1880 – 1918 („Откриването на българската литература“ – „Objavovanie bulharskej literatúry“). Основен представител на периода, изпълнен с политически илюзии и последвалото ги горчиво разочарование, е талантливият педагог, писател и пръв професионален словашки преводач от български език Самуел Ярослав Захей (1841 – 1918)³⁰, който под натиска на унгарските власти емигрира в чужбина и от 1880 г. живее в София (жалко е, че Кошка не се занимава с дейността на Захей в България и неговото участие в културния и обществен живот като дългогодишен заместник-председател на софийската „Славянска беседа“ и като пиешец на български публицист). Макар че този етап би могъл да се нарече „най-литературен“, той черпи предимно от идейното наследство на миналото и допринася твърде малко за развитието на двустранните отношения.

Втората част на книгата изоставя досегашния синтетичен подход към темата и освен вече споменатата студия за П. Орсаг-Хвездослав, авторът разглежда от една нетрадиционна гледна точка въпроса за българската рецепция на Шафарик („Двудомността и третата литература“ – „Dvojdomovost' a tretia literatúra“): според Кошка е налице нагледен пример за представяне на т. нар. двудомен (чешко-словашки) автор в контекста на трета (българска) литература. Той стига до убеждението, че българската аудитория приема Шафарик като чех и неговото друго, словашко лице остава скрито, понеже за нея „световното“, чешкото лице играе по-стимулираща роля: „Най-известни са тези словаци, които са били приети в света като пред-

³⁰ На него е посветена книгата на Катарина Седлакова и Владичир Пенчев *Самуел Ярослав Захей – „Словашкият консул“ в България* (София: Стигмати, 2010). – Б. ред.

ставители на малко по-големи култури, отколкото е словашката“ (с. 101). В заключение Кошка насърчава словаците „да преразгледат образа си в очите на чужденците и да си върнат това, което им е било отнето“ (с. 102) – което по мое мнение означава да се преобразува уравнението „Шафарик е чешки славист“ в „Шафарик е словашки славист“. Последен поглед върху словашко-българските отношения в този раздел предлага студията за рецепцията на романа на Иван Вазов *Под игото* в словашката култура.

Третата част от книгата анализира периода на културни взаимоотношения през периода 1918 – 1989 г. в няколко самостоятелни студии, които са посветени преди всичко на словашки преводи и преводачи на българска литература. Междувоеният период е само прелюдия към задълбочаване на културните отношения след Втората световна война, когато обаче те се озовават отново под силната зависимост на идеологически императиви, казано с думите на Кошка, те попадат в плен на същата измамна вяра в правотата на настъпилия „победен поход към светлите утрешни дни“ – тоест в плен на аналогична „историческа грешка“. Превежда се много интензивно: освен българска класика, също така и произведения с обществена ангажираност, с антифашистка, а в началото и с производствена тематика. Изборът на заглавия от страна на словашките преводачи обаче има сериозен недостатък, който произтича от факта, че те сякаш следват тогавашния аксиологичен модел на българската критика, който се явява „изключително несполучлив“.

Ян Кошка участва в рецепцията на българската литература в Словакия още от 70-те години на миналия век както със своята литературнонаучна, така и с преводаческата си дейност (повече от 40 книги). В две свои студии, представящи времето на т. нар. нормализация³¹, авторът поднася изключително интересни свидетелства за историческата обусловеност на художественото творчество. Първата е посветена на прочита на поезията на Атанас Далчев, който намира своя подходяща интерпретационна аналогия през август 1968 г.: смразяващата атмосфера на кървавите септемврийски събития в България през 1923 г., която може да усетим според Кошка в стихотворението „Вятър“ (1924), отеква в съзвучие с настъпилото тогава състояние на примирение и депресия до такава степен, че заглавието на словашкия превод звучи изключително красноречиво – „Противен вятър“ („Protivný vietor“, 1970). Съвсем противоположно внушение постига чешкото издание с избрани произведения на Далчев – *Празници в дребни грижи*³² (*Svátky v drobných starostech*, също от 1970 г.), което изтъква преди всичко гражданската позиция на българския поет и неговия интерес към едва забележимите „ритуали“ на делничните дни. Втората статия обръща внимание върху факта, че седемдесетте години на двадесети век са изключително щастлив

³¹ Нормализация е културноисторическо понятие за ситуацията в Чехословакия след събитията от 1968 г., когато посредством методите на репресия и идеологическа цензура се възстановява тоталитарният режим. – Б. ред.

³² Благодаря на Дана Хронкова за информацията, че по изричното желание на автора заглавието на чешкото издание е по стих от стихотворението му „Задните дворове“. – Б. а. Срвн. със стиха на Далчев от посоченото стихотворение: „Има празник в тези грижи малки / и понякога салюти има“. – Б. ред.

и плодотворен период за словашкото познаване на българската литература благодарение на известен парадокс: на българската литература, съответно култура, в този момент е позволено почти всичко и поради това тя става в тогавашна Чехословакия преносител и същевременно изразител на позициите и идеите, които са били присъщи на художествените нагласи и на словашките (а също и на чешките) писатели, но които не са могли да бъдат така открито манифестирани и формулирани. Тук би могло да се помисли за разработването в самостоятелно изследване на една допълваща изследванията на Кошка тема и да се направи опит да се отговори на въпроса как по онова време протича възприемането на българската литература в условията на чешката „нормализация“ и дали и в чешки контекст тя изпълнява подобна „скрита“ функция, както в Словакия.

Монографията на Кошка е вдъхновяващо и стойностно проучване на словашко-българските литературни отношения, които продължават вече сто и осемдесет години. Авторът предлага широк обхват от интерпретационни модели, разположени по една въображаема времева ос, която стига чак до противоречивия период на т. нар. нормализация. Освен това той сам подчертава, че е необходимо да се връщаме постоянно към този период от чехословашката история, понеже все още не сме в състояние да осмислим тези откъслечни и често изолирани наблюдения в тяхната кохерентност и панорамна цялост.

Превод от чешки: **Красимира Маринова**
Редактор на превода: **Жоржета Чолакова**

ЛИТЕРАТУРА

Басат, Тодоров 1995: Басат, Е.; В. Тодоров. *Чешки триптих. Образи на българската литература в профил и анфас*. София: УИ „Св. „Климент Охридски“, 1995.

Бехинова 1958: Bechyňová, V. «Novobulharská literatura v díle P. J. Šafaříka.» // *Franku Wollmanovi k sedmdesátinám*. Praha: SPN, 1958, 182 – 198.

Бехинова 1959: Bechyňová, V. «Bibliografická spolupráce Ivana V. Šopova s P. J. Šafaříkem.» // *Сборник в чест на академик Никола В. Михов*. Под ред. на Сава Гановски и Тодор Боров. София: БАН, 1959, 41 – 50.

Бехинова 1961a: Bechyňová, V. «Šafaříkova prozodická koncepce pro slovanskou poezii.» // *Litteraria – Štúdie a dokumenty: Pavol Jozef Šafárik*. Bratislava: SAV, 1961, 206 – 245.

Бехинова 1961b: Bechyňová, V. «Popis písemností bulharských.» // *Slavia*, 30, 1961, 282 – 311.

Бехинова 1963: Bechyňová, V. *Josef Dobrovský a česká bulharistika*. Praha: ČSAV, 1963.

Бехинова 1968: Bechyňová, V. «P. J. Šafařík jako historik a kritik jihoslovanských literatur.» // *Literárne vzťahy Slovákov a južných Slovanov*. Zborník prác z vedeckej konferencie v Smoleniciach 30. 10. – 1. 11. 1966, Bratislava: Slovenská akadémia vied, 1968, 127 – 137.

Бехињова 1983a: Bechyňová, V. «Šafaříkovo studium starobulharské literatury.» // *Pavol Jozef Šafárik v slovenskej a českej slavistike*. Zborník venovaný XI. medzinárodnému zjazdu slavistov v Bratislave. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1993, 45 – 55.

Бехињова 1983b: Bechyňová, V. «Konstantin Jireček jako historiograf starobulharské literatury.» // *Práce z dějin slavistiky* 9. Uspoř. Jan Petr. Praha: Univerzita Karlova, 1983, 115 – 132.

Бехињова 1993: Bechyňová, V. «Šafaříkovo studium starobulharské literatury.» // *Pavol Jozef Šafárik v slovenskej a českej slavistike*. Zborník venovaný XI. medzinárodnému zjazdu slavistov v Bratislave. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1993, 45 – 55.

Бечка, съст. 2002: *Slavica v české řeči I. České překlady ze slovanských jazyků do roku 1860*, sest. Josef Bečka, 2. přepracované a doplněné vydání. Práce Slovanského ústavu AV ČR, Nová řada, sv. 12, Praha: Slovanský ústav AV ČR, Euroslavica, 2002; *Slavica v české řeči II. České překlady ze slovanských jazyků 1861 – 1890*, přípr. Jiří Bečka a kol. Práce Slovanského ústavu AV ČR, Nová řada, sv. 13, Praha: Slovanský ústav AV ČR, Euroslavica, 2002.

Бочкова 1984: Бочкова Х. «Константин Иречек и българската етнография.» // *Българска етнография*, 1984, IX, кн. 4, 35 – 42.

Бочкова 1987: Bočková, H. «Konstantin Jireček a bulharský folklór.» // *Studia balcanica bohemo-slovaca* III. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1987, 274 – 280.

Бочкова 1990: Bočková, H. «Vědecký přínos Konstantina Jirečka bulharskému národopisu a historii.» // *Československo-bulharské kulturní vztahy*. Brno: Ústav slavistiky ČSAV, 1990, 321 – 331.

Вахушкова, Софрова 1983: Vachoušková, A., H. Sofrová. *Bulharská krásná literatura v českých překladech 1825 – 1980*. Praha: Státní knihovna ČSR – Slovanská knihovna, 1983.

Волман 1927: Wollman, F. «Drumemův Ivanko a Fričův Asjenův pád.» // *Sborník prací věnovaných profesoru dru Václavu Tillovi k šedesátým narozeninám 1867 – 1927*. Praha: Orbis, 1927, 231 – 240.

Доровски 1983: Dorovský, I. *Konstantin Jireček. Život a dílo*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1983.

Доровски и кол. 2003: Dorovský, I. a kol. *Slavista Josef Páta*. Brno: Společnost přátel jižních Slovanů, Boskovice: František Šalé – Albert, 2003.

Дюришин 1986: Ďurišin, D. «Spoločenstvo slovenskej a bulharskej literatúry (Stimulatívno-fiktívna analógia).» // *Slavica v českém a slovenském literárním vývoji*. Red. Dana Hronková, Alena Vachoušková. Praha: Ústav pro českou a světovou literaturu, ČSAV, 1986, 235 – 247.

Дюришин и кол. 1987 – 1993: Ďurišin, D. a kol. *Osobitné medziliterárne spoločenstvá*, I – VI. Bratislava: Ústav svetovej literatúry SAV, 1987 – 1993.

Жачек 1963: Žáček, V. «Vasil D. Stojanov v Čechách.» // *Československo-bulharské vztahy v zrcadle staletí*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963, 49 – 87.

Йоцов 1927: Йоцов, Б. «Йозеф В. Фрич и В. Друмев.» // *Листопад* 8, 1927, кн. 6 – 7, 165 – 181.

Йоцов 1930: Йоцов, Б. «Българска романтика у Прокопа Хохолоушек.» // *Български преглед* 1, 1930, кн. 3, 354 – 414.

Йоцов 1934: Йоцов, Б. «Братя Миладинови в Чехия.» // *Годишник на Софийския университет*. Т. 17, 1934, кн. 30, 1 – 82.

Копърда 1999 – 2003: Koprda, P. *Medziliterárny proces*, I – IV. Nitra: Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa, 1999 – 2003.

Кошка 1968: Koška, J. «Doterajší výskum dejín slovensko-bulharských literárnych vzťahov.» // *Literárne vzťahy Slovákov a južných Slovanov*. Zborník prác z vedeckej konferencie v Smoleniciach 30. 10. – 1. 11. 1966, Bratislava: Slovenská akadémia vied, 1968, 42 – 55.

Кошка 1972: Koška, J. *Bulharská básnická moderna*. Bratislava: SAV, 1972.

Кошка 1978: Koška, J. *Slovenské literárne pohľady na bulharský juh 1876 – 1878*. Bratislava: Veda, 1978.

Кошка 1985: Koška, J. *Slovenské literárne pohľady na bulharský juh 1826 – 1918*. Bratislava: Veda, 1985.

Кошка 2003: Koška, J. *Recepcia ako tvorba: slovensko-bulharské literárne vzťahy 1826 – 1989*. Bratislava: SAV, 2003.

Кршиж 1986: Kříž, V. «Holečkovy Junácké písně bulharské a otázky folklorismu v literature.» // *Slavica v českém a slovenském literárním vývoji*. Sborník statí věnovaný Slavomíru Wollmanovi k šedesátinám, se soupisem jubilantových prací 1948 – 1985. Praha: Ústav pro českou a světovou literaturu ČSAV, 1986, 174 – 189.

Кршиж 1999: Kříž, V. «Podíl bulharské kultury na českém literárním vývoji (od počátku českého obrození do r. 1878).» // *Jihoslovenské literatury v českém prostředí*. Brno: Ústav slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, 1999, 6 – 18.

Куделка 1990: Kudělka, V. «Frank Wollman jako bulharista.» // *Československo-bulharské kulturní vztahy. Tradice a perspektivy bádání*. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference v Brně 25. – 28.4.1989. Brno: Ústav slavistiky ČSAV, 1990, 241 – 246.

Павлов 1980: Pavlov, I. «Sbírka Bulharské lidové písně bratří Miladinovů v Čechách.» // *Studia ethnographica* 5. Praha: Karolinum, 1980, 71 – 81.

Павлов, Тодоров 1983 – 1992: Павлов, И.; В. Тодоров. *Българо-чешки литературни паралели*. I – II, София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1983 – 1992.

Паул 1961: Paul, K. *Pavel Josef Šafařík. Život a dílo*. Praha, 1961.

Пенев, Петров 1988: Пенев, А.; П. Петров. *Чужденци – просветни дейци в България*. София: ДИ „Народна просвета“, 1988.

Пенчев 1989: Пенчев, Вл. «Братя Миладинови и българо-чешките фолклористични взаимоотношения.» // *Български фолклор* 15, 1989, кн. 4, 43 – 51.

Пенчев 2001: Пенчев, Вл. *Паралакс в огледалото, или за мигрантските общности в чуждоетнична среда (чехи и словаци в България, българи в Чехия)*. София: Херон Прес, 2001.

Петър, Тилова 1990: Petr, J.; M. Tylová. *Josef Páta. Bibliografický soupis publikovaných prací s přehledem jeho činnosti*. Praha: Univerzita Karlova, 1990.

Ржехачек 1992: Ржехачек, Л. «Шафарик Павел Йозеф.» // Л. Ржехачек, З. Урбан. *Прага и българската филология*. София, 1992, 196 – 199.

Тодоров 1991: Todorov, V. *Úvod do bulharistiky. Průvodce po dějinách česko-bulharských vztahů*. Praha: Karolinum, 1991.

Тодоров 1992: Тодоров, В. *Чешкият сюжет. Чехия и чехите в българската литература*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1992.

Тодоров 1994: Тодоров, В. «Типология на българските отрицателни представи за Чехия и чехите.» // *Les études balkaniques tchèques* 9, Praha, 1994, 87 – 95.

Тодоров, съст. 1995 – 1996: *Чехи в България. История и типология на една цивилизаторска роля*, I – II. Съст. В. Тодоров. Homo bohemicus, Голяма чешка библиотека. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1995 – 1996.

Хронкова 1963: Hronková, D. «O bulharské literatuře, zvláště poezii a dramatu v Čechách mezi dvěma válkami.» // *Československo-bulharské vztahy v zrcadle staletí*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963, 334 – 365.

Хронкова 1975: Hronková, D. «Počátky pronikání díla Ivana Vazova do Čech.» // *Българо-чешката дружба в литературата на XIX век*. София: БАН, 1975, 154 – 168.

Хронкова 1986: Hronková, D. «Dora Gabeová v českých literárních souvislostech.» // *Slavica v českém a slovenském literárním vývoji*. Praha: Ústav pro českou a světovou literaturu, ČSAV, 1986, 299 – 335.

Хронкова 1999: Hronková, D. «K bulharské účasti v českém literárním životě. Od osmdesátých let minulého století do první světové války.» // *Jihoslovanské literatury v českém prostředí*. Brno: Ústav slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, 1999, 145 – 164.

Хронкова 2005: Хронкова, Д. «Дора Габе в Чехословакия. 30-те години на XX век.» // *Мостове*. Сборник в чест на 70-годишнината на Йордан Василев. София: ТИХ-ИВЕЛ, 2005, 95 – 105.

ПРОФЕСОР ЛЮБОМИР ВАЙДИЧКА В КОНТЕКСТА НА СЪВРЕМЕННОТО ЕВРОПЕЙСКО ЧЕХОЗНАНИЕ

Наталия Няголова
Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

Наталия Няголова. Професор Любомир Вайдичка в контексте современного европейского чеховедения

Настоящий текст представляет собой творческий портрет словацкого режиссера, переводчика и исследователя русской драматургии – профессора Любомира Вайдички. Подчеркивая оригинальный характер топологической концепции Л. Вайдички, автор исследования делает попытку охарактеризовать его режиссерский подход к драмам А. П. Чехова. Сценическая организация пространства Чехова является выражением многогранного интерпретативного процесса: Вайдичка выступает не только как режиссер театрального представления, но и сам переводит пьесы А. П. Чехова и анализирует их в своих публикациях.

Ключевые слова: Любомир Вайдичка, драматургия А. П. Чехова, сценическая модель пространства

Natalia Nyagolova. Professor Lubomír Vajdička in the Context of Modern European Studies on Chekhov

The present paper is an artistic portrait of the Slovak director, translator and scholar who studied Russian drama – professor Lubomír Vajdička. Emphasizing the unique character of his topological conception, the author of the article is trying to outline Vajdička's directorial approach to A. P. Chekhov's drama. The way Vajdička organizes Chekhov's space on the stage is a result of a multifaceted interpretational process: not only does he direct the plays, but also translates the texts and analyzes them in his publications.

Key words: Lubomír Vajdička, Chekhov's drama, stage model of space

Словашкият режисьор, преводач и изследовател на руската драматургия професор Любомир Вайдичка (р. 1944 г.) принадлежи към „новата вълна“ в изучаването и интерпретацията на Чеховите драматургични текстове, която отчетливо се обособи след 90-те години на XX век. В нея могат да бъдат включени цяла поредица от филолози, режисьори, преводачи, предлагащи нов професионален ракурс към творчеството на руския класик, който освобождава литературнокритическия текст от патоса на грубото социологизиране. В критическите текстове на тази „нова вълна“ със средствата на един модерен аналитичен инструментариум се реконструира системата на

проф. Любомир Вайдичка

специфичната Чехова поетика, експлицират се нейните семантични, семиотични, мит-поетични потенции. Актуален в тези изследвания стана проблемът за механизма, по който се изграждат драматургичните текстове, представен чрез описание на комплекса „знак – значение“ в тях. Така се осъществи мащабна стъпка на приближаване към същността на кода „Чехов“, към закономерностите на Чеховото слово – територии, които преди посочения период се смятаха за недостъпни. Акцентът в споменатите прочити се поставя върху концепцията за текста на руския автор като подвижно, динамично образуване, свързващо парадигмите на множество

епохи и направления – класическа драма, натурализъм, модерн, символизъм, експресионизъм, позитивизъм, екзистенциализъм.

След събитията от края на 80-те години в Централна и Източна Европа драматургията на Чехов преживя втори „бум“ и на театралната сцена. Творци от всички краища на Европа се обърнаха към образния свят на неговите пиеси, за да изразят чрез него смяната на естетическия канон, а също и да експлицират всички онези настроения на постсоциализма, свързани с горчивите истини на неразбрания, отчаян и раним в самотата си човек. В този хаос, разположен между едно болезнено минало и едно рушащо се настояще, личността отново мислеше – по чеховски – за бъдещето единствено с необозримите „200 – 300 години“.

Особеното място на Любомир Вайдичка в очертаната европейска интерпретационна стратегия се обуславя и от факта, че той реализира интереса си към Чеховата драматургия достатъчно многопосочно. Проф. Вайдичка не само поставя почти всички зрели пиеси на писателя на словашка сцена, но и превежда неговите текстове, а впоследствие и ги изследва от гледната точка на театровед. Повече от три творчески десетилетия словашкият творец посвещава на руската класическа литература. Първата му постановка по руска творба е реализирана през 1975 г. в театъра на град Мартин. Това е сценична версия на романа *Идиот* от Ф. М. Достоевски. Две години по-късно пак в същия театър се слага началото на режисьорската „Чеховиана“ на режисьора с постановката на комедията *Вишнева градина*. В нея Л. Вайдичка осъществява първия си оригинален прочит на драматургичната топология, който се основава на задълбочена работа както с оригиналния текст на автора, така и със съществуващите критически интерпретации. В подхода на словашкия постановчик водеща се оказва максимата на Жан-Луи Баро: „Театърът е борба на човека с пространството“. Конкретна отправна точка му дават коментарите към Чеховите пиеси на френския театрален семиотик Патрис Пави (добре познат на българския читател с преведения на всички европейски езици *Речник на театъра*). Постановчикът улавя митологизи-

ращата стихия на Чеховата поетика на драмата, която насища бита с битиен смисъл, а пространството – с темпорална семантика. Визуализирането на тази идея му подсказва Пави чрез тезата за „пространствено-времевата интеграция“ във *Вишнева градина*, която се конструира по „модела на матрьошките“. В него ядро на конструкцията е шкафът в детската стая, а около него пространството концентрично се разширява: „детската стая – домът – вишневата градина – Русия – външният за Русия свят“¹.

Цялата старинна сграда на театъра в Мартин се превръща в спектакъла на Л. Вайдичка в дома на Гаеви, където зрителите във финала остават заключени заедно с умиращия безсмъртен Фирс. Самият режисьор иронично отбелязва, че подобно пространствено решение прилага *само* Питър Брук в своя експериментален парижки театър „Bouffes du Nord“ през 1982 г. В средата на 70-те години такава визия за Чеховото пространство е определено модернистична не само в контекста на соцреализма, но и в общоевропейски план. Тя хронотопно включва в света на комедията седящите в залата зрители, превръща ги в участници в Чеховата „драма на живота“ във време, когато руските класически текстове се ползват зад Желязната завеса със статута на рудиментирало свидетелство за една безвъзвратно отминала и преодоляна епоха.

Осмислянето на Чеховото пространство като основен конструкт на режисьорската интерпретация продължава и в спектаклите на Л. Вайдичка *Три сестри* (1984) и *Чайка* (1999). Режисьорът следва логиката на социокултурните аргументи, анализирайки огромен материал от различни области на изкуството. Той иска да дефинира параметрите на визуалната емблематика, в които може да се впише Чеховата пространствена концепция, и затова се обръща не само към драматургичните текстове на Тургенев, Горки и Йонеско, но и към огромен корпус от живописни платна – И. И. Левитан, М. А. Врубел, В. Е. Борисов – Мусатов, Ръоне Магрит. Удивителният усет за типологични паралели създава в интерпретацията на Л. Вайдичка една стройна партитура от детайли и признаци, която може да бъде определена като възстановяване на парадигмата на авторовия драматургичен код със средствата на визуалните изкуства. Неговият оригинален сценичен „прочит“ на руските драматургични текстове е представен в книгата му *Пространство. Значение. Интерпретация* (Priestor. Význam. Interpretácia)².

Не бива да отминем факта, че проф. Вайдичка поставя пиесите на руския класик по свои преводи. Той се стреми сякаш да преживее по всички възможни начини текстовете на любимите си драматурзи (сред които освен Чехов е и Тургенев с *Месец на село*, и Жан Ануи с *Медея*, и Й. Йонеско със *Столовете*).

За няколко десетилетия, неизменно в екип със сценографа проф. Йозеф Цилер, словашкият режисьор реализира цялостен топологичен модел на руската драматургия от втората половина на XIX и началото на XX век. Отхвърляйки шаблонните „самоварни“ интериори, двамата творци залагат

¹ Pavis, Patrice. «Commentaire. Notes.» // Tchekhov. *La Cerisaie*. Paris, Le livre de Poche, 1988, p. 121 – 122.

² Vajdička L. *Priestor. Význam. Interpretácia*. Bratislava: TÁLIA-press, 1996.

на структурната, а не на подражателната логика в театралната интерпретация, което отвежда към чеховския принцип: „сцената е изкуство“, а не е самият живот³. С режисьорска и театроведска вещина двамата творчески съмишленици «разглобяват» отделните текстове до самата им знакова фактура и след това ги съграждат отново, за да ги «преведат» на езика на зрителя от края на своето столетие.

Не можем да не споменем и преподавателската дейност на проф. Вайдичка. Той не само е част от хабилитирания състав на Академията за сценични изкуства в Братислава, но и завежда Катедрата по театрална режисура и драматургия в това престижно учебно заведение. Според него – привърженика на психологическата школа на Станиславски, силата на словашкия театър е в актьорския потенциал, чиято експликация е съществена отговорност на педагога.

С присъщата си скромност Любомир Вайдичка казва за себе си: „Аз съм консерватор в театъра“. Към тази фраза бихме допълнили, че зад този „консерватизъм“ прозира едно донякъде пренебрегвано през последните години строго професионално отношение към драматургичния текст и неговата интерпретация, чрез които се постига една недекларирана цел – необходимостта на европейца от началото на ХХІ век от срещи с Чеховото слово, от откриване на себе си в неговите лабиринти, сред които автор и герои мъчително се лутат по следите на изчезващата, но жадувана човечност.

³ Мейерхолд В. Э. «О театре.» СПб, 1913. // Цит. по: Чехов в воспоминаниях современников. 1960, chegov.niv.ru/chegov/vospominaniya/primechaniya-1960.

СЛАВЯНСКИ ПАРАЛЕЛИ. ЛЕМКОВСКИ РУСИНСКИ И ЮГОРУСИНСКИ¹ ЕЗИК

Ирена Богочова, Остравски университет

Ирена Богочова. Славянские параллели. Лемковский и южнорусинский языки

В статъе равниваются два языка и одновременно два теоретических (социолингвистических) труда, посвященные данным языкам, в частности Jihoslovanšti Rusíni, jejich kultura a jazyk (автор: Sven R. Gustavsson, Praha 2006) и Lemkowie. W kręgu badań nad mniejszościami etnolingwistycznymi w Europie (автор: Małgorzata Misiak, Wrocław 2006). В данной статъе сосредотачивается внимание на положении (статусе) вышеупомянутых языков; на описании двух народов, которые разговаривают на обоих русинских языках; на описании языковой среды, в которой данные народы живут и на названиях (лингвонимах), употребляемых в специальной литературе по отношению к данным языкам.

Ключевые слова: лемковский язык, южнорусинский язык, Густавсон, Мишак

Irena Bogoczová. Slavic Parallels. Lemko and Yugoslavo-Rusyn (Yugoslavo-Ruthenian) Languages

In the article two languages are compared, as well as two theoretical (sociolinguistic) works on them, namely: Jihoslovanšti Rusíni, jejich kultura a jazyk by Sven R. Gustavsson (Praha 2006) and Lemkowie. W kręgu badań nad mniejszościami etnolingwistycznymi w Europie by Małgorzata Misiak (Wrocław 2006). The article concentrates on the status of the two mentioned-above languages; the description of the two ethnicities that speak the languages; the description of linguistic environment the two ethnicities live in and, last but not least, on the denominations (linguonyms) used in technical literature in connection with the two languages.

Key words: Lemko language, Yugoslavo-Rusyn (Yugoslavo-Ruthenian) language, Gustavsson, Misiak

¹ Русинският език е източнославянски език, говорен от русините – неколяма етническа общност, разпространена предимно на територията на Западна Украйна, Югоизточна Полша, Източна Словакия, Северозападна Сърбия и Източна Хърватия. Говори се и от някои емигранти в САЩ, Канада, Австралия. Самите русини наричат езика си „руски език“, а руския – „росийски“ или „велкоруски“ (А. Е. Супрун. *Введение в славянскую филологию*. Минск, 1989: 137). Съществуват три литературни (кодифицирани) варианта на русинския език: **прешовски русински** (разпространен в региона на Прешов, Словакия, а също в някои емигрантски общности, предимно в САЩ), **лемковски** (в Прикарпатските райони на Украйна, Полша и Словакия) (тези две групи се обединяват също и под названието **карпатски русински**) и **панонски (югославо-) русински** (в Северозападна Сърбия и Източна Хърватия, един от официалните езици на сръбската автономна област Войводина). Заради силното влияние на западнославянските езици върху панонския русински и заради многобройните заемки в него от немски и унгарски някои изследователи са склонни да го отнасят към западнославянската подгрупа. В чешката научна терминология се използва терминът *jugorusinština* (югорусински). – Б. ред.

Както става ясно от самото заглавие, тази статия има за цел да направи както съпоставка, така и разграничение между споменатите езици, а същевременно и да представи оценката за тях в специализираната литература.

Мои основни „помощници“ ще бъдат два езиковедски труда на двама автори: *Южнославянските русини, тяхната култура и език* (*Jihoslovanští Rusini, jejich kultura a jazyk*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2006) на шведския професор от Упсала Свен Р. Густавсон, излязла на чешки в превод на Вера Ленделова и с увод на Иржи Марван в университетската поредица „Acta Slavica et Balcanica“ на Карловия университет в Прага, и докторската дисертация за лемковския език² на полската лингвистка Малгожата Мишак³ от Университета във Вроцлав *Lemkowie. W kręgu badań nad mniejszościami etnolingwistycznymi w Europie*.

Кое е общото или близкото между двата труда?

Първо, това е предметът на изследване – русинският език (по-точно русинските езици). Второ, годината на издаване – 2006. Трето, сериозният подход към феномена малцинствен език, респективно книжовен микро-език, както и към неговите ползватели. Четвърто, **еколингвистичният** подход към езика.

Двете изследвания се стремят да определят езика по територия и произход, да очертаят неговия развой, да дефинират неговото състояние (социален и политически статут в общността на мнозинството), да покажат основните му структурни знакове (да ги характеризират като конкретен знаков тип), да дадат информация за населението, което използва този език, да прецизират терминологията и по-конкретно понятията *етноним* и *лингвоним*, да разграничат значенията на термините *идиом*, *стилова/функционална вариативност*, *етнолект*, *нациолект*.

Каква е връзката на еколингвистиката с всичко това? Не са ли достатъчни всички тези *мета-*, *социо-*, *психо-*, *полит-* и какви ли не още лингвистики?

И са достатъчни, и не са. Това, с което основно се занимава еколингвистиката, някак си се губи или слабо се откроява в предмета на останалите дисциплини. Така например граматичната и семантичната структура на езиците не решава тяхното бъдеще (Мишак 2006: 33), иначе казано, дори и най-добрата дескрипция, металингвистичното описание, не може да гарантира бъдещето на един език. Езикът не е само средство за комуникация в обществото, така както го разглежда социолингвистиката, нито пък изследванията на зависимостта между език и мислене, между език и етническа/национална идентификация на носителите му, респективно на обществен им престиж, дават отговор на всички въпроси.

Какво подхожда на еколингвистиката като изследователски обект? Какви проблеми всъщност разглежда тя?

На първо място това е потребността на дадена общност (социална група)

² Lemkowie. W kręgu badań nad mniejszościami etnolingwistycznymi w Europie. Wrocław: In Acta Universitatis Wratislaviensis, 2006.

³ Бих искала да благодаря на авторката за лично поднесената от нея информация, която не се съдържа в нейния труд. – Б. а. И.Б.

да се отграничи от заобикалящата езикова среда и да намери своето място в по-широката лингвистична екосистема на съседните езици (на мнозинството) и в екосистемата на обществото, което ги използва. Според специализираната литература самият термин *екология*, който произлиза от гр. *oikos* – *живеене* и *logos* – *дума*, е използван за пръв път от немския зоолог Ернст Хекел (през 1866 г.) за означаване на отношенията между живите организми и средата, в която живеят; появява се обаче и в езикознанието в труда на поляка Л. Заводовски *Лингвистична теория на езика* (*Lingwistyczna teoria języka*, 1966), а скоро след това и в *Екология на езика* (*Ecology of Language*, 1972) на американеца Ейнар Хауген. И с оглед на факта, че носителите на езика са също живи организми – хора, еколингвистиката изследва отношението между езика и средата, в която той се използва.

Какви въпроси по-конкретно си поставя еколингвистиката?

1) Какво е положението (от правна гледна точка) на езика сред останалите езици и какво е отношението му към тях. Каква е степента/шансът на езика да се конкурира с останалите езици. Какво е мястото на дадения език в контекста на световните езици, каква е коекзистенцията (симбиозата) му с останалите езици;

2) За какъв тип език става въпрос с оглед на езиковия ареал (териториално компактен, разпръснат, разчленен, островен/изолиран, роден, чужд...) и езиковата общност (автохтонна/алохтонна, малцинствена/мнозинствена, номадна, диаспорна; други фактори са: възраст, пол, образование, икономическа ситуация, престиж на общността, многобройност...);

3) Как се използва даденият език в отделните области на комуникация (напр. всекидневна, училищна, фирмена, религиозна, масмедийна/публицистична, артистична, включваща работни отношения, търговия и услуги, литературна, научна, административна/комунална, съдебна, дипломатическа...);

4) Под какви форми се проявява езикът (писмена, устна);

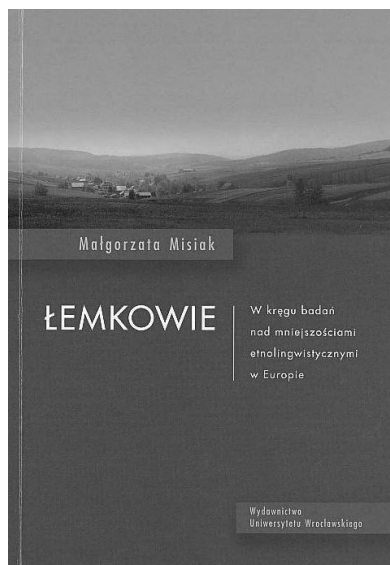
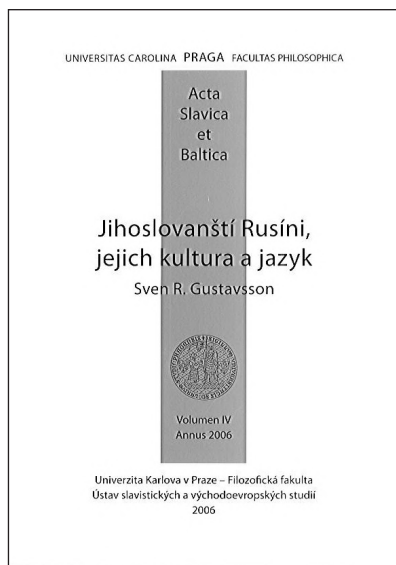
5) Каква е степента на неговата стандартизация, доколко е напреднал този процес (срв. англ. терминология: *nature standard*, *small-group s.*; *archaic s.*, *young s.*, *unstandardized alphabetized language*, *preliterate languages*);

6) Каква е подкрепата на езика от страна на съответните институции, какъв е престижът му, какви грижи се полагат за него, каква е езиковата политика на държавата (дали е официален за страната, равноправен, регионален, официално изучаван, официално административен, политически подкрепян от обществото; неофициален, неподкрепян, но приеман/толеран; нетолериран, ограничен само в гетата...);

7) Какво е вътрешното членение на езика на диалекти, социолекти, какво е историческото му развитие;

8) Как посредством езика се предава информация, изграждат се културни ценности и се постига образователен ценз (дали езикът има например собствена научна терминология).

Както споменахме, изследванията на С. Густавсон и М. Мишак са тясно свързани с еколингвистичната проблематика. Кое все пак е различното между тях?

Със сигурност това е обемът – в първия случай, при Густавсон става дума за сравнително кратка работа, в рамките на 80 страници малък формат, в която по-голямата част представлява преглед на езиковата система на югорусинския и цитирани примерни текстове. Вторият труд, този на Мишак, се състои от около 150 страници плюс текстови приложения и фотографски илюстрации.

Другата разлика е актуалността на изследователския материал – шведският оригинал на първия труд е отпреди около 40 години, което се усеща донякъде, въпреки че актуалните уводни думи на И. Марван в голяма степен успяват да го „съхранят“ във времето. От друга страна, полската авторка дава по-нови сведения, още повече, че самата тя има лемковски корени и владее лемковския език най-малкото на пасивно ниво.

Следващата разлика е, че в трудовете се изказват различни становища по отношение на генетичната принадлежност на двата русински езика. Докато И. Марван в увода на книгата за югославо-русинския препоръчва този език да се причислява към групата на западнославянските езици, то полската авторка определя и двата езика като източнославянски.

Що се отнася до етносите, представени в изследванията, трябва да се спомене, че както лемките в Полша, така и русините във Войводина живеят на територията на чужда държава, въпреки че първите са всъщност автохтонно население. Югорусините са се заселили във Войводина (северната част на Сърбия) още през първата половина на XVIII век и до днес живеят главно там, но също така и от хърватската страна на границата (в Славония) и в Босна. Произхождат от Земплин и Шариш в Източна Словакия (по-големите градове там са Михловце и Прешов). Двата етноса сформират т. нар. малцинство и освен землището, което обитават, нямат собствена държава. От религиозна гледна точка русините са униати (литургичен език е

църковнославянският, обредите са според православния канон, но признават върховенството на папата), пишат по традиция на кирилица (въпреки че русините във Войводина отстъпват от нея). Броят на говорещите двата езика постоянно варира – във Войводина са около 15 000, в Полша според официалната полска статистика са около 6 000, но в някои източници се посочват дори десет пъти по-големи числа.

Езикът на югорусините е наричан още руснячки, бачвански, бачванско-сремски, войводински или панонски русински или – от самите русини – руски език или руска бешеда (за разлика от понятието великоруски, русийски език), някъде бачван(ь)ско-руски език, бачско-русински език.

Лингвонимът *лемковски език*, или *карпатски русински*, *русинска бисіда*, *лемківскій язык*, произлиза от наименованието на неговите ползватели, т.е. от етнонима *лемки*, който най-вероятно е прозвище, базирано на отличителна разлика между тях и словаците. Това е думата (наречието) „len“ (бълг. *само, единствено*), което при лемките звучи като „lem“. За тях се споменава в (западно)славянската специализирана литература още през първата половина на XIX век, тяхна прародина е югоизточната част на Полша, на границата със Словакия (най-известният център в Полша е Ждиня (пол. *Żdźnia*), въпреки че в рамките на преселването след Втората световна война част от лемките са се оказали в Западна Полша, в Силезия. И макар лемковският език да е кодифициран (срв. *Gramatyka języka łemkowskiego* от Мирослава Хомяк и Хенрик Фонтански, 2000), част от лемковския етнос все още смята езика си за диалект (за разлика от книжовния украински). Този език не е бил правно признат, както е в случая с т. нар. *прешовски русински* в Словакия, който се е „еманципирал“ на базата на политическо-правния акт от януари 1995 г. в Братислава, а от януари 2005 г. е признат за език на самостоятелно етническо малцинство в Полша. Ще добавим, че от 1974 г. панонският русински е един от петте официални административни езика във Войводина – заедно със сръбския, унгарския, румънския и словашкия.

Така накратко изглеждат лемките и югорусините – два малки славянски етноса, живеещи в постоянна конфронтация с националните мнозинства. Такива са лемковският русински и югославо-русинският – два близки езика, но в различни части на Европа. Времето ще покаже колко дълго ще се задържат на европейската езикова карта...

Превод от чешки: **Момчил Карагьозов**

Редактори на превода: **Диана Иванова, Борислав Борисов**

РАЗВИТИЕ НА ХЪРВАТСКИЯ КНИЖОВЕН ЕЗИК. ПРОЦЕСИ НА НЕГОВАТА СТАНДАРТИЗАЦИЯ

Евелина Грозданова
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Евелина Грозданова. Развитие хорватского языка. Процессы его стандартизации

Цель текста: представить периодизацию истории хорватского языка. Обозначаются разные периоды и описываются их главные характерные черты. Основной акцент сделан на событиях 19 века, которые очень значимы для формирования литературного языка.

Хорватский язык – общее наименование стандартного языка хорватов и основанных на нем диалектов, используемых в прошлом или сегодня. Он состоит из трёх диалектов, получивших название в зависимости от формы употребляемого вопросительного местоимения (аналог русского что?): кай, ча, што – кайкавский, чакавский и штокавский. Современный хорватский язык основан на новоштокавском иекавском диалекте. В письме используется латинский алфавит.

Ключевые слова: история хорватского языка, периодизация хорватского языка, стандартизация хорватского языка.

Evelina Grozdanova. Development of the Croatian language. Processes of standardization

The text traces the development of the Croatian written language. It marks the different periods and outlines their main specificities. The emphasis is upon the standardization processes which took part in the 19th century.

Croatian language is the general name for the standard language of the Croats as well as for the sum of dialects that speakers have used in the past or are using today. It has three dialects: Štokavian, Kajkavian and Čakavian, named after the interrogative pronouns što?, kaj? and ča? (which are analogues of the Russian chto?). Today's standard literary language is mostly based on New Štokavian forms of Ijekavian pronunciation and is written using the Roman script.

Key words: history of Croatian language, periodization of Croatian language, standardization of Croatian language.

Периодизация на историята на хърватския език

Според традиционната периодизация хърватската езикова история се дели на два периода: период до Хърватското народно възраждане и период след Хърватското народно възраждане. Д. Брозович (Брозович 1970, Брозович 2008) смята тази подялба за погрешна и прави нова, като предлага в нея да се обособят шест периода: три предстандартизационни (IX – XV в.; XVI в.; XVII до първата половина на XVIII в.) и три периода, в които се развива стандартният език (втората половина на XVIII в. – 30-те години на

XIX в., от 30-те години на XIX в. до края на XIX в., XX в.). С периодизацията, която предлага Брозович, и с твърдението му, че процесът на стандартизация на хърватския език започва през средата на XVIII в., са съгласни много хърватисти, а някои дори мислят, че този процес започва преди това. В по-ново време се появяват предложения за по-различна периодизация¹, но въпреки това най-широко приета е тази на Д. Брозович.

Първият и най-дълъг период трае седем века – от IX в. до края на XV в. Той обхваща Хърватското средновековие, през което се използват три езика (латински, старохърватски и хърватски) и три азбуки (глаголица, хърватска кирилица и латиница). Чрез триезичието и триазбучността на книжовната си традиция хърватите се различават от всички останали европейски народи (Бичанич, Франчич, Худечек, Михалевич 2013: 15).

Вторият предстандартизационен период носи белега на бурни военни и политически събития, както и на миграционните движения, следствие от османските набеzi от изток. Резултат от миграциите са големите промени, които настъпват в хърватските говори и диалекти – територията на чакавския и кайкавския намалява, а на щокавския се разширява. XVI в. е времето, когато всеки един от трите говора има реалната възможност да послужи за основа на общохърватска книжовноезикова разновидност: чакавският – защото голям брой художествени произведения са написани на него; кайкавският – защото се говори в Загреб, най-развития град; щокавският – защото е най-разпространен, но този въпрос остава нерешен в рамките на века.

Въпреки че през този период се използват трите азбуки, употребата им е различна – глаголицата стеснява все повече функциите и територията си, използва се единствено в книгите с богослужебен характер, а до избор между хърватската кирилица и латиницата се стига в следващия период. Едни от по-значимите произведения, появили се през XVI в., са три хърватско-италиански речника – на Пиетро Лупис Валентиано (1527), Фауст Вранчич (1595) и Бартол Кашич (1599).

Целият XVII в. и първата половина на XVIII в. съставят третия период от развитието на хърватския книжовен език. Това е и период на поява на първите хърватски граматики, на усилена лексикографска дейност, период на теоретични и практически опити за създаване на единен книжовен език. Въпреки локалните и неопределени общи названия, които все по-често се срещат като име на хърватския език (словински, словиенски, далматински, илирски и др.), постоянно се налага съзнанието във всички хърватски краища, че диалектите в тях принадлежат към един език и че неговото унифициране става все по-необходимо. При това все по-често се изразява принципът за създаване на единен книжовен език на базата на най-разпространения диалект, като все повече се осъзнава, че това е щокавският диалект. В самото начало на този развоен период на хърватския книжовен език се

¹ Бр. Тафра и П. Кошутар предлагат като най-прост периодизационен критерий хронологическия ред и разделят хърватската книжовноезикова история на шест периода: от първите писмени паметници до края на XV в.; XVI в.; XVII в.; XVIII в.; XIX в.; XX в.; на границата между XX в. и XXI в. (Тафра, Кошутар 2011: 185 – 204).

появява и неговата първа граматика *Institutionum linguae illyricae libri duo* от Бартол Кашич от Паг, публикувана в Рим през 1604 г. Това е граматика на езика на дотогавашната хърватска писменост и литература. Основата ѝ е чакавска, но има и шокавски елементи. По-късно нейният автор, по време на своите мисионерски пътувания из хърватските краища под турска власт и в Дубровник, разбира, че шокавският диалект е най-разпространеният сред народните говори и че е най-подходящ за основа на книжовния език. Б. Кашич е известен и като автор на първия цялостен хърватски превод на Библията, но тя остава само в ръкопис (за пръв път преводът на Кашич на Библията е отпечатан едва през 2000 г.) (Хърватски език 2013).

Периоди на стандартизация на хърватския книжовен език

Четвъртият период в историята на хърватския език, а същевременно и първият стандартизационен период обхваща втората половина на XVIII в. до началото на Хърватското народно възраждане.

Средата на XVIII век е преломен период в историята на хърватския книжовен език. По това време започват процесите по оформяне на книжовния език. Надрегионалната новошочкавска писменост заменя съществуващите от XVI в. чакавска и шокавска писменост. За разширяване на употребата на новошочкавския огромна заслуга имат авторите на най-четените книги по онова време – далматинецът Андрия Качич Миошич с творбата си *Приятен разговор на словинския народ* (*Razgovor ugodni naroda slovinskoga*, 1756) и славонецът Матия Антун Релкович със *Сатир илити дивји човик* (*Satir iliti divji čovik*, 1762). През този период преобладават текстовете, написани на икавски, докато йекавицата е по-популярна сред авторите от Дубровник. Стремешт към постигане на стабилна писменост води до внасяне на някои езикови елементи, характерни за Дубровник, в творбите на славонските писатели, а дубровнишките граматични и лексикографични трудове си данни от произведенията на славонските книжовници.

По този начин новошочкавският писмен език, оформен през средата на XVIII в., е първият хърватски надрегионален писмен (книжовен) език след хърватско-старославянския, който престава да бъде такъв в края на XV в., като по този начин средата на XVIII в. има по-голямо значение от самото Хърватско народно възраждане през 30-те години на XIX век (Бичанич, Франчич, Худечек, Михалевич 2013: 57). На новошочкавски се пише в районите от Славония до Дубровник и от Дубровник до Лика, като изначално се наблюдават икавско-йекавски дублетизъм (напр. *dica* и *djeca*) и щакавско-шчакавски дублетни форми (напр. *dvorište* и *dvorišće*), но постепенно надделяват щакавските форми. В икавските текстове от XVIII в. проникват йекавизми, но обратният процес не се наблюдава, което предизвестява бъдещата победа на йекавицата.

През XVIII век кайкавският диалект е в процес на стандартизация – графичната система и граматичните норми са сравнително развити; кайкавският се използва в училищата, в администрацията, отпечатани са книги, но поради малкия брой на хората, които го използват, както и заради малката територия, която заема, той започва да се отваря и приближава към

(ново)щокавския. Така например най-известният кайкавски писател Титуш Брезовачки пише няколко стихотворения на щокавски.

На щокавската говорна територия се използват две графични системи на латиница – едната в Далмация (наричана далматинска), а другата в Славония (наричана славонска). С времето се стига до тяхното сближаване. Далматинско-славонската графична система прави по-лесна комуникацията между щокавския север и юг. Към този тип писменост се придържа Шиме Старчевич, автор на *Нова илirsка граматика* (*Nova ričoslovica ilirička*), Триест, 1812).

През втората половина на XVIII век и първите три десетилетия на XIX век хърватските езиковеди създават нови граматики, речници и правописи. Необходимостта от езикови ръководства, написани на хърватски език, както и интересът към тях от страна на читателите, се потвърждава от факта, че трима езиковеди от Славония (Тадиянович², Релкович³, Ланосович⁴) в рамките на 34 години публикуват осем издания на трите си граматики. В този период се появява най-мощният лексикографски труд от тази епоха, принадлежащ на дубровчанина Йоаким Стули, който от 1801 г. издава няколко речника⁵, основавайки се на народните говори, включва също така руски, полски и чешки думи, както и собствени неологизми. Друг автор на речник е Йосип Волтич⁶.

През 1779 г. се появява пособието *Кратко поучение за хърватския правопис за нуждите на народните училища* (*Kratki navuk za pravopisanje horvatsko za potrebnost narodnih škol*), което е от анонимен автор и съдържа 51 страници. Писано е паралелно на хърватски (на кайкавски) и на немски език. Чрез това пособие се кодифицира кайкавският правопис. В него за първи път се появяват термините *period*, *samoglasnik* и *skupglasnik*. Правописът е на старата кайкавска графична система, която Л. Гай нарича „унгарски кривопис“⁷ (Бичанич, Франчич, Худечек, Михалевич 2013: 67).

Кодификацията на славонския правопис се извършва през 1779 г. чрез *Ръководство по славонски правопис за нуждите на народните класни стаи в Кралство Славония* (*Uputjenje k' slavonskomu pravopisanju za potribu narodnih učionica u Kraljevstvu Slavonije*) с автор Антун Мандич.

Следващият период от развитието на хърватския книжовен език може да се раздели на два подпериода: от 30-те години до половината на XIX век (период, който протича под знака на Хърватското народно възраждане) и от половината до края на века (период, който протича под знака на споровете между отделните филологически школи). През този период основа на общохърватския книжовен език става новощокавският, а

² Blaž Tadijanović, *Svašta po malo ili kratko složenje imena i riči u ilirski i njemački jezik*. Magdeburg, 1761.

³ Matija Antun Relković, *Nova slavonska i nimačka gramatika*. Zagreb, 1767.

⁴ Marijan Lanosović, *Neue Einleitung zur slavischesn Sprache* (*Novi uvod i slavonski jezik*). Osijek, 1778.

⁵ Joakim Stulli, *Lexicon latino-italico-illyricum*, Budim, 1801; *Rječosložje slovinsko-italijansko-latinsko*. Dubrovnik, 1806; *Vocabolario italiano-illirico-latino*. Dubrovnik, 1810.

⁶ Josip Voltić [Volliggi], *Ričoslovnik iliričkoga, italijanskoga i nimačkoga jezika*. Beč, 1803.

⁷ Mađarski krivopis.

йекавско-икавският дублетизъм е решен в полза на йекавския, установява се и новощокавската склонитбена система. С правописната реформа на Л. Гай се приема една общохърватска графична система.

Първият подпериод съвпада с времето на Хърватското възраждане, т.е. с илиризма – национално, културно и политическо движение в Хърватия, което продължава от 1835 г. до 1848 г. и е свързано с процесите на оформяне на европейските нации през XIX век. Центърът му е в северната част на Хърватия, но с по-голям или по-малък интензитет обхваща и останалите хърватски територии. Начело на младите интелектуалци, чиято дейност е насочена към будене на националното самосъзнание, застава Людевит Гай.

По това време в хърватската култура стават важни събития – през 1832 г. хърватският език прониква във висшите училища (Матия Смодек започва да преподава хърватски език в тогавашната Академия), граф Янко Драшкович публикува на новощокавски своята *Дисертация* (Карловац, 1832), през 1835 г. започва да излиза вестникът *Novine horvatske* с литературно приложение *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska*, през 1836 г. се основават илирски читални във Вараждин, Карловац и Загреб, през 1842 г. е основана *Матица илирска*.

Въпреки че илирийците посвещават голяма част от дейността си на хърватския език, в същността си Хърватското народно възраждане не е книжовноезиково и не чрез него започва хърватската езикова стандартизация. Според А. Франчич в чисто езиков смисъл Хърватското народно възраждане означава само две неща: разширяване на употребата на вече съществуващата новощокавска писменост на територията на кайкавското наречие и реформа на графичната система. Така кайкавската писменост престава да бъде основна за Северозападна Хърватия. С въвеждането на един книжовен език за всички хървати, който използва за основа новощокавското наречие, се осъществяват дълготрайните усилия да се създаде единен общохърватски език (Бичанич, Франчич, Худечек, Михалевич 2013: 69 – 71).

През 1850 г. във Виена се провежда среща на няколко хърватски и сръбски книжовни дейци, на която се разглеждат възможностите за създаване на общ език за хървати и сърби. Решенията, които са взети и съставляват Виенския книжовен договор, са следните:

Не трябва да се смесват говорите и да се създава нова, непозната на народа говорна разновидност.

Най-правилно и най-добре е книжовен статут да получи южното наречие, т.е. йекавският щокавски диалект.

Звукът *h* да се пише на етимологичното си място (*hrana, Hrvat*).

В родителен падеж, мн.ч., да се употребява окончанието *-ā (ženā)*, а не *-ah (ženah)*.

Сричкотворно *r* да се пише без придружаваща гласна, т.е. *prst*, а не *perst* или *parst*, както пишели илирийците.

Въпреки подписания договор, през втората половина на XIX век не приключват споровете около книжовния език. Илирийците продължават да се придържат към своя правопис и език. Водеща роля в кодификацията на

хърватския книжовен език през втората половина на XIX в. играе *Загребската филологическа школа*. Представителите ѝ, сред които се отличават Б. Шулек и А. В. Ткалчевич, поддържат етимологичния принцип в правописа, но в по-умерен вид. През същия период съществуват още две школи – *Риекската*, в която водеща роля заема Фр. Курелац и чиито членове смятат, че по-голяма близост с другите славянски езици може да се постигне чрез последователна архаизация на езика и вярност към етимологичния принцип в правописа, и *Задарската*, начело с А. Кузманич и Ш. Старчевич, които не споделят широката южнославянска филологическа ориентация на илиризма, а се обявяват за обединението само на хърватските области на основата на далматинския икавски говор, смятайки, че Далмация е не само люлка на хърватската държава, но е призвана да определя и бъдещото ѝ културно развитие (вж. Иванова 2000, Бичанич, Франчич, Худечек, Михалевич 2013). В края на XIX век се появява и ново течение в хърватските лингвистични среди, според което книжовният език трябва да се оформи спрямо модела на В. Караджич, поради тази причина представителите му биват наричани „хърватски вуковци“.

Едни от най-важните езиковедски трудове, отпечатани през този период, са *Илирска граматика* (*Ilirska slovnica*, Загреб, 1854) на В. Бабукич, *Хърватска граматика* (*Slovnica Hrvatska*, Загреб, 1859) на А. Мажуранич, *Синтаксис на илирския език* (*Skladnja ilirskoga jezika*, Виена, 1859) и *Хърватска граматика за средните училища* (*Slovnica hrvatska za srednja učilišta*, Загреб, 1871) на А. В. Ткалчевич, няколко речника с автор Б. Шулек и *Правопис на илирския език* (*Pravopis jezika ilirskoga*, Загреб, 1850) на Йосип Парташ. В края на века се появяват едни от най-значимите кодификационни трудове – *Граматика и стилистика на хърватския или сръбския книжовен език* (*Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Загреб, 1899) с автор Томо Маретич, *Речник на хърватския език* (*Rječnik hrvatskoga jezika*, Загреб, 1901) с автори Ив. Броз и Фр. Ивекович и *Хърватски правопис* (*Hrvatski pravopis*, Загреб, 1892) на Ив. Броз.

Последният стандартизационен период започва от началото на XX век и продължава до днес. Според М. Самарджия (Самарджия 1995) той може да се раздели на пет подпериода:

- от 1901 г. до 1918 г.
- от 1918 г. до м. април 1941 г.
- от м. април 1941 г. до м. май 1945 г.
- от м. май 1945 до пролетта на 1990 г.
- от пролетта на 1990 г. до днес.

Въпреки че по-голямата част от този период преминава под знака на неприятни политически събития, които имат ключова роля в процеса на езиковата стандартизация, това е периодът, в който се поставят основите на съвременния хърватски езиков стандарт⁸.

⁸ Повече за този период вж. Самарджия 1995, Бичанич, Франчич, Худечек, Михалевич 2013.

ЛИТЕРАТУРА

Бичанич, Франчич, Худечек, Михалевич 2013: Ante Bičanić, Anđela Frančić, Lana Hudeček, Milica Mihaljević. *Pregled povijesti, gramatike i pravopisa hrvatskoga jezika*. Zagreb: Croatica, 2013.

Брозович 1970: Brozović, Dalibor. *Standardni jezik*. Zagreb: Matica Hrvatska, 1970.

Брозович 2008: Brozović, Dalibor. *Povijest hrvatskoga književnog i standardnoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga, 2008.

Иванова 2000: Иванова, Найда. *История на сръбския и хърватския книжовен език*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2000.

Самарджия 1995: Samardžija, Marko. *Leksikologija s poviješću hrvatskoga jezika (udžbenik za 4. razred gimnazije)*. Zagreb: Školska knjiga, 1995.

Тафра, Кошутар 2011: Branka Tafra, Petra Košutar. «Nova periodizacija povijesti hrvatskoga književnoga jezika.» // *Filologija*, br. 57 HAZU, 2011, 185 – 204.

ИЗПОЛЗВАНЕ НА ЖУРНАЛИСТИЧЕСКИ ТЕКСТОВЕ В НАЙ-НОВИТЕ УЧЕБНИЦИ ПО ПОЛСКИ ЕЗИК, ПРЕДНАЗНАЧЕНИ ЗА ЧУЖДЕНЦИ

Якуб Пловенс
Университет „Адам Мицкевич“, Познан

Якуб Пловенс. Использование журналистских текстов в новейших учебниках польского языка для иностранцев.

Цель статьи состоит в том, чтобы проверить использование журналистских текстов в некоторых из новейших учебников для изучения польского языка как иностранного. В статье обращается внимание на три критерия оценки: (I) языковой критерий, (II) культурный критерий и (III) методический критерий.

Jakub Płowens. Using journalistic texts in the newest textbooks for teaching Polish as a foreign language.

The aim of this paper is to discuss usage of journalistic text in some of the newest textbooks for teaching Polish as a foreign language. It focuses on assessment criteria used for the analysis: (I) language criterion, (II) culture criterion, and (III) teaching methodology.

1. Въведение

Целта на тази статия е да се провери дали и до каква степен съвременните учебници по полски език за чужденци съдържат текстове, подбрани от пресата. От началото на XXI век в полската плотодидактика се появиха няколко нови учебника, които се използват за различни курсове по полски език като чужд. Обръщаме внимание на най-новите учебници, тъй като публикуваните до момента будят съмнение относно спазването на критериите за съвременна методика на езиково обучение. Преди всичко става дума за липса на интеграция между езиково обучение и предаване на културна информация. Някои автори забелязват, че тази негативна тенденция характеризира досегашните програми за изучаване на полски език като чужд (Гембал 2006, 2010; Ковалевски 2009). Освен това настоящият анализ е съсредоточен само върху тези учебници, които са издадени като серия от две и повече части.

Безспорен факт е, че текстовете от периодичния печат могат да бъдат интерпретирани като ценен източник на културния живот на нацията. В тях намират място актуални събития, важни обществени проблеми и злободневни случки, но по-същественото е, че са написани на жив и автентичен език, че са предимно с комуникативна насоченост, което ги отличава от всички други текстове с дидактично предназначение.

В нашата разработка няма да се обсъжда понятието *автентичност на дидактичен текст*, тъй като въпросът е предмет на многобройни и оживени дискусии (напр. Еделхоф 1985; Дунин-Дудковска, Трембска-Кернтопф 1998; Мишан 2005). Същевременно се застъпва становището, че автентичният текст, напр. от пресата, може да се използва като учебен материал или в непроменена форма (първичен текст), или в съкратена форма (адаптиран текст) с евентуално включване на някои необходими улеснения (срв. Дунин-Дудковска, Трембска-Кернтопф 1998).

В статията се разглеждат два учебника. Първият е *Ура!!! На полски (Hurra!!! Po polsku)* – той се състои от три части. Всяка една от частите съответства на поредното ниво на владение на езика (от A1 до B1) според Общата европейска езикова рамка. Като първа публикация тази серия обхваща учебник, упражнения и методично помагало за учителя (Станкевич, Журек 2010: 496). Обект на нашия интерес представлява само съдържанието на учебника. Вторият учебник е със заглавие *Из страниците на печата (Na łamach prasy)*. Той е създаден от две части, които покриват езиковото равнище C2 и е подходящ само за напреднали и особено изявиени курсисти.

В следващата част от изложението ни ще представим описание на избраните учебници, като ще се опитаме да преценим дали те отговарят на установените критерии за оценка.

2. Критерии за оценка при използването на журналистически текстове

Тук ще насочим вниманието към употребата на текстове от пресата в посочените по-горе учебници. Предлагаме три критерия за оценка, съдържащи ориентири, които ни дават възможност да преценим дали дадените материали са достатъчно ефективни за дидактичния процес.

Според *общоезиковия критерий* отчитаме езиковата сложност на журналистическите текстове, тяхното лексикално разнообразие, адекватността на езиковия материал по отношение на възприетите изисквания, отговарящи на съответното ниво на учебника.

Най-напред си струва да отбележим, че двата учебника се различават по броя на автентичните текстове. Докато поредицата *Ура!!! На полски* е предназначена за развиване на всички езикови компетенции, двете части на учебника *Из страниците на печата* се концентрират само върху изработването на умения, свързани с четенето с разбиране, което означава, че във втория учебник преобладава този вид текстове. Поради това споменатият учебник може да обслужва нуждите на отделни курсове в занятията им по четене или да изпълнява ролята на сборник с текстове, предназначен за друг тип занятия, където четенето е един от компонентите на урока.

Друга отличителна черта на разглежданите учебници е нивото, което трябва да се стремят да постигнат учащите. Трите части на *Ура!!! На полски* са предназначени за овладяване на основното езиково равнище (B1) в рамките на европейските стандарти, което дава възможност да бъде положен изпит по полски език като чужд за получаване на съответния сертифици-

кат. Учебниците *Из страниците на печата* дават възможност да се овладее четенето с разбиране на различни текстове от пресата, но едновременно с това те поставят високи изисквания пред учащите, тъй като текстовете отговарят на най-високото езиково ниво (C2). В двата учебника *Из страниците на печата* има задачи, насочени към подготовка за придобиване на най-високия (най-престижния) сертификат по полски език като чужд. Тези задачи развиват преди всичко уменията за текстово разбиране. В учебниците *Из страниците на печата* изобилстват първичните журналистически текстове. Серията *Ура!!! На полски* представя адаптирани текстове, които обикновено са твърде съкратени или се състоят само от няколко кратки изречения.

Когато става дума за лексикално разнообразие, общо взето, всички учебници предлагат богата лексика, разпределена съобразно с конкретни теми. Първата част на *Ура!!! На полски* започва с уведен урок, последван от 20 стандартни учебни единици. Втората част съдържа 20 урока, като всеки пети е предназначен за повторение на изучения учебен материал. Третата част обхваща 18 урока, този път обаче без отделни учебни единици за повторение на усвоявания до момента материал. Всички части съдържат журналистически текстове. Не е изненадващ фактът, че в първата част няма много такива текстове, тъй като тя представлява началният курс по езика. Тук се срещат предимно адаптирани фрагменти от текстове, свалени от интернет. И така, в 17. урок напр. има два кратки текста от *gazeta.pl* за полските спортисти, като текстовете са обвързани със следните задачи: (1) тест за правилния избор на една от двете възможности (вярно/невярно); (2) писмен преразказ на прочетения текст.

Тъй като в първата част на учебника се полагат основите на езика, нахитено решение на авторите е степенуването на текстовете по сложност, като тези с най-висока степен на сложност са поместени в края на учебника. Във втората част на учебника има вече по-дълги текстове, както напр. този в 11 урок от „Gazeta Wyborcza“, посветен на дизайна. В последната част на *Ура!!! На полски* има още 6 отделни единици за разбиране на текст, в които са поместени няколко откъса от списание „Политика“ („Polityka“). В учебните единици са включени и кратки откъси от статии в списанията „Нюз-ик“ („Newsweek“), „Политика“ („Polityka“), „Пшекруй“ („Przekrój“), „Пшеводник католицки“ („Przewodnik Katolicki“), на вестник „Газета Виборча“ („Gazeta Wyborcza“), както и на някои интернет сайтове. Подбраните текстове са напълно адекватни на съответното езиково ниво на учебника и не будят съмнение относно подходящата степен на сложност.

Двете части на *Из страниците на печата* са „снабдени“ с доста сложни статии, някои от които са публикувани без каквато и да е промяна. Всяка част съставлява 8 учебни единици, посветени на конкретна тема, в които има най-малко един дълъг и един кратък текст от пресата (понякога от интернет). Високото езиково равнище предполага наличието на по-редки и трудни думи и изрази, въпреки това обаче сме на мнение, че някои от тях излишно усложняват съдържанието на учебниците, особено в случаите когато тези изрази са с ниска фреквентност: напр. поговорките: *Jak przylecą*

żurawie, bierz się do grochu prawie; jak przylecą bociany, pierwszy zagon zasiany („Като долетят жеравите, се залавяй с граха, като долетят щъркелите, първата леха е засята“); *Złodziej kąty zostawi, a ogień wszystko zabierze* („Крадецът ще остави ъглите, а огънят ще вземе всичко“). Трябва обаче да признаем, че включените текстове дават възможност на изучаващите езика да усвоят много думи от разговорната и специализираната лексика, като напр. *szyb* (шахта), *sprzęgło* (впряг), *zderzak* (буфер), *jarzyć* (искря, блестя), *komp* (компютър), *icek* (връзка, която се слага на платната, за да показва попътен или насрещен вятър, използва се в мореплаването), *luz-blues* (американски филм от 1999 г.), *tyrać* (блъскам се, бъхтя се), *zabujany* (влюбен), *szycha* (сърма, фалшив блясък). Консолидирането на лексиката се извършва благодарение на достатъчния брой упражнения, на които ще се спрем по-долу.

Предполага се, че *дидактичният критерий* е достатъчен за подбора и анализа на видовете упражнения и на тяхната роля в насърчаването на курсистите да овладеят операцията „четене с разбиране“ на журналистически текстове. Фактът, че правилният подбор и добре подготвените упражнения отварят пътя към разбирането на текста, е очевиден и не подлежи на дискусия. Ролята на тези упражнения се основава на активната им интеракция с текста (срв. Уолас 1993: 86). Бихме искали да обърнем внимание на това, какви упражнения съпътстват журналистическите текстове и каква е целта на тези упражнения – какви умения развиват те у четящите.

Упражненията се делят на три вида: *преди четене, по време на четене и след четене*. Първите са предназначени най-вече за подготовка преди четенето. Те се оказват особено полезни като предшестваша по-дългите и трудни текстове. Повече такива упражнения има в *Из страниците на печата*. Те запознават четящите с новата лексика. Други упражнения, които се използват за лексикална подготовка, са: съединяване на думи с техните дефиниции, търсене на синоними на дадена дума или образуване на смислени изрази от дадени думи. Що се отнася до упражненията по време на четене в учебниците *Ура!!! На полски*, те не съпътстват материали от пресата, тъй като тук много рядко се използват такива, с изключение на няколко адаптирани текста, които чете лектор (от диска), а задача на курсистите е да следят текста и да попълват изпуснатите думи. В частите на *Из страниците на печата* най-често се предлага свързване на отделни абзаци в кохерентен текст или попълване на текст с липсващите изречения. Във всички анализирани учебници като упражнение след четене на журналистически текст често се появява тест за правилен избор (вярно/невярно или един от предложените за избор варианти: а – б – в – г). Тези два вида упражнения за избор проверяват степента на текстовото разбиране и различните му аспекти, като поощряват четящите да открият връзката между „подсказания“ вариант и конкретната информация в текста (срв. Ходкевич 1986: 144 – 147). Във всички учебници има и упражнения след четене, които изискват от четящите да търсят в менталната проекция на текста определена информация – обща или детайлна. Към тази група упражнения принадлежат преди всичко отворените въпроси. Обикновено се приема, че четящите

отговарят, без да поглеждат отново текста, и техните резултати показват какво са успели да задържат в паметта си. В другия тип упражнения след четене, като тези от третата част на *Ура!!! На полски*, се изисква да бъде записана най-важната информация от току-що прочетения текст. Тук бихме искали да завършим кратките бележки относно дидактичния критерий с твърдението, че във всички представени от нас учебници базата от упражнения, свързани с журналистическите текстове, е много солидно застъпена.

Според *културния критерий* се определя образователният потенциал на журналистическите текстове и ролята им в предаването на информация, отнасяща се до дадената култура и нейния език. Този критерий остава в пряка връзка с по-горе описаните критерии. В статията на Мартинюк (1998) се обособяват няколко по-несъществени критерия, които в теоретичен план допринасят за дидактичната оценка на текстовете. Тъй като езиковата структура на текста се слива със ситуационния и културния контекст в процеса на интерпретация, е важно да се внимава в журналистическите текстове, поместени в учебниците, да няма елементи, които да са чужди на четящите и които да възпрепятстват разбирането.

В настоящата работа няма да се спираме на конкретните езикови средства, предаващи културното значение, като напр. фразеологизмите. Това е вече тема за отделна разработка.

Изборът на текстове от пресата може да предложи отделни мнения за културното състояние на страната. Някои чужденци отчитат като недостатък и пропуск факта, че в част от учебниците по полски език като чужд не се говори напр. за хомосексуалисти и инвалиди. На чужденците не им харесват и такива теми като религия и празници (Пекот, Зажечни 2010: 522). В третата част на *Ура!!! На полски* вече се засяга въпросът за хомосексуалистите и инвалидите чрез кратки текстове, взети от интернет. В двете части на *Из страниците на печата* липсват тези теми, макар че в образователната серия не се усеща недостиг на автентични текстове, свързани с полската култура. В учебниците от поредицата *Ура!!! На полски* се появяват и такива статии от пресата, които дават обща характеристика на някои полски реалии, напр. в областта на трудовата борса.

3. Заключение

Краткият обем на статията не позволява да бъдат разгледани всички проблеми, свързани с използването на журналистически текстове в учебниците за изучаване на полски език като чужд. В този смисъл нашият скромнен опит трябва да се третира по-скоро като подтик за бъдещи изследвания. Учебниците *Ура!!! На полски* и *Из страниците на печата* явно се различават по общия брой журналистически текстове, но независимо от това и двете поредици се вписват в канона на съвременното езиково обучение и предлагат на изучаващите езика ценен контакт с автентичния език. Въпреки че в отделните части на *Ура!!! На полски* има много адаптирани текстове (някои от които вероятно от началото до края), тяхната форма и стил често наподобяват оригинални текстове с автентичен чужд език.

Двете поредици са подготвени за постоянно усъвършенстване на езиковите и културните знания на учащите, а разнообразните упражнения към текстовете (от пресата) са обмислени така, че да усъвършенстват стратегиите за четене с разбиране. А това вече е солидна предпоставка за ефективно обучение по чужди езици.

Превод от полски: Димитрина Хамзе

ЛИТЕРАТУРА

Буркат, Яшинска 2006: Burkat, A., Jasińska, A. *Hurra!!! Po polsku 2 (A1)*. Kraków: Prolog, 2006.

Буркат, Яшинска, Малолепша, Шимкевич 2009: Burkat, A., Jasińska, A. Małolepsza, M., Szymkiewicz, A. *Hurra!!! Po Polsku 3 (B1)*. Kraków: Prolog, 2009.

Уолас 1993: Wallace, C. *Reading*. Oxford: Oxford University Press, 1993.

Гембал 2006: Gębał, Przemysław E. «*Realia i kultura w nauczaniu języka polskiego jako obcego*.» // *Z zagadnień dydaktyki języka polskiego jako obcego*. Red. Ewa Lipińska, Anna Serenty. Kraków: Universitas, 2006, 205 – 242.

Гембал 2010: Gębał, Przemysław E. *Dydaktyka kultury polskiej w kształceniu językowym cudzoziemców*, Kraków: Universitas, 2010.

Дунин-Дудковска, Трембска-Кернтонф 1998: Dunin-Dudkowska, A., Trębska-Kerntopf, A. «*Teksty prymarne, adaptowane i sekundarne w nauczaniu języka polskiego jako obcego na poziomie średnim – problemy i postulaty*.» // *Acta Universitatis Lodziansis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców*, 1998, 10, 35 – 41.

Еделхоф, ред. 1985: «Authentizität im Fremdsprachenunterricht.» // *Authentische Texte im Deutschunterricht: Einführung und Unterrichtsmodelle*. Red. Christoph Edelhoff. München: Hueber, 1985, 7 – 30.

Ковалевски 2009: Kowalewski, J. «*Nauczanie kultury polskiej jako obcej – stan obecny – próba polemiki*.» // *Języki Obce w Szkole*, 2009, № 1, 68 – 77.

Кубяк 2009: Kubiak, B. *Na łamach prasy*, cz. I. – II. Kraków: Universitas, 2009.

Малолепша, Шимкевич 2006: Małolepsza, M., Szymkiewicz, A. *Hurra!!! Po Polsku 1 (A1)*, Kraków: Prolog, 2006.

Мартинюк 1998: Martyniuk W. «*Wartość dydaktyczna tekstów w nauczaniu języka obcego*.» // *Acta Universitatis Lodziansis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców*. Łódź: Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, 1998, 10, 91 – 96.

Мишан 2005: Mishan, Fr. *Designing Authenticity into Language Learning Materials*. Bristol: Intellect Books, 2005.

Пекот, Зажечни 2010: Piekot, T., Zarzeczny, Gr. «*Między zdrowym rozsądkiem a polityczną poprawnością – polskie podręczniki do nauczania języka polskiego jako obcego oczami cudzoziemców*.» // *Acta Universitatis Lodziansis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców*. Łódź: Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, 2010, 17, 517 – 528.

Станкевич, Журек 2010: Żurek A., Stankiewicz, K. «*Obraz Polki/Polaka w serii podręczników do nauczania języka polskiego jako obcego Hurra!!! po polsku*.» // *Acta Universitatis Lodziansis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców*. Łódź: Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, 2010, 17, 495 – 505.

Ходкевич 1986: Chodkiewicz, H. *O sprawności czytania w nauczaniu języka obcego*. Warszawa: WSIP, 1986.

ЗА ЛОВА КАТО АЛЕГОРИЯ НА ЛЮБОВТА В ИЗБРАНИ ТВОРБИ НА НЕМСКАТА ЛИТЕРАТУРА ОТ КЪСНОТО СРЕДНОВЕКОВИЕ И В СТАРОЧЕШКОТО ПРОИЗВЕДЕНИЕ *ТКАДЛЕЧЕК*¹

Силвие Становска
Масариков университет, Бърно

Силвие Становска. К вопросу об охоте как аллегории любви в избранных произведениях немецкой литературы позднего Средневековья и в старочешском произведении *Ткадлечек*

В центре настоящего исследования – любовное желание и страсть, облаченные в наряд аллегории, что особенно распространено в немецкой и чешской светской лирике позднего Средневековья. В этих произведениях Любовник выступает как „охотник“, а любимая женщина – как „ценный зверь, на которого охотятся“. Скрытым смыслом этой многозначительной аллегории является благородство, представленное на переднем плане в качестве характеристики аристократического сословия – дворянства, а на втором – как выражение красоты и грации лесного животного, символизирующих красоту любимой дамы.

Эта аллегория в одной из самых красивых риторических обработок встречается не только в немецкой и чешской лирике позднего Средневековья, но и в старочешском эпическом произведении *Tkadleček* (т.е. „маленький ткач“), возникшем при дворе Вацлава IV в 1408 г. Аллегория была разработана и в духовной литературе, где ее появление было вторичным – там она возникла из светских текстов. Указанное направление от светской к духовной аллегории в средневековой литературе встречается реже, чем обратное. Таким образом, это очень интересное для наблюдения явление.

Silvie Stanovská. The question of hunt as allegory of love in selected works of late Medieval German literature and the old Czech work *Tkadleček*

The focus of this paper is erotic desire and passion wrapped in the guise of allegory which occurs very often in German and Czech secular lyrics of the late Middle Ages. In such works, Lover is shown as a „hunter“ and his Loved One as a „hunting quarry“. The hidden meaning of such polysignificant allegory is gentlehood which on the surface is a quality of the aristocracy, but underneath represents the beauty and elegance of the forest animal that symbolizes the beauty of the loved lady.

This sort of allegory in one of its most sophisticated rhetoric forms can be traced

¹ *Tkadleček* – букв. ‘малкият тъкач’, е името на героя Л. Ткадлечек, което алегорично означава занятието на писателя като „тъкач на словото“. Произведението възниква около 1400 г. и е в стилово отношение връх в чешката средновековна проза. Основната сюжетна линия е изградена върху диалога между Тъкача и Нещастieto, което е причина за изневярата на неговата любима. – Б. пр.

not only in German and Czech late Medieval lyrics, but also in the old Czech prose work Tkadleček (The Weaver), written at the court of Wenceslas IV in 1408. Allegory developed also in spiritual literature but only as a result of adopting it from the secular one. Such direction from lay to spiritual allegory in medieval literature can be found less often than the opposite one. And this is the reason why it is to be considered an interesting phenomenon that deserves attention.

От XIV век в немската литература (и в прозата, и в лириката) често започват да се появяват различни алегорични изображения на любовните отношения между мъжа и жената.² В този период т. нар. минезингер (minnesang), тържествена песен за любовта на рицаря към придворната дама, вече е преминал през всичките си фази на развитие. Някои поети продължават да се придържат към класическата песен за несбъднатата любов (minneklage), пресъздавайки я по различен начин (напр. Еберхард фон Церсн, Хуго фон Монтфорт). Освен това обаче се появяват и песни за любовта с нови елементи. От тях на първо място ще посочим символиката на личните имена и символиката на цветовете. В късната средновековна литература като цяло се наблюдава подробно изобразяване на отделни мотиви, което се превръща в основа за обширни алегории. В немскоезична среда много близо до алегорията стои т. нар. трактат за придворната любов (minnerede).³ Между другото, редица от тези произведения са включени в сборника, завършен през 1471 г., известен по името на съставителката като *Сборник на Клара Хетцлер* (Ру 1981: 547). Към този жанр принадлежи и старочешката творба на Хинек от Подебради *Майски сън* (*Májový sen*), в която също са включени елементи на любовна алегория.

В тази кратка статия ще обърнем внимание на един основен вид любовна алегория – лова като алегория на любовта.

Кое е ядрото на тази алегория? Любимият е изобразен като ловец. Той излиза на лов за дивеч – неговата възлюбена, със своите помощници – кучетата, които са метафори или персонификации на неговите чувства, достойнства и качества. Ловецът се надява на успех – тази обикновена надежда без гаранция за успех е мотив, зает от класическия тип немски рицарски любовни песни (Minneklage, Preislied).

Най-известната и най-значимата алегорична любовна поема е написана от немския поет Хадамар фон Лабер, произхождащ от влиятелен род от Горен Пфалц. Вероятно става дума за Хадамар III фон Лабер, живял през 1317 – 1354 г. Той поддържа тесни връзки с императорския двор на Лудвиг Баварски и с двора на неговия син маркграф Лудвиг V Бранденбургер. За съжаление, произведението *Ловът* (*Die Jagd*), създадено през втората четвърт на XIV век, е единствената творба, излязла изпод перото на автора, която се е запазила до наши дни. Сюжетът се развива по следния начин:

² Подобни алегории в немската литература се появяват и по-рано. Напр. в първия немски рицарски роман на Хартман фон Ауге *Ерек* (*Erec*, писан след 1180 г.) най-значимото приключение на героя (Joie de la curt) е сполучлива алегория за предишното и новото схващане за любовта и страданието. – Б. а.

³ Най-старият образец за нравоучителен диалог за рицарската любов е т. нар. *Книжица* (*Buchlein*) на Хартман фон Ауге от края на XII век (срв. Швайкел 1990: 306). – Б. а.

ловецът, поразен от любов, отива на лов, за да „хване като плячка“ любимата, която метафорично нарича „дивеч“. Основната идея обаче в произведението е решението на ловеца да не лови „дивеча“ (т. е. да не го хване), независимо колко близо е до целта. „Да улови“ любимата, би означавало символично да я „убие“ – да изтрие нежния лъх на нейната красота, непорочност и добродетел. Така би загинала и идеята за рицарската любов. Вместо това тема на тази алегория става постоянното „кръжене“ около любимата, непрестанното разгръщане на идеята за любовта в тънките нюанси на различните ѝ значения. Подражание на алегорията на Хадамар създава напр. Петер Зухенвирт⁴ (Швайкел 1990: 305). В немскоезична среда ловната алегория се появява и в по-кратки лирични творби от късния рицарско-куртоазен период. Свидетелство за това е напр. поемата на Хуго фон Монтфорт (Hugo von Montfort, 1357 – 1423) *Случи ми се сега (Es ist mir nun beschehen zwirc*, свободно превеждам като *Přihodilo se mi nyní*). Този късен лирик на прехода от минезингера към по-новата немска любовна песен произлиза от важен княжески род от Форарлберг⁵ и като областен управител на провинция Щирия записва името си в австрийската политическа история (Бракерт 1990: 334). В песен № 9, от която цитирам третата строфа, той разкрива „лова“ на любимата с думите:

*Ich jag mit willen uber lant
nachtgruben sind mir nit bekant
der tag der tut mich fröwen
truwen hetz ich auf die vart
wunn der wirt och nit gespart
ich acht auff niemans tröwen
gesell huet der vert daz tier ist iung
das es tuy kainen absprung
umb jagen ist im och nit kunt
darnach so lass ich harren
Ro.⁶ züch ab die sail la loffen hin
ze jagen han ich guten sin
daby ich och beliben wil
uns möcht noch wol gelingen.⁷*

⁴ Петер Зухенвирт (Peter Suchenwirt, ок. 1320 – ок. 1390) е застъпник на придворното рицарство, автор на похвални речи, стихотворни описания на родови гербове. Петер Зухенвирт остава свидетелства и за средновековна България (вж. книгите на Васил Гюзелев *Самият Търновград ще разтръби победите – европейски средновековни поети и бардове за средновековните битки и сражения в България* (1981) и *България е огромна област и многоброен народ – земя на блажени. Средновековни географски съчинения за българските земи и българите (IV – XIV в.)* (2012). – Б. ред.

⁵ Форарлберг (Vorarlberg) – западна провинция в Австрия. – Б. ред.

⁶ В оригиналния ръкопис символът Ro (Repeticio) означава повторение, рефрен. – Б. а.

⁷ Цитирам песента според изданието сборник с песни на Хуго фон Монтфорт (Търнер, Шпехтлер, Йонес, Мюлер 1978: 24). – Б. а.

Свободен превод:

*Ловувам (с кучето на име) Воля и яздя през край,
непознавайки тъмната клопка (на стръвта),
радвам се на (идващия) ден,
ще изпратя (кучето на име) Вярност по следата
и кучето на име Удоволствие не ще щада,
не пазя ничия вярност.
Предпазлив бъди, приятелю, при гонитбата, тъй като животното е младо,
да не ти се изплъзне,
не знае (още) какво да прави при лов,
затова ще чакам (ще пусна кучето на име Очакване).
Ро. Дръпни юздите, нека тръгваме,
искаме да ловувам.
И все така ще бъде,
със сигурност ще имаме успех.⁸*

Както е видно от рефрена, от ловеца лъха голямо самочувствие – характеристика, присъща на късните любовни песни. В по-ранните етапи от развитието на минезенгера успехът в любовта е почти изключен. Хуго фон Монтфорт, подобно на Хадамар фон Лабер, рисува в творбата си лов с „кучета“, които са персонифицирани образи на волята, достойнствата и чувствата на ловеца. При пресъздаването обаче на ловната сцена е много по-радикален и не се заиграва с тънките нишки на любовния капан или със загубата на идеалната красота – ловецът иска да „завоюва“ любимата, следователно да я „улови“.

За сравнение ще посочим няколко строфи от най-значимото произведение на Хадамар, които представят основните сюжетни моменти. Дори ловът да е изнурителен и да отнема всички сили на ловеца, целта му е не да хване плячката, а да се приближи до познанието: ловът символизира самия живот и вечните капани на любовта.⁹ Отново предлагам към строфите свободен превод в проза.

~ Строфа 6 ~

*Durch suochen wildes genge
fuor ich an einem morgen.
wie ez wirt mangem strenge,
daz hân ich sît erfunden wol mit sorgen;
doch lêrte mich dô jagen frouwe Minne
ein vart, dâ mir sît dicke
ist zerunnen aller mîner sinne.*

⁸ Преводът на български е по чешкия превод на немския оригинал, предложен от автора на статията. – Б. ред.

⁹ Цитатът е от произведението на Хадамар фон Лабер *Ловът* (Фон Лабер 2004: 8 – 33). – Б. а.

Една сутрин поех на път,
 да хвана дирята на дивеча.
 Малко по-късно с голяма жал разбрах
 колко трудно е това за много ловци.
 И въпреки че дама на име Любов ми посочи пътя към лова,
 често по този път
 почти губех разум.

~ Строфа 7 ~

*Durch wîsen nâch den verten
 nam ich mîn selbes Herze,
 swâ si die strâze berten,
 ez waere an weide oder sust an scherze,
 ûf walde, in ouwen oder ûf der saete,
 ob ich iht dâ erkande
 mit spur ein vart, diu weidenlîchen traete.*

Избрах за водач кучето си Сърце,
 за да хвана вярната следа
 по онези места, където дивечът е пресякъл пътя ми,
 или близо до мястото, където дивечът пасе, или на пасището
 в гората, близо до потока, или в полето,
 сигурно бих могъл по следите да се натъкна на дирите (му),
 които да предложат добра възможност за успешен лов.

~ Строфа 8 ~

*„Hûet alwec dîn, geselle!
 des bis êt staet gewarnet,
 ez welle swar ez welle.
 vil manic liep mit leide man erarnet.
 diu halse dich ûf halte für vergâhen“
 sprach ich zuo mînem Herzen,
 dô ich ez an die strangen wolde vâhen.*

„Внимавай, мое куче!
 Хвърляй се натам,
 където желае дивечът.
 Много щастливи моменти трябва да бъдат платени със скръб.
 Нашият трябва да те възпре от необмислен лов“ –
 насърчавах своето (куче на име) Сърце,
 когато го държах за повод.

~ Стрoфа 10 ~

*Fröude, Wille und Wunne,
Tröste, Staete und Triuwe
die hunde ich sô erkunne –
die lâzent niht beliben swaz ist niuwe,
ez sî ûf walde oder in dem muore:
die hiez ich mit mir ziehen,
daz ich sie wolde hetzen in die ruore.*

*Добре познавам кучетата си
на име Радост, Воля, Удоволствие,
Утеха, Постоянство и Вярност.
Не ще загубят прясната следа,
дори тя да минава през гъсталаци и блата.
Тези кучета взех със себе си,
за да преследват дивеча.*

~ Стрoфа 120 ~

*Unheiles heil ze teile
wart mir an disen stunden.
mîn Herz sich ûz dem seile
warf, daz ich ê vaste het gebunden,
des ich doch nimmer mêre wart gewaltec.
ich sprach: „sê hin geselle,
ez ist niht, des du waenest, als einvaltec.“*

*Но ме срецна
нещастieto.
Кучето Сърце скъса поводa,
който малко преди това здраво стискаx.
Случи се така, че изведнъж не можех да овладя Сърце.
Извиках след него: „Внимавай, приятелю!
Не сме излезли, както си мислиш, на разходка!“*

~ Стрoфа 122 ~

*Diu rein gar ungemeilet
hât mir daz Herz verhouwen
und sider niht geheilet,
des doch ir giëte nieman mac getrouwen.
ob er noch aldâ wunde nâch ir gâhe,
sol Staete und Triuwe helfen:
sô wundert mich, ob ich mîn dienst versmâhe.*

*Най-чистата от всички жени, без дори и едно петънце,
рани (моего куче) Сърце
и не бърза към него, за да го лекува.
Вече никой не трябва да се доверява на добротата ѝ.
Ако Сърце въпреки раните си продължава да я напада,
трябва да му се притекат на помощ Постоянство и Вярност:
много съм учуден от това, че моята служба ѝ се вижда толкова безценна.*

~ Строфа 123 ~

*Der minne haftend anker
ist in min Herz versenket.
wie sol ich armer kranker
erliden; min sin nindert wol gedenket.
„gesellen, rätet helfe dar zuo geben!
wie sol ein lebndec tóter
sîn dinc anvâhen und ouch fürbaz leben?“*

*Тежката котва на любовта
е потопена дълбоко в сърцето ми.
Как мога аз, загубилият сили нещастник, (това чувство)
да понеса? Сякаш не мога да разсъждавам.
„Друзари, дайте ми съвет и помогнете!
Как може някой, който е мъртъв приживе,
да стигне до целта и да продължи да живее?“*

~ Строфа 565 ~

*Ein ende diser strangen
mit frâge nieman vindet.
siu sol dahin gelangen
aldâ der tód min leben underwindet.
alhie der lib, diu sêle dort sol jagen
mit Harren ewiclichen,
dâ von dem ende nieman kan gesagen.*

*Този кръговрат никой не може
да спре с въпроси.
Той ще продължава дотогава,
докато смъртта не надделее над живота ми.
Нека тялото да преследва на този свят,
а пък душата завинаги да преследва щастието на небето с (кучето)
Издръжливост.
Края никой никога не ще узнае и дочака.*

Тук Хадамар фон Лабер обобщава философията на рицарската любов в нейната класическа форма: това е вечно, никога несвършващо поклонение пред искрищата щастие в погледа на любимата, която е толкова близо, че можеш да я докоснеш, и същевременно безкрайно далеч. Хадамар обезсмъртява безкрайния път към любовта, безкрая на дълбоката емоция. Алегорията е лесно разбираема и много поучителна.

Отражение на образа на лова като алегория на любовта откриваме и в най-значимото произведение на старочешката литература – *Ткадлечек*. Показателно е, че неизвестният автор владее до съвършенство същината на този тип алегория. Не се придържа обаче към описаната класическа схема. Пресъздава я и я развива по принципно нов начин. В *Ткадлечек* подобна алегория ще открием в глава 9. За да оценим изцяло замисъла на анонимния автор, трябва да се запознаем по-добре с няколко откъса и идеи от тази глава.

От рицарско-куртоазната литература и тематика е повлиян един въздействащ пасаж, в който мъжът възхвалява изгубената вече любима. Да приведем като пример поне най-съществената част: „*О, всемогъщи, велики Боже! С каква радост ме дари и каква радост имах аз в младежкото си сърце, когато я видях пред себе си да пристъпва жизнерадостно, ала достойно, с превъзходна походка, с кръшни извивки, с внезапни и тихи озъртания, с весело потичване, с всичките си привычки, предизвикващи уважение на свой ред по всички места. Мога да кажа със сигурност, че никога не се наситих на това, на всичките ѝ добри и благородни привычки, които бях открил у нея, и то не само аз, но и всеки разумен човек, който я познаваше. Не толкова чрез своя прост разум и усет, колкото чрез всички онези места, на които съм бил, отдавайки почит на благородните девици и дами, или чрез всичко, което съм чел и чувал за целомъдрените добродетели, с които са надарени в отделните земи различните девици и дами. Всички тези добродетели и добри, благородни привычки вкупом открих у нея...*“ (Ткадлечек, гл. 9., р. 77 – 92) [...] „*Да бъде благословена тя – щастлива и добра, да бъде благословена тя – благородна и достопочтена, да бъде благословена тя – неопетнена в своето щастие, да бъде благословен целият ѝ род, който е заслужил пред Бога своето благородство и дори повече от благородство да има!*“ (Ткадлечек, гл. 9, р. 99 – 103).

Корицата на
изданието от 1940 г.

Сред добродетелите на възпятата дама е и нейната предпазливост; тя винаги отбягва прелъстителите и непочтените ухажори, които се опитват да престъпят правилата на рицарската любов. Искат да съблазнят красивата жена, за да я изоставят веднага след това и да се хвалят с успеха си, с което биха нарушили кодекса на рицарската любов (срв. редове 104 – 128). Неизвестният автор на *Ткадлечек* възхвалява благо-разумието на любимата и с присъщата си елегантност разкрива неблагоприятните опити на прелъстителите, използвайки мотива за лова като алегория на любовта, и по този начин разширява значението на жанра с критично отношение спрямо поведението на „измамни“ придворни ухажори.¹⁰

Така стигаме до главната идея на цялата алегория, майсторски обрисувана от автора. Дори кучетата, за разлика от алегорията на Хадамар, са символ на негативни качества – ласкателство и коварство: „*Това е пример, подобен и очевиден, който тя често пъти бе виждала; да, в кралските дворове ловецът е много усърден, но без да желае да го повали, той преследва елена*

¹⁰ Авторът на *Ткадлечек* вероятно черпи идеи напр. от нравоучителната поезия, процъфтяла най-вече в немскоезична среда като първообраз на критичното отношение към придворното общество. Тази поезия кулминира в творчеството на Валтер фон дер Фогелвайде (?1190 – ?1230), а в двора на Пршемословците в този стил твори още преди средата на XIII век известният поет Райнмар фон Цветер. – Б. а.

не заради вкусното му месо или трофея, а за честта да получи наслада и почести, че не го е унищожил и е бил усърден в това. Ето! Тя отбягваше такива светски ловци, които ловуваха чест и я преследваха сред благородните девици и дами, докато не я уловяха, и то не за да спечелят слава или от любов, а заради титцеславието на тайните интриганти, пред които искаха да се покажат, че са прелъстителни и преследвачи, ловци и губители на добродетелни девици и дами, и тръбейки красиви думи, отклоняваха и насочваха преблагородното животно по пътеката на прикритото си лукавство, докато го вкарат в мрежите на своята воля и позорно го убият и самохвално надянат кожата му от достопочтена добродетел. О, тя умееше да вижда колко е безжалостен, фалишив и неестествен, хитър и жесток този ловец и не дава покой на преблагородния дивеч не толкова заради вярата си, а от себелюбие, как насъсква всички кучета на ловките си думи, на своите явни, показни почитания, фалишиви отговъри, насъсква срещу това непознаващо коварството животно, пресреща го навсякъде, докато не изпълни волята си“ (Ткадлечек, гл. 9, р. 128 – 148).

Малко по-нататък в текста авторът много убедително описва разликата между своята любима и измамените и прелъстените жени, загубили честта си – идеалът за рицарската любов е заменен с порицание на „падналите“ жени, преминаващо в общо порицание на женския пол, чийто символ са познати литературни образи като Медея, Филида и т.н. Авторът постига голямо езиково майсторство и художествено въздействие най-вече при разкриването на душевното състояние на прелъстените жени: „Ето честта [...], ала те я изгубиха, оставиха се да ги измамят, тя се свлече позорно от тях и те бродят, не знаейки къде да я открият, шутовете ги имитират, жизнерадостта им отлетя, изгубиха радостта, говорейки като насън, бойки се от сянката си“ (Ткадлечек, гл. 9, р. 291 и 295 – 298). По-нататък текстът напомня на трактат за възхвала на съпружеството и непорочната чистота, пренесена в брака. Тук моделът на рицарската любов е преодолян.

Посочените пасажии не само принадлежат към най-добрите прояви на старочешкия поетичен език, но също така носят важно идейно послание. Чрез алегорията с лова авторът на *Ткадлечек* се осмелява да порицае упадъчните нрави на придворното общество. Поведението на коварните ухаждори не отговаря на идеалния модел на рицарска любов, който авторът добре познава, но в същото време на отделни места в произведението си съзнателно пренебрегва – представя изгубената любима като истинска партньорка, а не като непостигнат и непостижим идеал. Колебанието между по-рано наложената представа за жената като идеализирано фикционално олицетворение на придворните добродетели и жената партньорка е присъщо на редица късносредновековни литературни прояви, като напр. на новата немска лирическа песен или на старочешките любовни писма в песенна форма «Любов, пълна с вяра и добродетели» («Láska s věrú a s vši ctností», Лехар 1990: 227). Следователно главата, на която обърнахме внимание, подсказва, че „Ткадлечек“ е отражение на литературните модели на своето време. Комбинира мотиви от старата рицарско-куртоазна лирика с късни куртоазни мотиви на новата лирична песен с доминиращ модел на научен диспут в

проза, в която изоставеният влюбен спори с персонифицираното Нещастие. В тази глава откриваме редица отделни мотиви от немския първообраз на *Ткадлечек* – *Ackermann aus Böhmen* (*Орачът от Бохемия*) на Ян от Жатец¹¹ като напр. възхвалата на брака.

Мотивите за лова като алегория на любовта и за прелъстената жена обогатяват по принципно нов начин сюжетната линия и смея да твърдя, че именно тези мотиви с естетически и общозначим смисъл правят произведението четивно и днес.

Превод от чешки: **Катерина Томова**

ЛИТЕРАТУРА

Бок, Покорни, Становска 1998: Bok, Václav; Pokorný, Jindřich; Stanovská, Sylvie. *Moravo, Čechy, radujte se! Němečtí a rakouští básníci v českých zemích za posledních Přemyslovců*. Praha: Aula, 1998.

Бракерт 1999: Brackert, Helmut. *Minnesang*. *Mittelhochdeutsche Texte mit Übertragungen und Anmerkungen*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 1999.

Лехар 1990: Lehár, Jan. *Česká středověká lyrika*. Praha: Vyšehrad, 1990.

Речник 1999: *Lexikon des Mittelalters*, т. VI. 1999. Stuttgart – Weimar: J. B. Metzler Verlag.

Речници <http://germazope.uni-trier.de/Projects/WBB/woerterbuecher/lexer/wbgui?lemmode=le...> 13.06.2008 „beschehen“, „gruobe“.

Ру 1981: Ruh, Kurt. *Die deutsche Literatur des Mittelalters – Verfasserlexikon*, díl 3. Berlin – New York: Walter de Gruyter, 1981.

Становска 1999: Stanovská, Sylvie. *Vergleichende stilistische Untersuchungen zum „Ackermann aus Böhmen“ und „Tkadlec“*. Brno: Masarykova univerzita, 1999.

Търнер, Шпехтлер, Йонес, Мюлер, ред. 1978: *Hugo von Montfort – Die Texte und Melodien der Heidelberger Handschrift cpg 329*. Hrsg. Thurnher, Eugen; Spechtler, Franz V.; Jones, George F.; Müller, Ulrich. Transkription von Franz V. Spechtler. Göttingen: Kümmerle, 1978.

Фон Лабер 2004: von Laber, Hadamar. *Die Jagd*. Regensburg: Forum Mittelalter, 2004.

Швайкле 1990: Schweikle, Günther; Schweikle, Irmgard. *Metzler Literatur Lexikon*. Stuttgart : J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, 1990.

Шимек, ред. 1974: Šimek, František. *Tkadleček. Hádky milence s Neštěstím*. Praha: Odeon, 1974.

¹¹ Ян от Жатец (Jan ze Žatce, 1350–1415) – член на градската управа в Жатец и Прага, училищен уредник. Основното му произведение е *Орачът от Бохемия*, написано на немски, което е изградено като диалог между Орача и Смъртта. – Б. ред.

КЪМ ВЪПРОСА ЗА ДИФЕРЕНЦИАЦИЯТА МЕЖДУ КОНВЕНЦИОНАЛНАТА И ЛИТЕРАТУРНО ПРЕСТИЖНАТА ОМИЛЕТИКА ОТ ЕПОХАТА НА БАРОКА

Михаела Солейман пур Хашеми
Масариков университет, Бърно

Михаела Солейман пур Хашеми. К вопросу о дифференциации между конвенциональной и высокой гомилетикой эпохи барокко.

В статье делается попытка изучить вопрос, связанный с определением художественных качеств гомилетики эпохи барокко. Конкретные тексты служат иллюстрацией того, что предлагаемый индикатор типа „проповедь с тенденцией к концептуальности и эмблематичности“ является недостаточным и что необходимо учитывать и другие критерии. Переходу гомилетических текстов к форме самобытной художественной прозы соответствует разрушение схемы механической транспозиции поучительных или эмблематических мотивов, а в особенности также ограничение дидактического толкования аллегории, которое, впрочем, обнаруживается лишь в ограниченных частях гомилетических текстов, а не в их целостной форме.

Michaela Soleiman pour Hashemi. Toward the question of differentiation between conventional and high-style Baroque sermons.

In the present article, the author tries to examine the artistic qualities of various Baroque sermons. The particular texts demonstrate that conceptual and emblematic tendencies in sermons cannot prove their artistic value entirely, and therefore other criteria must be taken into consideration. Breaking the scheme of mechanic transposition of emblematic motifs or motifs from exempla, and, above all, the restriction of didactic exposition of allegory, which can be found only in selected parts of homiletic texts, rather than in the whole sermons, are relevant for the transformation of sermons into artistic prose as such.

Проучването на бароквата омилетика започва през 90-те години на XX век, когато се появяват значителен брой и научни изследвания, и публикации на омилетични текстове¹. Макар и неговото начало да се поставя още през 30-те години на миналия век, въпросът за диференцирането на художествените стойности на бароквата омилетика в действителност остава не само неразрешен, но всъщност и неясно формулиран.

¹ Вж. преди всичко трите книги на Милош Сладек (1995, 2000, 2005) и трите издания на т. нар. ждярски (от град Ждяр на Сава – Б. пр.) текстове (Лифка 1995, Копецки и кол. 1998, Хоракова/Хашеми/и кол. 2000). – Б. а.

Йозеф Вашица пръв анализира през 1938 г. този тип литература, представяйки шестима основни барокови автори посредством техни текстове.² Зденек Калиста разглежда омилетиката от началото на XVIII в., когато в проповедите естетическият фактор започва да преобладава над образователния (вж. Калиста 1941: 322). Калиста обхваща по-голям брой автори, отколкото Вашица, но неговият подход се свежда само до позитивистично описание.

Милан Копецки се обръща към авторите на Вашица, като ги разглежда в контекста на епохата³ (Копецки 1968: 61 – 74), а освен това предлага и задълбочено тълкуване на общите характеристики и концептуалните проповеди⁴. За тяхното прецизиране и още по-изразително осмисляне с оглед на конкретни текстове, при това на по-голям брой автори, заслуга има Милош Сладек (1995, 2000, 2005). Но дори и в неговите проникновени експертни изследвания, посветени на диференцирането на омилетичните видове на празнични, неделни и поповодни, преди всичко погребални (според класификацията на Калиста), все така липсва отговор на въпроса дали някои от публикуваните текстове не принадлежат по-скоро на т. нар. рутинно творчество, или пък могат да бъдат определени като литературно престижни творби⁵, а също така не става ясно дали да не се търсят художествени маркери на омилетиката не само в концептуалните проповеди.

Настоящите ни разсъждения са опит за поне частично решение на избрания проблем и предлагат един на пръв поглед банален резултат, който обаче до този момент ни е убягвал. Високопоставените теми в бароковата омилетика, включително „т. нар. висши библейски мотиви“, какъвто е мотивът за превръщането на водата във вино от Христос в Кана Галилейска, не предполагат априорна връзка с високия стил. Пример за това е поповодната проповед на Дамасцен Марек⁶ (умира през 1725 г.), на която ще обърнем внимание по-нататък.

Току-що посоченият факт може да ни отведе към разсъждение за наличието на определена зависимост между типа проповед, която в случая е обикновена поповодна проповед, и степента на нейната художественост. Омилетичната практика обаче изключва наличието на подобна пряка взаимовръзка и дори показва по-скоро точно обратното – в ограниченото поле на конкретния повод престижните авторски амбиции са често пъти много

² В своята книга *České literární baroko* Вашица представя творческата биография на шестима омилетици: Д. Нич, Ф. Весели, Б. Х. Й. Билевски, Ф. Крум, А. Дворжак и Т. К. Лащовка. – Б. а.

³ Различията между изследванията на Вашица и Копецки върху омилетиката подробно излагам в своя дисертационен труд от 1992 г. (в книжно издание от 2005 г.). – Б. а.

⁴ В чешката специализирана литература е прието делението на проповедите на три типа: хуманистични, концептуални и емблемни (от жанровото понятие „барокова емблема“). – Б. пр.

⁵ Термини, които са по принцип синонимни, съм употребявала в свои изследвания върху стилового разграничение на празничните проповеди (вж. Хоракова/Хашеми 1994, 2007), но същевременно с това осъзнавам факта, че те не са абсолютно тъждествени и би трябвало да се работи занапред по прецизирането на техните различия. – Б. а.

⁶ Дамасцен Марек (Damascen Marek) – бароков проповедник от Францисканския орден. Най-известното му литературно дело е сборникът с проповеди *Troji chléb nebeský* (*Тройният хляб небесен*), който е издаден посмъртно през 1728 г. – Б. пр.

по-очевидни, отколкото при по-мощните творчески замисли, а ситуацията се усложнява от факта, че всеки повод е специфичен и решението на поставения въпрос зависи от това – какъв е поводът, а не от типа проповед. Пример за това е дългият 13 страници текст *Духовно вричане* (*Duchovní zasnoubení*) на Карел Рачин (умира ок. 1711 г.) (вж. Хашеми 2005: 29 – 37), който възниква като поповодна проповед (по случай замонашването на две благороднички), но е писан на висок стил с богата мистико-символистична образност. Най-забележителната художествена проява на Рачин се съдържа в пространен и запазен в своята цялост текст, дълъг почти 300 страници – сборника с проповеди *Четирите жизнени елемента* (*Čtyry živlové*, 1698) (вж. Хашеми 2005: 38 – 57), в който централно място заема великопостната проповед.

По-еднозначна се оказва ситуацията, която се откроява чрез дихотомията на празничните и неделните проповеди и за която е валидно твърдението, че „художествената страна понякога има по-голямо място в празничните проповеди, отколкото в неделните речи“ (Сладек 2005: 14). Това обаче не означава, че художествената стойност на празничните проповеди е постоянна величина⁷ и че в зависимост от таланта на автора отделни неделни речи в своя текстово фиксиран вариант не могат да се превръщат в т. нар. престижна омилетика.⁸

Във всеки случай имаме основание да твърдим, че именно присъствието на художествени средства и преди всичко тяхната йерархична подредба в структурата на текста⁹ показва авторския стремеж към създаване на престижна омилетика, която в зависимост от художествения му талант се реализира повече или по-малко успешно. Същевременно като най-просто се очертава онова решение на проблема, при което за литературно престижни се обявяват всички текстове с успешно реализирана концептуална и емблемна тенденция в цялото поле на текста (в практиката двата типа се преплитат).

При емблемните проповеди, както е известно, проповедникът прави паралел с определени образи емблеми в хода на цялото свое изложение. При концептуалната проповед, произтичаща от т. нар. „*concetta*“ („изненадваща идея“) и нейната реализация, се откроява необходимостта от стилистична изтънченост, елегантност на изказа и подчертана функция на „*delectare*“ („развлекателния елемент на проповедта“). И двата вида проповеди – емблемната и концептуалната, които в чешката литература се взаимопроникват, отговарят в най-общ план на критериите за висш стил, изложени във всички дотогавашни литературни теории и изискващи извънмерна употреба на тропи. Даденото твърдение трудно може да бъде поставено под съмнение, но за нас ще остане неразрешен въпросът за тенденцията

⁷ Привеждам като доказателство проповедите на св. Ян Непомуцки – вж. Хашеми 2007: 12 – 26. – Б. а.

⁸ Тук трябва да имаме предвид най-вече някои от неделните проповеди на омилетиките, за които пише Вашица (вж. бел. 2). – Б. а.

⁹ Първия анализ на омилетичния жанр от гледна точка на неговата структура правя през 1995 г. (Хоракова/Хашеми 1995: 420; преди това в дисертационния си труд от 1992 г.) – Б. а.

на омилетичния текст към постигане на художествена автономност, който във връзка с нашата тема ни интересува в най-висока степен. По всичко личи, че точно в опита да намерим отговор на този въпрос ще трябва да поемем най-големия риск, тъй като попадаме под заплахата на съвременната аисторична и крайно субективна оценка на художествените качества на текстовете. Въпреки това сме готови да понесем последствията от подобни разсъждения.

Най-напред ще определим престижната от литературна гледна точка омилетика чрез основната ѝ особеност – нейния силно изразен концептуален и емблемен характер, проявяващ се в сложна образност и тропи. Ще обърнем внимание върху текстовете с иновативни елементи на лиризация, епизация и драматизация и с по-свободна композиция в сравнение с бароквата конвенционална омилетика. По-нататък ще видим дали това предпоставящо съждение е приложимо към конкретни текстове и същевременно ще се опитаме да изясним с какво избраните текстове не отговарят на нашето определение за престижна омилетика.

Като пример за т. нар. конвенционален омилетичен текст съм избрала сватбената проповед на споменатия вече Дамасцен Марек¹⁰. Анализирайки този текст, ще установим, че той по-скоро не съответства, отколкото отговаря на определението за т. нар. престижна омилетика: притежава всички знаци, релевантни на класическата композиция на проповедническата реч, и неговата образност е сравнително проста – изградена е преди всичко на основата на паралелизми на няколко преносни значения в духа на тогавашната литературна теория (вж. преди всичко Балбин 1969 [1666]: 259). Иначе казано, проповедта на Марек има съвсем очевидна линейна композиция, използваща тричленния принцип. Авторът представя своята тема на основата на евангелската перикопа¹¹ „*Vinum non habent*“ („Вино нямат“¹²), разгръща я в контекста на известната библейска тема за поканата на Христос на сватба в Кана Галилейска, където не достигало виното, и обяснява буквалния смисъл посредством няколко преносни значения, които в терминологията от бароквата литературна теория се определят като „етично“ (сватбеното вино като вино на съпругеската любов) и „мистично“ (виното като любовта на християните към Христос), чиято функция е възпитателна в двете си основни значения: пряко и преносно (умереност в пиенето на земно вино и достатъчност в пиенето на духовно вино – адекватност на съпругеската любов и „достатъчност“ на любовта към Бога), с параболата за библейското слово като питие. По-сложна образност или остраничност¹³ на по-значителна лиризация обаче не откриваме, а епизацията присъства само с екзмпъла за стара жена, желаеща да се омъжи на всяка

¹⁰ Проповедта е включена в изданието *Малък свят е човекът* (Сладек 1995: 36 – 44). – Б. а.

¹¹ Перикопа (гр. *περίκοπη*) – извадка от библейския текст, определен за четене по време на литургията. – Б. пр.

¹² Пълният текст на цитирания стих е следният: „И като се привърши виното, казва Иисусу майка Му: вино нямат“ (Йоан 2: 3). – Б. пр.

¹³ Употребеният тук чешки термин „*ozvláštnění*“ съответства на концепта на руския формализъм „остранение“, въведен от Шкловски. – Б. пр.

цена. Впрочем екзампльът съдържа хумористични елементи¹⁴, типични за авторовата поетика, но поради тяхното частично проявление не бихме могли да определим този текст като концептуален. Налице са характерните за ораторската проза фигури – обръщение към слушателите, реторични въпроси и ритмизация на де факто двучленни структури, които особено на финала се разгръщат в сложна синтактична цялост, подредена в стихове („veršovánky“¹⁵), която би могла да се приеме и като минимална проява на драматизация на текста.

За пример за литературно престижна омилетика (проповеднически форми на висшия стил) избирам два текста: проповедта *Жена изумително красива* (*Žena krásná náramně*, 1735) на Карло Боромео¹⁶ и откъс от споменатата творба *Четирите жизнени елемента* (1698) на Карел Рачин. Проповедта *Жена изумително красива* (изд. от Копецки 1998: 59 – 78) смятам за художествено най-ярък от всички омилетични текстове, произнесени на една и съща тема по един и същи повод – петвековния юбилей на Ждярския манастир (вж. Копецки 1998: 5 – 12). От такава оценъчна позиция е лесно да елиминирам съвременното субективистично естетическо становище, като припомня факта, че проповедта на Боромео е била избрана от изтъкнатия за своето време специалист на словесното изкуство – абата на Ждярския манастир и организатор на литературните чествания Вацлав Веймлува¹⁷, за финал на октавата¹⁸, което свидетелства за литературния престиж на този текст в рамките на цикъла, когато всеки ден е проповядвал отделен оратор.

Представеният текст напълно съответства на досега познатата ни характеристика на концептуална проповед с елементи на емблемна. Типичното основно тричленно деление на традиционната проповед тук не може да бъде открито (с формална ясна граница са разделени само две части). Принципно различна е обаче образността, която се отличава с претенциозно използвани тропи, изградени въз основа на символиката на цветовете, цветята, животните, скъпоценните камъни и астрономичната символика, включително тяхното метафорично свързване с абстрактни понятия (напр. „*zelený oděv květů jako naděje budoucího užitku*“ / „зелените дрехи на цветята като надежда за бъдеща полза“; Копецки 1998: 75). Богато разгрънатата е т. нар. еротико-мистична линия¹⁹, чрез която се постига лиризация, така както се постига и чрез самостоятелно обособените непреведени латински стихове (за разлика от текста на Марек, очевидно проповедта на Боромео е предназначена за по-образована аудитория). Доминиращ знак на високия стил се явява преди всичко изненадващият ефект на парадокса.

¹⁴ Последен засега ги споменава Сладек 1995: 22. – Б. а.

¹⁵ С този имплицитно негативен израз го оценява Вълчек 1951: 25. – Б. а.

¹⁶ Карло Боромео – Карел Боромейски е чешки духовник, на когото в знак на почит му е дадено името на миланския епископ. – Б. пр.

¹⁷ За личността на Веймлува по-подробно вж. Калиста 1971: 19 – 27, по-късно в предговорите към трите книги на т. нар. ждярски текстове (1995, 1998, 2000). – Б. а.

¹⁸ Октава – осемдневен цикъл на тържествата. – Б. пр.

¹⁹ Този термин за пръв път е употребен от Шарка (1968: 35 – 45) по повод творчеството на Ян Либерда, за което по-късно Малура използва термина „духовна еротика“ (2004: 1 – 16). – Б. а.

Ждърският манастир е назован в заглавието на проповедта на Боромео „изумително красива жена“, конкретизирана първоначално като библейската деветдесетгодишна Сара – жената на Авраам, която гледа лицето си в огледало. Същевременно историята на манастира е находчиво представена „като петстотингодишната стара Сара“ – история, уловена от гледна точка на нейния естествен ход. С особена художествена изразителност се отличава образната вариация, свързана с мотива за огледалото (чийто най-висш ползвател и творец, разбира се, е Бог), която в текста де факто служи като основна емблема (вж. Копецки 1997: 21 – 22, 1998: 7). Същевременно омилетичната дидактика е застъпена в текста на Боромео в достатъчно висока степен (тенденциозност в духа на католическата вяра като единствено права).

Другият текст, който смятам за представителен на престижната омилетика, е *Четирите жизнени елемента* на Карел Рачин, който обаче не представлява концептуален или емблематичен тип проповед. Омилетичната основа на този обширен текст представлява великопостна проповед, остранистост на благодарение на необичайната композиция, в която се преплита традиционната композиция на проповедта с композиционни принципи на няколко поджанра (преди всичко на спора) (Хоракова-Хашеми 1992: 33 – 39; 2005: 41 – 44). Необходимо е да осмислим цялостната образност така, както при предходния текст (проповедта на Боромео): използвани са по-сложни тропи и разнообразна символика с принадлежащите ѝ метафорични връзки, не липсва и т. нар. еротико-мистична линия. Част от изразните средства създават високостилния дискурс на Рачин, сред които е поредицата от латински цитати, някои от които непреведени на чешки език. По-високият стил обаче сигнализира за натрупване на реторични фигури и най-вече на апострофи²⁰, преминаващи в инвокация.²¹

За нашия извод е от съществено значение това, че определени части от цялото функционират вече в контекста на творбата по самобитен начин, без допълнителна дидактична заявка, следователно по друг, различен от този в двата споменати досега текста начин. Художествената кулминация се съдържа в пасажа, изобразяващ раздялата на Богочовека със земята непосредствено преди неговото разпване, в което откривам най-близкия типологичен паралел между барокова творба и Маховия *Май* (Хашеми 1995: 416; 2005: 51).

Въз основа на текста на Рачин извеждам като допълнителна характеристика на т. нар. литературно престижна омилетика факта, че за нейното движение в посока към художествената проза не е задължително текстът да има характер на емблематична или концептуална проповед. Релевантна е тенденцията към автономност на художествения тип изказване, което бихме могли да изведем като характеристика на бароковата омилетика: тенденция, водеща до нарушаване на схемата на механичната транспозиция на

²⁰ Апостроф – реторическа фигура, с която субектът се обръща не към читателя, а към починала или отсъстваща по друга причина личност. – Б. пр.

²¹ Инвокация – реторическа фигура, с която субектът се обръща за помощ към Бог или друга свръхземна сила. – Б. пр.

екзаплови или емблемни мотиви и преди всичко до отсъствие на опростена дидактична трактовка на алегорията, т. е. до художествена обработка на параболите, без да се прибегва до експлицитни тълкувания, които обаче все още се срещат, но само в някои части на омилетичните текстове, не в тяхната цялост.

Всяка омилетична цялост, която трябва да остане омилетична, винаги съдържа поне минимален, но неотменен брой релевантни на своя жанр елементи. В противен случай проповедта би загубила жанровата си обоснованост, основна за която остава дидактичната функция – а тя в по-голяма или в по-малка степен винаги се съдържа в нея и е експлицитно заявена и акцентирана. Решението на въпроси, отнасящи се до оразличаване на художествеността на омилетичния текст, предполага изследване на образността в текста, респективно на нейния модел в съотношение с дидактичните експлицитно изразени авторски постъпи.

Превод от чешки: **Жоржета Чолакова**

ЛИТЕРАТУРА

Балбин 1969 [1666]: Balbín, B. *Verisimilia humaniorum disciplinarum*; přel. Bohumil Ryba, *Nástin humanitních discipline*. Praha: Univerzita Karlova, 1969 [1666].

Вашица 1938: Vašica, J. *České literární baroko*. Praha: Vyšehrad, 1938.

Вълчек 1951: Vlček, J. *Dějiny české literatury* II. Praha: Československý spisovatel, 1951.

Калиста 1941: Kalista, Zd. *České baroko*. Praha: Evropský literární klub, 1941.

Калиста 1971: Kalista, Zd. *Česká barokní gotika a její žďárské ohnisko*. Brno: Blok, 1971.

Копецки 1968: Kopecký, M. «K české barokní homiletice.» // *O barokní kultuře*, ed. Milan Kopecký. Brno: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 1968, str. 61 – 74.

Копецки 1997: Kopecký, M. «Sára ve žďárské barokní literatuře.» // *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*, řada D 44. Brno: Masarykova univerzita, 15 – 24.

Копецки 1998: Kopecký, M. a kol. *Žena krásná náramně. Žďár nad Sázavou: Cisterciána Sarensis*, 1998.

Лифка 1995: Lifka, B. *Medotekoucí sláva na hůře Libanu*. Kostelní Vydří: Cisterciána Sarensis, 1995.

Малура 2004: Malura, Jan. «Duchovní erotika v Harfě nové Jana Liberdy a její biblické inspirace.» // *Česká literatura*, R. 52, č. 1 (Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR), 2004, 1 – 16.

Сладек 1995: Sládek, M. *Malý svět jest člověk*. Jinočany: H&H, 1995.

Сладек 2000: Sládek, M. *Vítr jest život člověka*. Praha: H&H, 2000.

Сладек 2005: Sládek, M. *Svět je podvodný verbíř*. Praha: Argo, 2005.

Хашеми 2005: Hashemi, M. *Karel Račín – nedoceněný barokní autor*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2005.

Хашеми 2007: Hashemi, M. *Literární fenomén nepomucenské homiletiky*. Brno: Tribun, 2007.

Хоракова-Хашеми 1992: Horáková /Hashemi/, M. «K Račinovu spisy Čtyry živlové.» // *SPFFBU*, řada D 39 (Brno: Masarykova univerzita), 1992, 33 – 39.

Хоракова-Хашеми 1994: Horáková /Hashemi/, M. «K diferenciaci ve svatonepomuckých kázáních.» // *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*, řada D 41. Brno: Masarykova univerzita, 1994, 23 – 31.

Хоракова-Хашеми 1995: Horáková /Hashemi/, M. «Sondy do barokní homiletiky.» // *Česká literatura*, R. 43, č. 4. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR), 415 – 421.

Хоракова-Хашеми 2000: Horáková /Hashemi/, M. *Nádoba zapálená. Žďár nad Sázavou: Cisterciána Sarensis*, 2000.

Шкарка 1968: Škarka, A. «Erós v duchovní písni českého baroka.» // *Československá rusistika* 3, 1968, str. 35 – 45.

ИДЕЯТА „ПОЛША – ПРЕДНА КРЕПОСТ НА ХРИСТИЯНСТВОТО“ И НЕЙНИТЕ ОТРАЖЕНИЯ В НАЧАЛО И РАЗВИТИЕ НА МОСКОВСКАТА ВОЙНА ОТ ХЕТМАН СТАНИСЛАВ ЖУЛКЕВСКИ

Мина Стойнова

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Мина Стойнова. Представление „Польша – передняя крепость христианства“ и его отражение в произведении *Начало и успех Московской войны* гетмана Станислава Жолкевского.

В настоящей статье рассматривается представление „Польша – передняя крепость христианства“ как культурная, религиозная, духовная, политическая и военная концепция в польской барокковой историографии XVII-ого века. Эта концепция отражена в памятнике Начало и успех Московской войны, написанном польским дворянином, магнатом и полководцем Речи Посполиты Станиславом Жолкевским. В нем автор представляет свои воспоминания, описывающие его военные кампании и дипломатическую деятельность в Русско-польской войне.

Ключевые слова: передняя крепость христианства, польская барокковая историография, Русско-польская война, XVII век

Mina Stoynova. The idea „Poland – bulwark of christianity“ and its reflections in *The Beginning and the Progress of the Muscovite War* by Hetman Stanisław Żółkiewski.

The present article discusses the idea of Poland – Bulwark of Christianity as a cultural, religious, spiritual, political and military theory in the Polish baroque historiography of the 17th century. This conception has its specific reflections in the work The Beginning and The Progress of the Muscovite War, written by the Polish nobleman, magnate and military commander of the Polish-Lithuanian Commonwealth Stanisław Żółkiewski, where the author presents his memoirs describing his campaigns and diplomatic activity in the Polish – Muscovite War.

Key words: bulwark of Christianity, Polish baroque historiography, Polish – Muscovite War, 17th century

Станислав Жулкевски (*Stanisław Żółkiewski, 1547–1620*) – полски магнат, заемал високи позиции в политическата и военната йерархия, военен пълководец, спечелил голяма слава във войните с Русия, Швеция, Османската империя и татарите. Пада убит на бойното поле в битката при Цецора. Неговото най-представително произведение е *Начало и развитие на Московската война* (*Początek i progres wojny moskiewskiej, powst. 1612, wyd. K. Slotwiński pt. Historia wojny moskiewskiej aż do opanowania Smoleńska, Lwów 1833*).

Процесите на динамично развитие в световната история, при които в последното десетилетие религията се превръща в един от най-съществените фактори за идентификация в съвременния свят, придават изключително важен фокус към разглеждането на различните аспекти на вече формираните в Средновековието религиозни идеи, митове, концепции и доктрини и тяхното ново осмисляне от перспективата на съвременността. Точно такава роля в полското културно съзнание заема и идеята „Полша – предна крепост на християнството“, отразена в произведението на хетман Станислав Жулкевски *Начало и развитие на Московската война*. Този ръкопис – образец на полската историография от XVII в., реализиран непосредствено след приключване на военните действия през 1610 г., е особено значим не само за полското историческо, културно и литературно пространство, но и за руското, защото се явява непосредствено отражение на политическите и културните взаимоотношения и борби за надмощие между Полша и Русия и дава ценни факти за един тъмен и неясен период от историята на Московското царство, какъвто именно е Смутното време.

Същност на идеята „Полша – предна крепост на християнството“

Идеята за „Полша – предна крепост на християнството“ (*Polska Antemurale christianitatis*) е основополагаща и дефинираща основните духовни процеси в Полша не само защото е вкоренена в далечното минало – тя води началото си още от средата на XV век и разкрива мита за Полша като могъща, силна, властваща, абсолютна държава – но и защото извежда главната линия на идентификация и самоидентификация на поляците чрез идеологията на месианизма, утвърждаваща тяхната изключителната роля, отредена от Бога. Полските земи са възприемани като обетована земя, а самоо-

пределянето и определянето от другите се осъществява преди всичко чрез религията на католицизма, вследствие на което в европейската история се въздига нейната роля на „пазителка на християнския свят“ от нашествията на нехристияните. Полша е обявена за „предна крепост“ малко след 1444 г., когато е осъществен Втори балкански кръстоносен поход на консолидираните християнски сили за отпор срещу османотурците начело с полския крал Владислав III Ягело (след героичната си смърт в битката при Варна в името на християнството е наречен по-късно Варненчик¹). Проучването на тази проблематика обаче стартира едва през 1916 г., когато излизат две статии с научнопопулярен характер, а именно на Н. Чешински – *Полша предна крепост на християнството* (*Polska przedmurzem chrześcijaństwa*, 1916) и К. Конарски – *Полша като предна крепост на Европа спрямо Изтока* (*Polska jako przedmurze Europy wobec Wschodu*, 1918). И двата текста имат за свой пряк обект на изследване само външната рамка, т.е. милитарния исторически контекст, и по-точно войните, които Полша води с източния свят. Останалите аспекти от цялостната концепция, например генезисът на самия термин „предна крепост“ и неговото по-нататъшно развитие, духовните измерения на идеята и литературните отражения в историята на полската литература, както и пряката му взаимовръзка с герба на Полша, отразен в съвременната хералдика, не са разглеждани.

Не по-малко интересно е функционирането на термина „предна крепост“, съставляващ важен елемент от цялостната структура на идеята. Даден на Полша още веднага след битката край Варна от папската дипломация, *antemurale christianitatis* определя пространствените граници на идеята като предна линия на военните действия, на християнската защита. За синоними на понятието се използват и латинските *propugnaculum fidei christianae*, *scutum*, *clypeus*, *murus*, *munimentum*, *praesidium* и техните еквиваленти *крепост/форт на християнската вяра, щит, стена, защита*.

Начало и развитие на Московската война от хетман Станислав Жулкевски – жанр и наративна структура

От една страна, *Начало и развитие на Московската война*² от хетман Жулкевски представлява стриктно и обективно излагане на историческите факти в един конкретен военен момент, изключително значим за самоопределянето и религиозната роля на Полша, а от друга, притежава и художествена страна, която се изразява чрез жанра, наративната композиция, еволюцията на авторовото начало, стилистичните особености. Юлиан Кшижановски в *История на полската литература* отбелязва за Жулкевски, че „културната основа, върху която е израснала писмеността от XVII век, се очертава особено ясно в нелитературните произведения. Това се отна-

¹ Владислав III Ягело – крал на Полша в периода 1440 – 1444. – Б. а.

² В тази статия е ползвано първото двуезично издание, излязло в Русия през 1835 г. под редакцията на П. Муханов (вж. Жолкевски 1835). То включва освен ръкописа на Жулкевски (пълния полски текст и неговия превод на руски език) и лична авторова кореспонденция. Руският вариант на името на автора – Жолкевски, следва традицията, наложена от това първо издание. – Б. а.

ся преди всичко за мемоаристите – хора с най-различни възгледи, в чиито редици се откроява и хетманът като дипломат, лагерен капелан, хусарски другар. Това са хора, ентусиазирани от същия този дух, от чувството за необикновеността на събитията“ (Кшижановски 1979: 275). В този смисъл текстът на Жулкевски носи в себе основните характеристики на историографските текстове, тъй като детайлизирано и обективно изяснява историческите факти и е използван като важен документ, описващ „смутното време“ в руската история от позицията на очевидец, непринадлежащ към руската културна традиция. Карамзин в своята *История на руската държава* много често препраща читателя именно към този ръкопис, наричайки го „ръкописа на Жулкевски“, като го смята достоверен и адекватно предаващ случилото се при обсадата на Смоленск. Хетман Жулкевски е описан от Карамзин като смел пълководец, който е способен да изрече: „Вината за всички ваши злини е на Шуйски³, заради него царството е в кръв и в пепел. Нима заради един човек трябва да гинат милиони? Спасението е пред вас: победоносната кралска войска и новият благодатен цар: да живее Владислав!“ (Карамзин 2009: 959).

Наративната структура на текста е монолитна и върви плавно, излагайки в хронологичен порядък до най-малкия детайл отделните елементи и факти от военните действия, политическата обстановка и общия културно-исторически фон на епохата. Основните исторически събития могат условно да бъдат поделени в четири автономни части, градиращи вече изложените по-горе аспекти :

1. Излагане на първопричините за войната между Полша и Русия. Издигането на Борис Годунов⁴. Смъртта на царския син Дмитрий⁵.

2. Появяването на Дмитрий Самозванец в пределите на Московското княжество. Неговите успехи. Царуването на Дмитрий Самозванец. Неговата политика с полския крал. Убийството на Лъжедмитрий.

3. Встъпване на престола на Шуйски. Болотников⁶. Появяването на втори Самозванец. Намесата на полския крал в московските дела. Кралят се готви за поход. Подвизите на Скопин-Шуйски.

4. Обсадата на Смоленск. Описание на крепостта Смоленск. Защитата на Москва. Смъртта на Скопин-Шуйски. Бягството на поляците от Йосифовия манастир. Възобновяване на полско-руските преговори.

Обективността и достоверността са подкрепени много силно от авторската позиция, която може да бъде определена като дистанциране на автора от повествователя. В текста хетманът въвежда себе си като персонаж, опис-

³ Василий IV Иванович Шуйски – цар на Русия в периода 1606 – 1610. Той е последният представител на династията Рюриковичи. – Б. а.

⁴ Борис Годунов – цар на Русия в периода 1598 – 1605. – Б. а.

⁵ Дмитрий Иванович (1582 – 1591), син на Иван IV Грозни от брака му с Мария Нагая. Тайнствената му смърт в Углич дава възможност по-късно, през Смутното време, трима претенденти за руския престол да твърдят последователно, че всеки от тях е Дмитрий. Двама от тях са подкрепени от Мария Нагая и остават в руската история като Лъжедмитрий I и Лъжедмитрий II. – Б. а.

⁶ Иван Исаевич Болотников (1565 – 1608) – предводител на въстанието от 1606 – 1607 г. срещу управлението на цар Василий Шуйски. – Б. а.

Смъртта на хетман Жулковски и битката при Цецора (1865)
Художник: Валери Еляш-Раджиковски (1841 – 1905)

ван в трето лице единствено число. Своеобразен център на повествованието формира походът на хетман Станислав Жулкевски в Москва през 1610 г., превземането на крепостта Смоленск и преговорите с московските боляри за избора на полския наследник на трона Владислав, а по-късно самият полски крал има претенции към руския престол. Актът на превземането на Москва застрашава не само суверенитета на православното царство, но поставя под съмнение и месианистичната роля на руското православие, като оформя двата полюса и противопоставя пряко двете водещи месианистични идеи по това време „Полша – предна крепост на християнството“ и „Москва – трети Рим“. Но както сам отбелязва Жулкевски, пред страха католическият крал на Полша Зигмунт III да оглави православното руско царство, „руският народ започва да се обединява около идеята за защита и спасение на православието“ (Жулкевски 1835: 128) или около треторимската идея, която е била формулирана в окончателния си вид през първата трета на XVI век от монаха от псковския Спасо-Елеазарски манастир Филотей и която има за своя основа пряката приемственост и онаследяване на Византия от Москва. Тя акцентира върху идейното, естетическото и културното отношение между Москва и Константинопол, което утвърждава вградената в руското самосъзнание представа за Русия като пазителка и защитничка на православния славянски свят.

Трябва да бъде отчетен фактът, че в литературната традиция от XVII век много важен е външният фокус, който въздейства върху писаното слово: история, политика, религия, философия се отразяват особено отчетливо в историографията и определят съдържанието на религиозната идея „Полша – предна крепост на християнството“, чиято структура е сходна с руската религиозна идея „Москва – трети Рим“. Периферийният пласт на тази идейна структура е изграден от конкретните исторически и политически фактори – провежданите военни и дипломатически стъпки в защита на християнството, а ядрото е съставено от религиозни, философски и културни елементи – духовната защита на християнството, сарматизма⁷, идеята за богоизбраност на полския народ, верноподаничеството към римокатолическата институция.

Полският крал Ян Собески (Jan III Sobieski, 1629 – 1696) идва на полския трон през 1674 г., а през 1683 г. успява да отблъсне османската армия пред вратите на Виена и по този начин да спре нашествието на исляма в Централна Европа. Ян Собески е внук на хетмана Станислав Жулкевски.

Две дати в полската история представят външната периферия на тази концепция – 1444 г. и 1683 г. В битката при Варна на 10 ноември 1444 г., обединени под флага на християнството, европейските сили начело с полския крал Владислав III Ягело (по-късно Варненчик) и унгарския пълководец Янош Хуняди се опитват да спрат турското нашествие, а при битката за Виена на 12 септември 1683 г. обединената християнска армия, известна като „Свещената лига“ с върховен главнокомандващ Ян Собески и с участието на полската кавалерия като най-значимо звено на международната армия, се изправя срещу османотурците в защита на сърцето на Европа – Виена.

⁷ Сарматизъм – идеология на полската шляхта от XVI до XVIII в., която се развива чрез художествената система на барока. Идеологически център на сарматизма е етногенетичният мит за произхода на полския народ като потомък на древните сармати, които утвърждават като най-висши ценности свободата и военните победи. Изведена е на преден план значимостта на шляхтишкото съсловие, неговите права и свободи, важната му роля в хода на историята, в което се корени полският месианизъм, отразен в идеята „Полша – предна крепост на християнството“. – Б. а.

Бароквата традиция в Полша и историческият фон за развитието на идеята „Полша – предна крепост на християнството“.

Историческото минало, върху което се основават идеите, особеностите на религиозния живот в Европа, и конкретно в Полша, както и литературата, пресъздаваща религиозния светоглед на изминалите векове, позволяват не само да се осмисли по-добре политическият и историческият живот на тогавашната цивилизация като цяло, но и мястото и ролята на държавата в Европа и в света. Както правилно отбелязва Пьотър Вандич в книгата си *Цена на свободата*, „възходът на абсолютизма на Запад и на автократията на Изток са две различни форми на политическо развитие. На Запад абсолютната държавна власт компенсира изчезването на крепостничество, докато автократията на Изток е инструмент за неговото утвърждаване. Специфичните особености на Източна Централна Европа изключват успешното прилагане на западния модел, но наличието на „гражданско общество“ и на „corpus politicum“ от своя страна правят невъзможен и източния модел“ (Вандич 1999: 84). Полша в този смисъл намира мястото си между Запада и Изтока, между абсолютизма и самодържавието, като утвърждава собствен, специфичен модел на управление, който гарантира принципа на свободата и правото на участие в политическото управление. Този модел е реализиран чрез редица механизми, осигуряващи преференциите, отредени на шляхтата, най-важните от които са:

1. „*златните свободи*“ – защита на свободата и правата на всеки представител на полската шляхта;
2. „*neminem captivabimus*“ – защита на личността от произволен арест и на собствеността от конфискация;
3. „*nihil novi*“ (нищо ново) – нито един закон не може да бъде приет без съгласието на Сейма, представящ общите интереси на шляхтата.

Именно на този културен, политически и исторически фон полската барокова литература развива в най-голяма степен оригиналност и богатство в различните форми на изкуството. Тогава се възражда и митът за сарматския произход на полския народ, който в историографската традиция води началото си още от хрониката на Ян Длугош от XV век, където славяните са определяни като сармати. Сарматизмът утвърждава идеята за обединение на шляхтата около ценностите на свободата и обществените права и въздига военния дух на полския народ, наследен от древните сармати. По този начин се формира представата за Полша не само като защитничка на християнска Европа или *Antemurale Christianitatis* от османските нашествия, но и като държава, реализирала формата на управление на Римската империя в синхрон с римокатолическия модел.

Като обобщение можем да изведем, че „Полша – Предна крепост на християнството“ е многокомпонентна идейна структура, която в ръкописа на Жулкевски *Начало и прогрес на Московската война* разкрива поетапно заложената в нея политическа и религиозна концепция. Изключително съществена е парадигмата на властта, представена чрез мястото, което Полша заема между Изтока и Запада, абсолютизма и автократията. Полската държава обаче реализира свой собствен път на развитие, съчетаващ три

форми на управление – монархическа, аристократична и демократична, а този синтез възплъщава принципа на имперския универсализъм на Свещената Римска империя. Следващият идеен пласт, който може да бъде открит в разглеждания документ, се основава върху представата за римокатолическата религия като защита на западното християнство, а Полша – като негова „предна крепост“, „защитна стена“, „щит“. По този показател полската месианистична идея конфронтира руската православна доктрина „Москва – трети Рим“, която осмисля Москва и цяла Русия като защитничка на християнството след превземането на Константинопол. Като трети елемент може да бъде отчетен митът за сарматския произход на поляците, гарантиращ техните военни победи, тяхната сила, смелост, могъщество и свобода. Тези качества са възплътени в личността на самия хетман Жулкевски и на неговия гений на пълководец, както и в събирателния образ на редовия войник. Историческият факт за окупирането на Москва от полските войски – събитие, отразено обективно и безпристрастно в текста, фокусира вниманието именно върху проявленията на тези качества, които се явяват гарант за национална идентичност и устойчивост. Присъствието в полската историография от XVII в. на всички тези аспекти на идеята „Полша – предна крепост на християнството“ безспорно доказва нейната значимост при формирането на националния характер на полския народ.

ЛИТЕРАТУРА

Вандич 1999: Вандич, П. *Цената на свободата*. София: Отворено общество, 1999.

Жулкевски 1835: Жолкевский, Ст. *Начало и Успех Московской Войны / Początek i progres wojny Moskiewskiej [za panowania K. I. M. Zygmunta III-O, Za Regimentu I. M. P. Stanisława Z'olkiewskiego, Woiewody Kijowskiego, Hetmana Polnego Koronnego]*. Под ред. П. Муханова. Москва: Университетская типография, 1835.

Карамзин 2009: Карамзин, Н. М. *История Государства Российского*. Москва: АСТ МОСКВА, 2009.

Кшижановски 1979: Krzyżanowski, J. *Historia literatury polskiej. Alegoryzm – prepomantzm*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1979.

Хернас 1999: Hernas, C. *Barok*. Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, 1999.

Яшеница 1999: Jasienica, P. *Rzeczpospolita Obojga Narodów, Calamitatis Regnum*. Warszawa: Czytelnik, 1999.

ЯН СКАЦЕЛ – ФИЛОСОФИЯ НА ТИШИНАТА И ЗВУКА¹

Росица Игнатова
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Росица Игнатова. Ян Скацел – философия тишины и звука

Данная работа посвящена исследованию творчества Яна Скацела и в частности исследованию проблемы тишины и звука, встречающихся в его поэзии довольно часто. Тишина и звук отличаются у него разнообразной символикой – они могут быть выражением силы природы, прошлого, детства, смерти и жизни. Во многих стихах Яна Скацела тишина, голос и звук приобретают философский облик, становятся философией человеческой жизни. Творчество этого чешского поэта иллюстрирует новую уникальную концепцию о восприятии окружающего мира, политики и поэзии.

Rositz Ignatova. Jan Skácel – philosophy of silence and sound

The paper studies the works of Jan Skácel and in particular the problem of silence and sound, which are found very often in his poetry. Silence and sound are loaded with various symbolic meanings in Skácel's poems. They can express the power of nature, past, childhood, death and life. In most of his verses the silence and sound become philosophical concepts, a philosophy of human existence. The works of the Czech poet present a new and unique approach to the perception of the outside world, politics and poetry.

Мечтата да изразиш онова, за което не се говори, за което не трябва да се произнасят думи, сътворява основната атмосфера в Скацеловите стихове. Още с излизането на първата стихосбирка на поета през 1957 година – *Колко шанса има розата* (*Kolik příležitostí má růže*, 1957) – се откроява една обща за бъдещото му творчество тенденция, а именно концентрация на поетичното проникновение, което ражда лирически миниатюри, разпростиращи се върху малки словесни площи и чужди на евтината асоциативност. И в това Скацел е изключително стриктен.

В света на Скацеловата поезия постоянно се оказваме на предела на действителното и недействителното, намиращо се както в нас самите, така и извън нас. Неговата поезия изразява случващото се вътре в човека мълчаливо, но едновременно с това улавя обществените процеси и всичко разиграващо се наоколо. Това е ясно забележимо още с встъпването на поета в литературата. Ян Скацел навлиза в литературното поле със своя собствена представа за живота и света. Оставайки далече от повелите на деня, той не се обвързва с никакви политически идеологии. Сложната социалнополитическа обстановка и произтичащите от нея строги естетически и тематич-

¹ Предложеният текст представя магистърската теза на Росица Игнатова с научен ръководител доц. д-р Ж. Чолакова. Дипломната работа е защитена с отличие през октомври 2010 г.

ни ограничения създават условия, които принуждават много писатели да напуснат страната си, а някои да попаднат в изолация заради неподчинението си спрямо наложената цензура. Още в самото начало на творческия си път Скацел дава заявка за една по-различна позиция към действителността, а неговото творчество донася със себе си различния поглед на поета. Въпреки императивните изисквания на комунистическия режим за обвързване на поезия и идеология той остава встрани от тези директиви. Посредством стиховете си Скацел дава израз на вътрешния си глас, който при него много често се слива с интимния свят на тишината. И точно в това замълчаване или редуване на глас и тишина Скацел открива философията на живота, на това, което е било преди него и което ще е след него. Идилитата на провинциалните добродетели, вътрешната хармония и простотата на поетическото споделяне са визирани в поезията на Скацел. Тихата замисленост, която е характерна черта на творчеството на поета, намира проява в богатството от поетически образи, които в по-голямата си част възникват като метафори, родени от сензитивната памет на поета. Тишината, а също така и звуците, които я разкъсват, се превръщат във философски категории. Вглъбеността в нещата и изолiranостта от шумния свят правят възможно едновременното съществуване както на тишината, така и на звуците.

В периода, когато все още „дими „революционната поезия“, а „строителната“ залива работните площадки и на заводите, и на културата с ораторски речи“ (Фучик 1994: 369), Скацел остава далече от импулсите на деня и не се възползва от възможностите, които му предлага или налага времето. Неговите стихове носят интимния свят на тишината, където поетът ще открие изконните човешки стойности, неразривно свързани с детството и обновените сили на природата. Скацел „покорно лови митовете, възприема детайлите на живота и вместо реторичното крещене предпочита тишината“ (Яноушек и кол. 2007: 255). В този поетически контекст поезията на Скацел се откроява с изтънчения си усет за загатване, замълчаване и създаване на тайнства. Неговата поезия се превръща в сътворяващ замисъл, който има за цел да стигне до същността на човешкия живот, с която всеки човек се е сраснал. В своите стихове той успява да събере, да отрази и пречупи преминаването на времето, изтичането на дните и нощите. Много от образите преминават от една стихосбирка в друга и създават сърцевината на Скацеловата поезия, като всеки път техните образни значения се нюансират и се превръщат в носители на всичко онова, за което поетът остава безмълвен.

„Има поети, които, загледани в хоризонта на емоционалната и образната си памет, се вслушват във всичко чрез проникващите вълни на тишината и дори непосредствено заживяват в нея. Тишината за тях е не само конвенционален мотив, а поетична съдба, позиция спрямо света, творбата, хората и себе си“ (Кршиванек 1999: 126). Такъв поет е и Ян Скацел – „възобновител на нашето накарнено отношение към действителността, към самите себе си, към стойностите на универсалното човечество“ (пак там: 128). А всичко това е възможно благодарение на тишината, която „в неговата поезия е ценна, ключова стойност, многоизмерна категория, многообразно пространство за полисемията на смисъла. Скацеловата поезия е „между

другото“ и доказателство, че словото на поета расте от корена на тишината и трябва да го възприемаме на този фон, а без дълбокото съзнание за тишината няма нито музика, нито поезия, нито истинско човечество“ (пак там: 128). И това донякъде определя цялостната концепция на Скацел както за живота и света, така и за всичко, което го населява. Всеки образ, всеки елемент изразяват непосредствено нещо, което притежава своя собствена стойност, но като че ли над целия този свят от образи стои нещо още по-висше. Това е тишината, която е над всичко, но не като тихо, незначещо съществуване, а като идея, която е над човека, която надхвърля времевите граници и остава и след него. Скацел е от този тип поети, за които тишината се превръща във философска категория, в изходна точка на познанието и условие, което е необходимо за едно пълноценно съществуване. Тишината се превръща във вътрешно морално условие, гарантиращо добротата у човека, а също така и в предупредителен знак пред насилието, злостта и завистта. Тя е тази, която съхранява чистото у човека, не позволявайки на лъжата и подлостта да съществуват. Тишината при Скацел се превръща в екзистенциално-етична категория и едновременно с това е съзидателна и сътворяваща, която предполага интимност и изолираност от врявата на деня. По този начин, чрез поглед, отправен към същността, вътрешния свят, Скацел се обявява против гласната декламативност и опитите да спечели нечие благоразположение. Той се концентрира върху значимото и важното, върху онова, което носи духовен смисъл и което остава и след смъртта.

Тишината при Скацел придобива метафизично измерение. Тя отразява принципите на битието, дори нещо повече – става носител на знаците на другото битие, на абсолютното битие, но не в неговия религиозен смисъл. Тишината е един вид меланхолично изживяване на света, без да изразява никакъв вид религиозен мистицизъм. „Скацел не е католически поет и не иска да бъде и метафизичен. Едновременно с това неговият „бог, който е, а също така и не е“, отговаря точно на хиндуистката дефиниция за Бога, който не само е, тъй като в такъв случай може да бъде отречен, докато, ако съществува и не съществува едновременно, не може да бъде отречен и може дори да ни напътства“ (Рихтерова 1991: 104).

Тишината е всичко онова, което е над нас и вътре в самите нас. Всяко значимо събитие в човешкото битие, независимо дали е маркирано с положителен или отрицателен знак, носи тишина. И в това се крие философията на Скацеловата поезия, изразена чрез образни комплекси, подчинени на тишината, която властва над цялото Скацелово творчество. Образите, които обикновено се свързват с наличието на някакъв звук, глас, вик, на много места в поезията на Скацел остават безгласни. Като че ли тишината е натоварена с по-голяма семантика, превръща се в носител и изразител на премълчаното, неизреченото, останало скрито за думите. „Тишината се превръща в образ, изравняващ противоречията в природата и човека, израства в образа на родния край, персонифицира единството на човека и природния ред“ (Кршиванек 1999: 127 – 128).

За Скацел природата заема важно място в живота на хората. Тя е израз на целия окръжаващ човека свят, а също така означава всичко съществуващо в пространството. За Скацел природата не е просто някаква цветна картина или декорация. Всеки природен елемент е носител на някакво значение и израз на позицията на поета спрямо заобикалящата го действителност. Природата е събирателен образ на силата, стояща извън човека, която се разкрива в постоянно създаване и промени. От нейните дълбини се долавя музиката на живота, която не е шумна, силно звучаща, а приглушена, тихо звучаща, но силно въздействаща и превръщаща се в място, където човек може да черпи сили. Природата при Скацел въздейства като духовно и морално пречистване. Природните и моралните закони се уеднаквяват, придобиват една и съща сила. Човешката моралност се е зародила още с акта на сътворението на света и природата и човек я притежава от самото изначалие на своето съществуване. Природата е дадена на човека, за да може той да я разбира и оценява правилно и в никакъв случай да поправя създаденото. Тя е израз на постоянството, верността, а при Скацел също така и на сигурното спокойствие. Нейното постоянство се изразява в непрекъснатата смяна на сезоните, които донасят със себе си различни нюанси на тъга, радост, спокойствие, песенност или безгласност. Всяка природна картина носи философски размисли, свързани с човешкото съществуване. Това не са просто описания на природни забележителности, а става въпрос за неразривно свързаните ведно човек и природа.

Птиците, а също така и други видове животни са много често срещани образи при Скацел. „Скацеловият животински свят, на пръв поглед толкова своенравно разнообразен, преминава през същата промяна, както всички останали компоненти на пейзажите; всяко същество тук изразява себе си, живо е и е зоологично или митологично конкретно; едновременно с това е и някаква вълшебна кутийка, в която е поставена първичната магическа мощ на името [...] Царството на растенията, животните, човека и космоса в Скацеловия пейзаж проникват и се разтварят едни в други“ (Рихтерова 1991: 95, 98). Появата на тези образи много често се свързва с мотива за смъртта и тишината при Скацел.

Мотивът за смъртта при Скацел се среща изключително често. Краят на човешкия живот е неразривно свързан с тишината. Тя може да се тълкува и като „другата страна на тишината, това, което е след тишината, тишината на зловещото, смъртоносното“ (Кршиванек 1999: 127). Скацел приема смъртта смирено, той не роптае срещу нея, напротив, за него тя е неизменна част от човешкия живот, неизбежността, която очаква всички. Освен това именно краят придава стойност на нашето съществуване. Смъртта е по-скоро част от живота, отколкото негова опозиция – тя е неговата непозната, но реално съществуваща страна, която не разбираме и не познаваме.

В поезията на Скацел има много образи, които са свързани със спомена за неговия дом, който започва в кръга на майката и бащата и постоянно се разраства във все повече и по-широки кръгове. Домът при Скацел винаги се свързва с миналото и детството, а то от своя страна и с тишината. Сънят и спомените са тези, посредством които достигат забравени образи, чув-

ства и изживени моменти. Сънят е единственият възможен път, по който може да се достигне до нещо далечно, отминало безвъзвратно. Като че ли той е възможната връзка на човек с един друг свят, различен от този, в който живеем. Това може да бъде светът на детските години или светът на мечтите. Детството достига при възрастните като спомен, който изплува от полузабравени поговорки, песни, имена. При Скацел времето на детството никога не се свързва с образа на града, напротив – детството е порив, който се изживява в родния дом, на село, в обкръжението на родителите. „Бъдещето, което някога е принадлежало на детството, остава с нас постоянно. Детските сънища, проектирани в бъдещето, непрестанно съществуват, само дето стават все по-далечни. Това е и една от точните дефиниции на поета по отношение на детството, чието време продължава в своето отдавна минало бъдеще“ (Кожмин 1997: 132). И въпреки огромното разстояние между детството и зрелостта споменът за него остава винаги жив, така както е жива и непрестанно възраждащата се природа. Защото детството при Скацел много често се преплита и обединява с любовта и красотата на природата. Връщането назад във времето често е съпроводено с липсата на думи, а отгук се създава и усещането за значимостта и силата на тишината.

И точно както в тишината при Скацел се съдържат всички най-важни моменти от човешкия живот, така и в звуковите образи в неговата поезия се отразява смисълът на човешкото съществуване. Гласовете, звуците, шумът, всяко нещо, което е белязано от някаква мелодичност, придобиват символно значение. Те са изразители на това, което е органически важно за човека, така както са важни любовта, моралността, усещането за съществуването на нещо, което стои над човека, което е неподвластно на неговата сила. Скацеловият глас е и гласът на природата, смъртта, спомена, раздялата, детството, родния дом и любовта. Гласът при Скацел се превръща в синоним на творческата способност, в който се възплъщават както тежестта на човешката екзистенция, така и силата и вярата във възраждащите се чувства и природа. Звуците, шумът, гласовете в поезията на Скацел са „тръбачи“ не само на празнотата, на изгубеното и невъзвратимото, но и на раждащото се отново и отново с идването на всеки сезон. Природата при Скацел е силата, която може да замени във вечния кръговрат деня с нощта, есента със зимата, пролетта с лятото. В нея е заложено постоянството на непрекъснатата промяна, което от своя страна донася тъгата, радостта, тишината или гласността и шума. Природата е събирателен образ на могъществото, което е извън човешките способности. Дълбоко в нейните недра се съдържа музиката на живота. Това е онази мелодичност, която дава сила, отразява ритъма на живота, но също така може да се превърне в синоним и на смъртта. В това се крие и силата на Скацеловата поезия – посредством отсъствието или наличието на звуци в природата да се изрази цялото съществуване на човека. В природата са съсредоточени най-важните моменти от живота. Затова и природата при Скацел не е просто фон, декорация или картина. В нея се съдържа послание, което надхвърля рамките на времето и което ще бъде валидно винаги. Във вечността на природата, в цикличността на нейната възобновяемост, Скацел на много места откроява човека като съще-

ство, което с постоянното обновление на природата бавно се приближава към своя край. Много често при Скацел тази смяна на сезоните може да бъде разчетена като преминаване от едно пространство в друго, от времето на живите в безвремието на мъртвите, а по този начин се появява и един от често срещаните мотиви при Скацел, а именно смъртта. На много места за нея се загатва посредством наличието на някакви звуци. В «Сто и петдесето стихотворение за есента» («Stopadesátá báseň o podzimu»), вятърът е този, който чрез шума на листата загатва за „жестоката зима“. „Шумоленето“ тук се превръща в алюзия на това, което предстои:

*Bylo nám jaro léto podzim
brzy nám bude krutá zima
A vítr listí šelestí*

*Беше при нас пролет лято есен
скоро ще бъде сурова зима
И вятърът в листата шумоли*

Изживяването на пролетта, лятото и есента може да се приеме като изтеклото време на живота. Приближава се суровата зима, а шумолящите листа са сигурен знак за това. Звукът, който издават листата, може да бъде разбран и като предупреждение. Вятърът и листата, които шумолят, донасят със себе си полъха на студа, на времето, в което всичко ще е замръзнало. Реката, която тече, може едновременно да символизира живота и смъртта. Изяденият хляб и изпетите песни, а също така и образите на празните камбани и връвта, „провиснала в камбанарията“, са метафоричен знак на преминалия живот. Смъртта се превръща в „болезнена далечина без ехо“, както е в стихотворението «Зимно» («Zimní»). Тя идва, когато спира да вали снегът, а всичко останало преставя да има значение. „Рождеството е начало, смъртта е краят – това са границите на кадъра, в който се разгръща ритъмът на всяко биографично време“ (Стефанов 2003: 186).

Излишни са въпросите, а също и отговорите за това – кое е твое, когато времето изтича, а заедно с него и животът. Реторичният въпрос, който звучи в края на стихотворението «Непоносимо лято» («Nesnadné léto»), също отеква напразно:

*A marně ptáš se co je tvé
když zbýváš sám a stormy u cest
haluze mají od krve*

*И напразно се питаш кое е твое
когато оставаш сам а дърветата край пътя
кървави клони имат*

След сблъсък с неизбежния за всеки човек край всичко губи смисъл, въпросът „кое е твое“ отеква глухо и напразно, подобно на позвъняването, което прозвучава като ехо в «Завръщане» («Návrat»). А тук чрез напразното зазвъняване се появява и един от най-типичните мотиви при Скацел,

а именно мотивът за спомена и завръщането в родния дом и детството. Времето и животът, които те отдалечават постепенно от детските години, от родния дом, правят завръщането напразно. Няма защо да звъниш там, където никога няма да се завърнеш. Този звън по-скоро събужда спомени по нещо отминало, далечно, останало като незаличим белег в паметта. Това е времето, което може да се види в сънищата или в спомените, които много често при Скацел „говорят“ с гласа на детството. И ако завръщането в едноименното стихотворение на Скацел символно е показано чрез напразното зазвъняване, то в стихотворението «Къде вкъщи стои солта» («Kde doma máme sůl») то се свързва с времето на възрастните, когато лирическият говорител си спомня за малките неща от бита и провежда своеобразен диалог с розата. Нейният образ е персонифициран, тя притежава свой собствен глас, който прави възможно спомнянето на обикновените неща, които се превръщат в необикновени. Като че ли гласът на розата е този, който събужда заспалия, но неугаснали спомени и превръща лирическият говорител в дете:

*Hlupáku,
na prst jsi od země,
takhle jsi doma malý,
voněla růže rovnou do ucha.*

*Глупако,
на един пръст си от земята,
у дома си ей толкова малък –
ухаеше розата право в ухото.*

Уханието на розата е синестезийно: тя „ухае право в ухото“. То се явява неин глас и единственият човек, който успява да я чуе, е завърналият се пораснал син, чието детство е останало в родния бащин дом. И ако тук гласът на розата е този, който прави възможно спомнянето на нещо забравено, то в стихотворението «Птици, които не летят» («Věžci»), детството проговаря в далечината непосредствено, без образни заместители:

*Co tomu říká tvoje dětství v dálce
Je obyčejná letní neděle*

*Какво казва за това твоето детство в далечината
Една обикновена лятна неделя е*

Тук гласът на останалото в далечината детство вече не припомня нещо забравено, напротив, чрез своето отдалечаване то всъщност показва това, което става все по-близо, това, което приближава с всеки изминал ден. Като че ли неговият глас се превръща във вик на фона на тишината, вик, който съобщава приближаващата се скръб, болка, тъга и печал. Това, което иска да „каже“ детството, е единственият доловим звук в текста, всички други образи са безмълвни свидетели на предстоящото. Детството тук освен предчувствие и сигнал, който достига от далечината, е и спомен за

„обикновената лятна неделя“. Можем да възприемем текста като послание, което се превръща и в предупреждение за това, че ще „завали сняг между думите“.

Както споменът за детството, така и любовта може да проговори чрез безмълвните образи и да даде глас на птиците. Гласът на славея побеждава всички напразни страхове и опасения, това е гласът на безкрайната воля и свобода, така както безкрайни са любовта и песните. От този глас се ражда надеждата за нещо ново, за нещо, което ще се появи на бял свят и ще започне да живее. И ако в този сонет гласът на славея е гласът на раждащата се любов, то в «Подобен на синигерите» («Podobný sýkorkám») гласът на това, което „писука“, е всъщност роденият нов живот. Вярата на новото бъдеще, на новото начало се крие под черупката, в „слабото писукане“, което идва оттам. Гласът, писукането тук се свързват с вечния кръговрат на живота, с неговата витална цикличност. В това постоянно обновление се крие и вечността на живота. В слабото писукане е спотаена силата, която може би ще се разгърне във вик, в глас, който ще разкъса „ципата с мълчание“, за да покаже, че дори и чрез слабия звук, който издава, се ражда живот. И именно в това стихотворение, където едновременно присъстват мълчанието и звукът, Скацел като че ли показва как тишината и гласът могат да бъдат равностойни и на живота, и смъртта. Мълчанието и говоренето са неразделно свързани, в тях еднакво може да се крие смисълът на нашия живот, на това, което е било преди него, и това, което ще остане. А Скацел притежава невероятния усет, както казва Сенека, да разпознае подходящия момент за говорене и за мълчание, което е нещо велико.

Тишината при Ян Скацел се превръща в отражение на смисъла на човешкото съществуване, тя е израз на вътрешния, интимен свят на човека, съдържащ в себе си най-важното и най-значимото. Смяната на сезоните, полетът на птиците, далечното детство, спомените за него, за родния дом, всичко това, което е част от нашия живот, при Скацел е обгърнато с тишина. Едновременно с мотива за тишината съществува и друг, също толкова често срещан мотив, а именно мотивът за звука. И ако тишината се възприема като своеобразен „глас“ на неизречените думи, то гласовете се превръщат в звукови носители на посланията на поета. При Скацел едновременно си кореспондират тишината и шумът и в тази кореспонденция можем да открием уникалността на неговия поетичен глас.

ЛИТЕРАТУРА

Кожмин 1997: Kožmín, Zdeněk. *Interpretace básní*. Brno: Masarykova univerzita, 1997.

Кршиванек 1999: Křivánek, Vladimír. *Býti básníkem v Čechách*. Praha: Univerzita Karlova, 1999.

Рихтерова 1991: Richterová, Silvie. *Slova a ticho*. Praha: Československý spisovatel, 1991.

Скацел 2008: Skácel, Jan. *Básně*. Praha: Blok, 2008.

Стефанов 2003: Стефанов, Валери. *Българска литература 20. век*. София: Анупис, 2003.

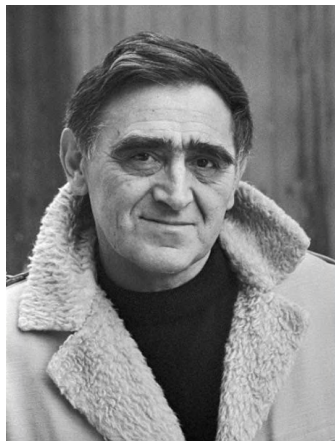
Яноушек и кол. 2007: Janoušek, Pavel a kolektiv. *Dějiny České literatury 1945 – 1989*. Praha: Academia, 2007.

ЯН СКАЦЕЛ (*Jan Skácel*, 1922 – 1989) е поет, с чието име се свързва една от водещите насоки в съвременната чешка поезия – философска вглъбеност и одухотворена интимност на лирическия глас, който озвучава екзистенциалните тревоги на съвременния интелектуалец. Целият му съзнателен живот и литературно творчество е хронологически рамкирани от периода на тоталитаризма, но в тези жестоки за всеки истински творец обществено-политически условия Ян Скацел съхранява своето човешко достоинство, превръщайки образа на тишината в символ на стоицизма, на отказа от шумната слава и крясъците на тълпата. Тишината е онова състояние на творческия дух, чрез което поетът постига проникновено прозрение за живота.

През 60-те години, когато в Чехословакия започват настойчиво да звучат исканията за политически реформи и в културния живот се създава едно силно поколение от поети, режисьори и художници, основната част от които ще бъдат принудени след събитията от 1968 г. да напуснат завинаги родината си, Ян Скацел ясно заявява своята антиправителствена позиция. От 1963 до 1969 г. е главен редактор на изключително стойностното списание „Хост до дому“ („Host do domu“, бълг. „Гост вкъщи“), което става мощен изразител на политическата реакция против комунистическата власт. Логичен резултат е забраната да публикува, която е била една от най-честите присъди над творците, подкрепили Пражката пролет. При тези обстоятелства книгите му са публикувани най-напред в чужбина или като самиздат.

На български език избрани поетически творби на Ян Скацел са преведени от Димитър Стефанов (Ян Скацел. На дъното на песента. София: Матом, 2001).

Предложените тук стихотворения са от изданието *Jan Skácel. Básně I, II. Brno: Blok, 2008.*

- **Колко шанса има розата** (*Kolik příležitosti má růže*, 1957)
- **Какво от ангела остана** (*Co zbylo z anděla*, 1960)
- **Непрогледен час** (*Hodina mezi psem a vlkem*, 1962)
- **Единадесетият бял кон** (*Jedenáctý bílý kůň*, 1964, разш. изд. 1966, проза)
- **Малка тъга** (*Smutěnka*, 1965)
- **Метлички** (*Metličky*, 1968)
- **По вина на прасковите** (*Chyba broskví*, 1978, Торонто)
- **Орехчета за черния папагал** (*Oříšky pro černého papouška* (1980, Хамбург)
- **Отколено просо** (*Dávné proso*, 1981)
- **Стихотворения** (*Básně*, 1976–1978) (1981, Мюнхен)
- **Пейзаж с обърната назад глава** (*Krajina s hlavou obrácenou zpátky*, 1981)
- **Надежда с букови крила** (*Naděje s bukovými křídly*, 1983)
- **Отливане в изгубен восък** (*Odlévání do ztraceného vosku*, 1984)
- **Кой пие по тъмно вино** (*Kdo pije potmě víno*, 1988)
- **Гробище на винари** (*Hřbitov vinařů*, 1989)
- **И отново любов** (*A znova láska*, 1991)
- **Тринайсетият черен кон** (*Třináctý černý kůň*, 1993, проза)

MODLITBA ZA VODU

Ubývá míst kam chodívala pro vodu
 starodávná milá
 kde laně tišily žízeň kde žila rosnička
 a poutníci skláněli se nad hladinou
 aby se napili z dlani

Voda si na to vzpomíná
 voda je krásná
 voda má
 voda má rozpuštěné vlasy
 chraňte tu vodu
 nedejte aby osleplo prastaré zrcadlo hvězd

A přiveďte k té vodě konička
 přiveďte koně vraného jak tma
 voda je smutná
 voda má
 voda má rozcuchané vlasy
 a kdo se na samé dno potopí
 kdo potopí se k hvězdám pro prstýnek

Voda je zarmoucená vdova
 voda má
 voda má popelem posypané vlasy
 voda si na nás stýská

Odlévání do ztraceného vosku, 1984

KRÁTKÝ POPIS LÉTA

Požáry Ze čtyř stran hoří léto

Omamně kvetou akátové háje
 zelená duše vína doutná na vinicích
 krvácí vlčí máky v obilí

Přichází tma
 a po stříbrném mostě kráčí luna

Svět je jak chleba vytažený z pece
 a noc ujídá

Odlévání do ztraceného vosku, 1984

МОЛИТВА ЗА ВОДА

Все по-малко са местата откъдето си наливаше вода
някогашната любима
и където жажда утоляваха елени и живееше дървесна жаба
и където пътници се свеждаха
за да отпият от дланта

Водата помни
водата е красива
водата е
водата е с разпуснати коси
пазете я
не позволявайте да ослепее това прастаро огледало на звездите

И доведете до водата конче
доведете коня вран като тъма
водата е печална
водата е
водата е с разрошени коси
и кой ли на самото дъно ще се потопи
кой ли ще се потопи в звездите пръстена да вземе

Водата е изстрадала вдовица
водата е
водата е с коси посипани със пепел
за нас жалее

Отливане в изгубен восък, 1984

КРАТКО ОПИСАНИЕ НА ЛЯТОТО

Пожари От четири посоки лятото гори

Опияняващо цъфтят акации
зелената душа на виното дими в лозята
див мак из житните поля кърви

Дохожда мрак
по сребърния мост луната крачи

Светът е като хляб изваден от пещта
нощта от него си отхапва

Отливане в изгубен восък, 1984

SPÁNEK PŘÍMO PROTI NÁM

Potom i stromy spí spí ve stoje jak koně
 spí celou noc se svěšenými listy
 a s haluzemi téměř u země

Spí beze snů a jejich kostry leží na chodníku
 drceny lunou Usnula i míza
 i ptáci spí a hnízda ve větvích

A hluboko až tam kam dosáhne
 červivá ruka tmy
 slepými slovy mlčí kořeny

Kolmému spánku odpovídá ticho

Krajina s hlavou obrácenou zpátky, 1981

ZNOROVY V NOCI

Na lukách mlhy rozvěsily prádlo,
 v dálce bukač volal
 a křikem žab
 se zelenala noc.

Po cestě,
 kolem humen vedla,
 přišel jsem před půlnocí do Znorov.

Noc jako roztrhaný kabát na pastvě
 propálený ohně, které tu bývá vidět na daleké míle,
 dědinu příkryvá.

Hustá a úrodná je ve Znorovách tma.
 Mocně oddechují chlévy
 teplýma, zpocenýma prsoma.

Znorovy v noci. Mezi stodolami
 všechny stromy se dotýkají střech.
 Sem vraceli se hodní synci ozdobení slzou
 a hrdí,
 hrdí, ti šli v řetězech
 s otýpkou vlasů spadlou do vzpurného čela.

Také jsem šel, jako by mne vedli,
 z cesty jsem odkopával koňský trus
 a žal.

Na nebi srpek vyžíнал
 a vítr mraky honil
 přes olysalá místa.

Také jsem šel, jako by mne vedli,
 a věsil hlavu jako křídlo vrané.
 Tma ticho plavila,

lesklý grafit žíní,

neklidně spali chlapci Znorovjané.

Co zbylo z anděla, 1960

СЪН ТОЧНО СРЕЩУ НАС

След това дърветата спят спят прави като коне
спят цяла нощ с увиснали листа
и с клони досади земята

Спят без сънища и скелетите им лежат на тротоара
натрошени от луната Заспа мъзгата
спят птиците гнездата в клоните

И дълбоко докъдето стигне
червивата ръка на мрака
корени мълчат със слепи думи

На отвесен сън ответна тишина

Пейзаж с обърната назад глава, 1981

ЗНОРОВИ¹ НОЩЕМ

Мъгли в ливадите провесиха прането
и викаше в далечината щъркел,
от крясъка на жабите
позеления нощта.

По пътя,
който води край харманите,
пристигнах в Знорови към полунощ.

Нощта като окъсано палто на пасбище
и прогорено от огньовете, които тук се виждат чак на миля,
селцето скрива.

Тъмната в Знорови е гъста, плодovitа.
Краварниците дишат
с топла потна гръд.

Знорови нощем. Между плевните
дърветата посягат към стрехите.
Завръщали се тук добрите синове със накит от сълзи,
вървели горди,
горди, със вериги на краката
и с коса от паднал сноп на непокорното чело.

И аз вървах тъй, сякаш бях един от тях,
отритвах от пътеката и конски тор,
и жал.

А сърпът жънеше в небето
и вятър облаците гонеше
през олиселите места.

И аз вървах тъй, сякаш бях един от тях –
с отпусната глава като крило на врана.
Отмита от тъмната тишина,

графитен гланц на конски косъм,
тревожно спяха зноровчани.

Какво от ангела остана, 1960

¹ Знорови (Znogovy) – област в Южноморавския край.

ROZCHOD

Jsme sami,
jako by nám někdo ublížil.
Marně po kapsách hledám,
co bych ti mohl dát.

Ale to není bolest
podle mojí chutě
a v hájích při Moravě
jinačí konce bere láska.

Pod lesem pádil listopad
jak jelen bez hlavy.
Tělo měl huňaté
a vyválené v listí.

Padalo,
padalo v lese habrovém,
bez stenu kroužilo
a jelen bez hlavy
pod lesem hnál
na tenkých nohách
tryskem.

Běžel a běžel
v polích uháněl
krev na slabinách,
hlavu uťatou.

Co zbylo z anděla, 1960

РАЗДЯЛА

Сами сме,
сякаш някой ни е наранил.
Напразно търся по джобовете,
какво ли мога да ти дам.

Но не това е болката,
която аз харесвам,
в горите на Моравия
другояче свършва любовта.

Покрай леса препускаше ноември
като обезглавен елен.
Тялото му бе космато
и овалено в листа.

Листопад,
листопад в гора от габър
там кръжеше, без да стене,
и обезглавеният елен
бягаше покрай леса
на тънички нозе
в галоп.

Бягаше и бягаше
стремглаво през полята
с кръв по слабините,
с отсечена глава.

Какво от ангела остана, 1960

Превод от чешки: **Жоржета Чолакова**

„ДА ИЗМЕРВАШ ГОДИНИТЕ С КНИГИ“

Разговор с Жела Георгиева

– *Бихте ли споделили размисли за ролята на преводача в съвременното общество. Как стоят нещата с „малките“ литератури и езици?*

– Няма нужда човек да се замисля специално, за да забележи, че ролята на преводача е жизненоважна в съвременния свят. Защо е така, всеки може сам да си отговори. Но аз не бих искала да говоря по въпрос, който е от глобално естество. Скромният ми опит се разпростира само върху литературния превод, и то между два близки езика. За мен

литературният превод е незаменим. „Защо трябва да си губите времето с превеждане?“ – бил първият въпрос към наш колега, поет и преводач, който отдавна преподава в престижен американски университет. Това е логичен въпрос в страни, в които литературата на английски език задоволява нуждите на читателите, като оставя за „ексцентриците“ само 2 – 3 процента чужда литература. Големият световен книжен пазар си има своите железни закони и мястото на „малките“ литератури и езици, за съжаление, е в къшето. Разбира се, има много програми, които им помагат да се включват по-активно в международния литературен диалог и да бъдат забелязани.

– *С какви обстоятелства и проблеми сте се сблъскали в дългогодишния си професионален път? Споделете личните си постижения.*

– Проблемите винаги съпътстват всяка професионална реализация. В началото е желанието да се занимаваш с литературен превод и да не се отказваш при никакви обстоятелства. Навремето, когато завърших Славянска филология, издателство „Народна култура“ проведе на два-три пъти конкурси за млади преводачи, като поемаше известни гаранции, че ще осигури поне превод на няколко разказа на успешно представилите се кандидати. Когато получиш шанс да покажеш какво можеш, виждаш колко малко можеш, колко нищожни са университетските ти знания и колко си се над-

Жела Георгиева (в средата) заедно със сръбската преводачка Мирослава Спасич (русата жена вляво) в белградската книжарница „Беополис“ и собственичката на книжарницата.

ценил. Ако имаш шанс да попаднеш на добър редактор, който хем да не те отчайва и да щади самолюбието ти, хем да бъде безкомпромисен в изискванията си, значи си късметлия. Лично аз съм работила с много компетентни и добронамерени редактори, но повечето ме хвалеха, а това те кара да се самозалъгваш и да не бъдеш достатъчно самокритичен. Изобщо на младини като че ли не бях толкова взискателна към себе си, колкото днес. Веднъж един колега ми посочи пет ужасно преведени от мен изречения в една книга на руски писател. Потънах в земята от срам. Но точно тази много остра критика ме накара коренно да преосмисля някои свои виждания, както и никога да не изпускам от внимание и най-дребните неща.

Особено благоприятно обстоятелство в моя професионален път беше това, че мъжът ми Симеон Владимиров беше също преводач. Денят ни въкъщи започваше, течеше и завършваше с превеждане, редактиране, рецензиране, съставяне... всеки на своята пишеща машинка – „Ремингтон“ и „Ерика“, единият – на кухненската маса до тенджерата на печката, а другият – на бюрото в спалнята, с кръстосване в коридора и килера, където бяха библиотечните рафтове с книги, енциклопедии и справочници. Тази работа е толкова obsesivna, че потъваш все по-дълбоко и по-дълбоко в нея, измерваш годините с книгите, с думите и не усещаш как незабелязано

отминават. Пък и цялото ни приятелско обкръжение беше от преводачи; срещите, нескончаемите разговори, купоните, почивките бяха все с колеги и никога не ни омръзваха. И сега, след толкова години, въпреки всички промени в живота ежедневието ми продължава да тече по същия начин. И въпреки всички преведени книги нещата не стават по-лесно. Рутината сякаш не помага, съмненията винаги те глождат, превеждаш все по-бавно.

Винаги съм смятала (впрочем не само аз), че е много важно за преводача да познава добре българската литература и да намира време да чете и съвременните ни поети и писатели. Наскоро по повод на Цветница колежката Нева Мичева беше цитирала във „Фейсбук“ онази част от *Изворът на Белоногата* на Петко Славейков, в която Гергана описва своята „мала градинка“. Припомнете си тази градинка и ще разберете за какво става дума.

Ами да, преводачите непрекъснато мислят за думите. Затова езикът на някои наши преводачи ме изумява и вдъхновява. Често, преди да започна работа, чета преводна поезия. И разбира се, търся своите сръбски/хърватски/руски автори, търся необичайни, завладяващи книги. Последното ми „откритие“ беше писателят от Сараево Игор Щикс, чийто роман *Елияховият стол* излезе в края на миналата година в издателство „Панорама“.

— *С промените в обществените условия какви трансформации настъпиха в изискванията към личността и професионалната подготовка на преводача?*

— Пак ще говорим само за преводача на художествена литература. Промените са към добро – що се отнася до професионалната подготовка. В магистърските програми по превод и редакция към университетите преподават най-добрите теоретици и практики на изкуството на превода, от които студентите могат да научат страшно много. Има различни други форми като преводачески работилници, международни стипендии по превод, различни международни програми, така че възможностите за придобиване на преводачески знания и умения никога не са били в такова изобилие. От друга страна, няма защо да се заблуждаваме – преводаческият труд, и особено трудът на литературния преводач, не се цени нито морално, нито материално.

— *Какво представляваше Съюзът на преводачите в България и какви перспективи се разкриват пред него от сега нататък? Как се осъществява приемствеността между поколенията?*

— Съюзът на преводачите в България беше създаден през 1974 г. благодарение на дългогодишни и неуморни усилия на едно ядро от прекрасни български преводачи, които благодарение на своята упоритост успяха да се преборят със системата. Членуваха преводачи от всички сфери на превода, като най-голяма беше секция „Художествена литература“. Съюзът получаваше субсидия от държавата и 1% отчисления от всички преводни книги, което му даваше възможност да поддържа голяма администрация (около 50

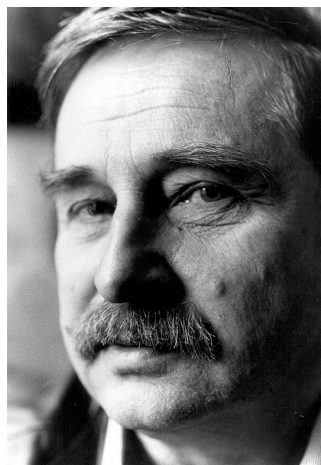
души), да издава списание „Панорама“, да развива международна дейност, като госпожа Ана Лилова беше дългогодишен председател на ФИТ (Международната организация на преводачите). СПБ имаше филиали в Пловдив, Русе, Варна, Бургас. Съюзът се грижеше за квалификацията на своите членове, имаше свой Творчески фонд, който подкрепяше преводачите, получили по-продължителен творчески отпуск, за да работят върху някое значимо произведение на световната литература. Специално бих искала да отбележа социалната дейност, помощта, която се оказваше на болни, възрастни и изпаднали в беда колеги. Бяха издействани също пенсии за 15-ина преводачи, които цял живот са се занимавали с превод, без да са били на щатна работа. СПБ се грижеше и за подготовката на млади преводачи чрез семинари, курсове, специализации в чужбина и други. Тогава нас ни учеха на изкуството превод такива личности като Валери Петров, Атанас Далчев, Нели Доспевска, Кръстан Дянков, Григор Ленков, Сидер Флорин и Сергей Влахов, а симултанните преводачи – феноменалната Надежда Лекарска, Андрей Богоявленски, Никола Колев... Но това е дълга тема за разговор.

Днес СПБ е по-скоро организация на хора, които имат нужда да общуват професионално помежду си, да споделят проблемите си, тъй като преводът е занимание самотно. През последните години се правят усилия за защита на правата на преводачите, за уреждане на статута на заклетия преводач, заедно с други асоциации и преводачески фирми, но засега без особени резултати.

Що се отнася до приемствеността между поколенията, тя е нещо нормално и е била осъществявана през цялата хилядолетна история на превода в България. След промените през 1989 година се получи голям срив. СПБ остана без всякакви имоти (каквито всъщност и нямаше) и средства да осъществява своята общественоразнополителна дейност. Всичко се върши на доброволни начала. И разбира се, разчита се на участие в проекти. Като възрастов състав СПБ също постепенно се обновява. Специално в секция „Художествена литература“ бяха приети немалко млади, 25 – 30-годишни колеги, които са вече утвърдени имена в литературния превод. Сред 40 – 45-годишните има великолепни преводачи, които героично се борят да изкарват хляба си с професионалните си умения и талант. И единици от тях успяват.

Разговора води **Вяра Найденова**

МИЛОРАД ПАВИЧ (*Милорад Павић, 1929 – 2009*) е сред най-значимите съвременни сръбски писатели. Свидетелство за неговия световен авторитет е фактът, че е преведен на повече от 80 езика, а през 2004 г. е номиниран за Нобелова награда. Сред най-популярните му творби е романът *Хазарски речник* (1984), който излиза в България за първи път през 1989 г., а след това е неколнократно преиздаван. Това е началото на българската рецепция на М. Павич, а тя става особено активна през първото десетилетие на нашия век, когато излизат в български превод книгите *Пейзаж, рисуван с чай* (*Предео сликан чајем*, 1988), *Вътрешната страна на вятъра* (*Унутрашња страна ветра*, 1991), *Последна любов в Цариград* (*Последња љубав у Цариграду*, 1994), *Стъкленият охлюв* (*Стаклени пуж*, 1998), *Кутија за писане* (*Кутија за писање*, 1999), *Другото тяло* (*Друго тело*, 2006), *Вратите на съня* (*Врата сна*, 2002), *Уникат* (2004).

С не по-малка стойност е неговото място в литературната наука. Освен с прозаическите и драматургичните си произведения той е известен в академичните среди като специалист по сръбска литература от периода XVII – XIX век. Автор е на четиритомната *История на сръбската литература* (*Историја српске књижевности*).

Милорад Павич е член на Сръбската академия за наука и изкуство и на Европейското дружество за култура (*Société Européenne de Culture*).

ИЗ ВЪТРЕШНАТА СТРАНА НА ВЯТЪРА

– Всяко бъдеще има едно голямо достойнство: никога не изглежда така, както си го представяш – казваше бащата на Леандър.

По онова време Леандър беше още невръстен младеж, все още неграмотен, но вече красив, все още не се казваше Леандър както по-късно, а майка му вече беше изплела косата му като холандска дантела, така че да не се налага да я реши, докато е на път.

– Има дълъг и хубав врат като лебед, не дай си боже да загине от сабя – каза баща му, като го изпращаше.

И Леандър запомни тези думи за цял живот.

В Чихоришкия род всички до девето коляно, освен баща му, бяха зидари, ковачи и пчелари. Чихоричи попаднаха на Дунава край Белград от Херцеговина, от край, където се учеше църковно пеене преди азбуката, а водите от техния край се вливаха в две морета – от едната страна на покривите дъждовете се стичаха на запад до Неретва и Адриатическо море, а от другата – на изток по Дрина в Сава и Дунав до Черно море. От фамилията се беше

отчуждил само бащата на Леандър, който не искаше и да чуе за строеж на къщи.

— Когато попадна във Виена или Буда между сградите, които издигате, където ви скимне и където сварите, тозчас се изгубвам и едва като изляза на Дунава, където шуката е най-глупава през февруари, разбирам къде съм и кой съм.

Впрочем Чихоричи никога не са знаели кой е и къде се намира бащата на семейството и от какво живеят. Единственото, което им казваше, беше, че живеят от водата и смъртта, защото винаги се живее от смъртта. И наистина бащата на Леандър се прибираше вкъщи късно, мокър от Дунав или от Сава, което ясно личеше, защото всяка река миришеше различно. И винаги в полунощ, тъй мокър, кихаше по десет пъти, като че ли брои.

Леандър, който като дете се казваше Радача и Милко, от малък беше обучаван да продължи фамилията зидарски занаят като дядо си и чичовците си. Проявяваше сръчност в дюлгерството и в чуването на мрамора, биваше го да помага при погребването на иконите, притежаваше и вроден талант лесно и бързо да украси кошера с картини или да улови рояк пчели. Когато по време на летните пости там, в Херцеговина, трябваше да се ходи в жегата за риба на двадесет пушечни изстрела по реката, прашаха Леандър, само той можеше да налови риба, да я увие в коприва и да я донесе вкъщи, преди да се е вмирисала. По-късно при едно свое пътуване видя и запомни завинаги като спомен от деспот Джурдже Бранкович как кираджии пренасят хляб, замесен с дунавска вода и осветен в смедеревския храм „Света Богородица“, предавайки го от ръце на ръце чак до Авала. Това ставаше толкова бързо, че хлябът стигаше от Дунав до деспотовата трапеза в планината още топъл и там беше разчупван и раздаван със сол, извадена край Жърново.

— Всички ние сме зидари — казваше обикновено след вечеря дядо му Чихорич, — ала ни е даден особен мрамор за зидане: часове, дни и години, а сънят и виното са хоросанът. Всички ние сме зидари на времето, гоним сенките и хващаме водата за пъпа; всеки зида своята къща от часовете, всеки прави своя пчелин и събира своя мед от времето, носим времето в мехове да ни разпалва огъня. Както в кесията са смесени жълтици и медни грошове, както бели и черни овце, тъй е смесен при нас белият и черният мрамор за градеж. И тежко томува, комуто медта гълта златото в кесията или нощите дните изяждат. Ще зида по никое и никакво време...

Леандър, който слушаше всичко това и винаги мислеше не за следващия ден, а за по-следващия, с учудване забелязваше, че баща му изяжда лъжица боб, докато той, Леандър, гребва и изяжда три. В тяхното семейство общият брой на лъжиците боб на глава беше предварително определен и никой никога не изяждаше повече от предвидения му пай; само че Леандър изяждаше същото количество три пъти по-бързо от останалите. Малко по малко той откриваше и между животните онези, които ядат по-бързо и по-бавно, движат се по-бързо и по-бавно и лека-полека започна да забелязва в света около себе си два различни ритъма на живот, два нееднакви пулса на кръвта или на соковете в растенията, два вида същества, вкарани в рамките на същите дни и нощи, които продължават еднакво за всички, но едните

ги ощетяват, а другите ги възнаграждават богато. И започна несъзнателно да изпитва нетърпение към хора, животни или растения, чиято настройка не беше сродна с неговата. Слушаше птиците и отделяше онези, които имаха неговия ритъм на пеене. Една сутрин, докато баща му пиеше вода, а той чакаше за стомната и броеше глътките му, разбра, че е дошло време да напусне бащината къща. Изведнъж осъзна, че баща му е вложил в него и братята му толкова любов и умения, че ще му стигнат да се топли и храни цял живот и че няма никаква полза от натрупването на онази част любов, която очевидно предварително принадлежи на времето, когато дори самият той, Леандър (обектът и потребителят на тази любов), няма да бъде между живите, затова и бащината любов ще отиде на вятъра, напразно изпреварвайки целта си.

Заминаването на Леандър изглеждаше така. Той можеше да свири на сантура и често по празници, доволни от неговата свирня, хората хвърляха в инструмента медни монети. По онова време на савското пристанище живееха четирима стари търговци кираджии, прочути сантуристи. Случи се един от тях да се разболе по пътя, така че им липсваше четвърти музикант в групата. Една сутрин, тъкмо когато бащата Чихорич реши да поучи сина си на писане и тъкмо когато му беше показал първата буква Θ, с която започва думата Теотокос (Богородица), им дойдоха гости. Леандър още не беше забил както трябва за първи път перото, а в Чихоричевата къща влезе най-старият кираджия, свали от стената сантурата на Леандър и я претегли на ръка. Тежестта ѝ, която идваше от хвърлените пари, беше достатъчна препоръка за младия музикант. Кираджията помоли стария Чихорич да пусне сина си, за да имат за пътуването си до Цариград четвърти сантурист. Леандър веднага се съгласи и така неговото занимание с писане бе прекъснато в самото начало и си остана на първата буква. Впрочем старият кираджия, който дойде да го иска, междувременно се разболя и се наложи да вземат на път един приятел на Леандър, момък от херцеговинската граница на име Диомидий Субота, за да се попълни бройката на сантуристите.

Кираджиите потеглиха по стария цариградски друм от Белград през Солун до царския град. Видяха Хелеспонт, минаха през Сест и Абидос и се върнаха подир две години, ала по пътя по странен начин загина и единият от останалите двама стари кираджии. Заповяда на камилата да клекне, за да може, скрит зад нея, да отиде по малка нужда; докато пикаеше, камилата легна върху него и го уби. На следващата година, когато пак потегляха за Цариград, му намериха заместник, ала в деня на тръгването и четвъртият кираджия, последният от старите сантуристи, не се появи в кербана. Когато младежите, които се бяха събрали да заместят кираджиите в свирнята, разбраха, че няма нито един от старите, спогледаха се, хвърлиха инструментите, сякаш се бяха наговорили, и продължиха пътя си като търговци вместо като музиканти.

Опасният път и изгодната търговия между двата свята, Запада и Изтока, Европа и Азия, в годините, когато турската сила настъпваше към Виена, си струваха труда и по време на това пътуване Леандър разбра, че е изпълнен с музиката, както и с бащината любов за цял живот, и че всичко, което може

да се добави към това, ще прелее и ще отиде напразно. И занимавайки се с търговия, никога вече не се върна към сантурата, дори не я взе в ръце, дори не изпита нужда да слуша свирнята ѝ в света, който изяждаше дните си край него. Обикна новия си занаят, обикна странстванията и камилите с техния бавен синкопиран ход, който всъщност прикрива невероятната способност да се изгълта пространството, ловкост и ефикасност, и се опита да им подражава, променяйки своя собствен пулс, своето вътрешно време, своята пъргавина в меки, спокойни и продължителни движения. Бързина, облечена в леност – това беше целта му. Понеже знаеше, че това е най-добрият начин да се защити, винаги пазеше в тайна докъде е догоряла свещта му и не казваше нищо за онова, което виждаше предварително зад гърба на вятъра. Тъй като наблюдаваше камилите и се упражняваше години наред, той успя да скрие напълно необикновената си сила, своята дарба, сякаш е пророк, съзнавайки, че ловкостта е опасно оръжие, към което хората са подозрителни. И това го пазеше от несполуки. Защото времената бяха тежки и друмищата пълни с окървавени дрехи. Сред търговците Леандър се наслуша на страшни истории за турци главорези, факири на сабята, които пресрещат керваните и вършат нечувани страхотии и срамотии с кираджиите и търговците. Разправяха му, че сабяджията пази като скъпоценност зад гърба си ръката, с която онанира, за да не се преумори, и не прави нищо с нея, а сече само с другата. Напразно Леандър си мислеше, че дяволът не може да убива, че само Бог може да взема живота; въпреки това той се страхуваше, само при мисълта за сабяджия очите му подскачаха по бузите и лицето от страх.

Превод от сръбски: **Жела Георгиева**

**Лили Лашкова. *Историјска фонологија словенских језика.*
Београд, 2010. – 189 с.**

В славистичната общност Лили Лашкова е с утврдено име на сериозен изследовател, а в по-тесната област на сърбохърватистиката безспорно е водещ специалист с многобройните си научни публикации предимно със съпоставителен характер, с граматиките и помагалата, служещи на практическите цели на обучението по езика. Рецензираната книга я нарежда сред малкото слависти в България, заели се с нелеката задача да създават трудове по сравнително славянско езикознание – материя, която поради сложния си и многоаспектен характер, а също и неизчерпаемия си ресурс често остава встрани от научните занимания, особено в последните години. Първият комплексен труд на авторката в тази област е издаден през 2000 г. като уводен курс (*Увод в сравнителната граматика на славянските езици*, София, 2000). Работата се характеризира с подчертана фонологична насоченост и е в основата на най-новия труд на изследователката – *Историческа фонологија на славянските езици*.

Тази книга на Лили Лашкова, която се базира на лекциите ѝ по сравнителна граматика на славянските езици, четени пред студенти от Софийския университет, Югозападния университет и университета „Ян Амос Коменски“ в Братислава, е нужна и полезна. В нея като основен модел за сравнение е предпочетен класическият, който се основава предимно върху данни от старобългарския език (включително и паметници), литовски, гръцки, латински, старогръцки и санскрит, обогатен със съпоставки от типологическите характеристики на отделните славянски езици.

Съдържанието на книгата е разпределено в 15 глави. Библиографията включва 88 заглавия на трудове на кирилица, 121 труда на латиница (както самата авторка ги поделя), също така 64 сборника (37 на кирилица, 27 на латиница) и 61 периодични издания (20 на кирилица и 41 на латиница).

Първата глава разглежда *предмета, задачите и методологията на сравнителната граматика на славянските езици*. Изтъква се безспорно голямата роля на дисциплината, определена от социалната значимост на славянската филология, която се заражда през XVIII век и служи като идейна основа на националното съзнание на славяните. Проследяват се първите сравнителни граматики и методите, които авторите им използват, обръща се внимание и на особеностите около прилагането на сравнителноисторическия метод. Авторката приема понятието „праезик“ повече като работно-лингвистично относно индоевропейския праезик, но го намира за по-основателно, когато става дума за праславянския език.

Втората глава е посветена на *индоевропейските езици*. Разглеждат се различните концепции за индоевропейския праезик – дали става въпрос за

„сходства“, „характерни черти“ между отделните езици, или пък за „група близки диалекти“, без да е съществувал праезик. Обръща се внимание на предположенията относно територията на прародината, а също и на подялбата на индоевропейските езици на групи според териториалното им разположение, както и според едно старо фонетично деление, основано на фонетичен признак (наличие или отсъствие на палатализация на заднонебните *k, g*). По отношение на това деление (на кентум – сатем) авторката изразява мнение, че класификацията е остаряла и непълна. Създава се впечатление, че е възприето становището на Л. Беднарчук за разпадането на индоевропейските езици според вълновата теория на Й. Шмит.

В трета глава се обръща внимание на проблематиката относно *балто-славянските езикови отношения*. Представени са различни гледища върху проблема и е направен преглед на голямото количество аргументи за и против една или друга теза, като вниманието се концентрира върху трите основни мнения по въпроса – на привържениците на идеята за общ балто-славянски праезик, на привържениците на тезата за краткотрайно единство, без общ праезик и това на противниците на възможността за съществуване на каквото и да е единство между балтийския и славянския езиков клон.

В четвърта глава се прави *справка за балтийските езици* и езиковите им особености.

В отделна (пета) глава се обръща внимание и на *славяно-германските и славяно-иранските езикови взаимоотношения*.

Шеста глава е посветена на темата за *праславянския език и проблема за прародината на славяните*. Авторката прави кратък преглед на терминологичните възможности при определяне на праславянския език от различните школи (общославянски, праславянски, език-основа и др.). Разглеждат се съществуващите теории за славянската прародина. В текста широко се цитира литература на различни езици, а концепциите са ясно разграничени и обективно представени.

В седмия раздел се разглежда *подялбата на праславянски диалекти*, или макродиалекти (според работния термин, въведен от Р. Крайчович). Първоначалното деление е на източен – западен макродиалект, а второто на северен – южен макродиалект, като изоглосите са главно фонетични и морфологични. Тук авторката се спира и на въпросите, свързани със среднословашко-южнославянските паралели, подкрепяйки позицията на Ив. Леков по тези проблеми.

В осма глава се прави *класификация на славянските езици*. Л. Лашкова съвсем накратко информира за досегашните класификации, като се спира на най-популярната, основана на териториален признак. Обръща се подробно внимание на общите особености на трите групи славянски езици (източни, западни и южни), а също и на някои общи черти между отделните групи (например черти, обединяващи източнославянската с южнославянската група, от една страна, и със западнославянската, от друга страна). При разглеждането на западнославянските общи особености подробно се отделя внимание на лужишката подгрупа езици, като се предлага историческа и езикова справка за двата лужишки езика. При определянето на езиците, влизащи в южнославянската група, се приема един относително широк възглед, според който към тази група спадат старобългарски, български,

македонски (като държавен език на Република Македония), сърбохърватски (сръбски, хърватски, бошняшки) и словенски, без обаче да се прави допълнителен коментар за това подразделение.

В следващите две глави (девета и десета) обект на изследване са моделите и начините на тълкуване на *праиндоевропейската вокална система* като основа на ранния праславянски език и *праиндоевропейската консонантна система*. При разглеждането на вокалната система са представени двата основни модела – младограматическият и ларингалният с техните предимства и недостатъци.

Следва последователно представяне на *праславянския вокализъм* и *консонантизъм* (единадесета и дванадесета глава). В тези глави авторката спира подробно вниманието си на произхода на всеки един вокал и групи консонанти, като предлага за илюстрация и множество примери.

Цялата тринадесета глава е посветена на *палатализациите* и *йотацията*. Разглеждат се различни мнения относно хронологизацията на трите палатализации, като се възприема традиционната номерация на процесите с всички условности на това разбиране.

Четиринадесета тема обръща специално внимание на *закона за отваряне на сричката* заедно с последвалите резултати: изчезване на съгласните при затворените срички, опростяване на консонантните групи, монофтонгизация на дифтонгите, образуване на носовите гласни, на сричкотворните ликвиди, ликвидната метатеза.

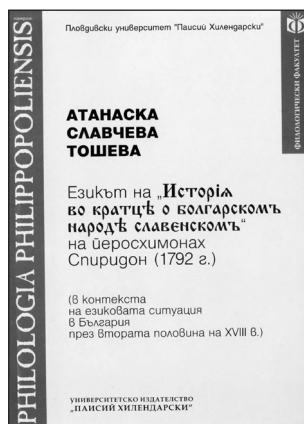
Последната глава (петнадесета), която е и най-обширна, разглежда развитието на езика в неговия *следпраславянски период*. Това е периодът, в който се обособяват отделните групи славянски езици и по-късното им вътрешно разчленяване, като отново вниманието е насочено към всеки един фонетичен процес поотделно: развой на еровете и рефлексите на силните ерове в отделните езици, на носовките, на „у“, на ятовия вокал, развой на сричкотворните ликвиди, развитието на корелацията по палаталност, както и други следпраславянски вокални промени.

От труда като цяло прави впечатление, че Л. Лашкова навсякъде демонстрира широката си компетентност в проблематиката, въвежда ни в спорните въпроси, като личи стремежът да запознае читателя с всички гледни точки. Приведени са цитати и бележки от голям брой разностранни източници, което допринася за многоаспектността на изложението. Известно неудобство представлява използването предимно на латинска терминология, откриват се и някои неточности в примери от славянските езици (напр. с. 91 *Włoszi* вм. *Włosi*, *цѡim* вм. *цѣim*, с. 92 *wszystci* вм. *wszyscy*, с. 95 примерът за беларуски *мопе* вм. *мора*, с. 146 *miescie* вм. *mieście*, *dziedzic* вм. *dziedzic* и др.), които са пренебрежимо малко на фона на общия принос на работата.

Книгата на Лили Лашкова, плод на многогодишната изследователска и дидактична традиция в тази област, е полезно учебно пособие и справочник за студенти и специалисти – слависти. Самият факт на издаването ѝ на сръбски език в Белград е важно научно събитие и признание както за самата авторка, така и за българската славистика.

Атанаска Тошева. *Езикът на „История во кратце о болгарском народе славенском“ на йеросхимонах Спиридон (1792 г.)* (в контекста на езиковата ситуация в България през втората половина на XVIII в.).

Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2009. – 301 с.

За три десетилетия от втората половина на XVIII в. (1762 – 1792 г.) в българското книжовно пространство се появяват три истории – Паисиевата, Зографската и Спиридоновата, които поставят началото на възрожденската ни историография. *История во кратце* на йеросхимонах Спиридон се нарежда непосредствено след *История славеноболгарская* на Паисий и се определя като второто по значимост историографско съчинение в българската книжнина на осемнадесетото столетие. Въпреки тази висока оценка вече повече от век (след изданието на Златарски от 1900 г.) проучванията върху тази най-известна Спиридонова творба са частични и предимно историко-

литературни. Липсва цялостно изследване на езика на неговата *История*. А той заслужава специално внимание, защото е неотделима част от езиковата ситуация в един преходен за българската книжнина период, в който се преплитат няколко основни лингвистични системи. Тази съществена празнота в езиковата наука се запълва с наскоро излязлата от печат книга на Атанаска Тошева *Езикът на „История во кратце о болгарском народе славенском“ на йеросхимонах Спиридон (1792 г.)* (в контекста на езиковата ситуация в България през втората половина на XVIII в.). Авторката е добре позната на всички, които се интересуват от проблемите на историята на руския и българския книжовен език, лексикологията, лингвокултурологията и историята на християнската култура. Широката ѝ професионална подготовка проличава в избрания методологически подход към съчинението на Спиридон – чрез комплексен филологически анализ на един конкретен текст да се стигне до обобщения за състоянието на книжовноезиковата практика в края на XVIII и началото на XIX век.

Книгата, която е първото всестранно лингвистично проучване на Спиридоновата *История во кратце*, се състои от увод (с. 5 – 25), четири глави (с. 26 – 280), заключение (с. 281 – 284) и списък на използваната литература (с. 285 – 301). Четирите глави проследяват четирите нива – графика, правопис и фонетика (*Графични, пунктуационни и правописно-фонетични*

особености, с. 26 – 49), морфология (*Морфологични особености*, с. 50 – 149), синтаксис (*Синтактични особености*, с. 150 – 226) и лексика (*Характерни черти на лексиката на „История во кратко о болгарском народе славенском“*, с. 227 – 280), в езика на йеросхимонах Спиридон, разглеждани в контекста на съответните развойни процеси от старобългарския до новобългарския период. Така анализът обхваща всички езикови равнища. Нещо повече – той е осъществен на широка основа: диахронно (съпоставки със старобългарски, среднобългарски и църковнославянски) и синхронно (съпоставки с езиковите формации през втората половина на XVIII в.).

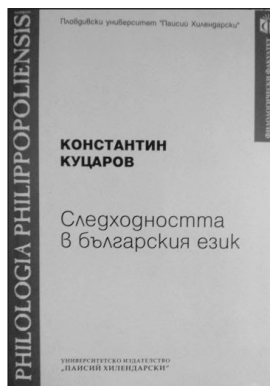
Едно от големите достойнства на книгата е разграничаването на различните езикови влияния в *История во кратко* с оглед на ролята им в изграждането на новобългарския книжовен език. Внимателно (където е възможно) е отделена старобългарско-среднобългарската традиция от църковнославянската, дамаскинарската от среднобългарската и църковнославянската. Авторката в детайли проследява взаимодействието между традиционно-книжовни и народно-разговорни елементи, като акцентира върху двете линии на усвояване на традицията – приемственост от домашната книжовна практика и църковнославянско влияние. Заключениеята на А. Тошева за отношението на Спиридон към книжовното наследство и към съвременния му говорим език допълват представата за езиковата ситуация в България през втората половина на XVIII в. Въведеният в научно обръщение и задълбочено интерпретиран нов лингвистичен материал е несъмнен принос към историята на българския книжовен език през Възраждането. Като научни постижения бих определила и дефинираната специфика на някои църковнославянски черти (както структурни, така и резултат от функционирането им в светска творба), оригиналните авторски наблюдения за източниците и пътищата на формиране на църковнославянската норма и влиянието на руския език.

Така подобаващо е очертано мястото на *История во кратко* в книжовноезиковия процес в началото на Българското възраждане – и във връзка с предхождащата я книжовна традиция, и по отношение на практиката на първите възрожденски книжовници. Не се съмнявам, че прецизните и детайлни наблюдения на А. Тошева върху езика на Спиридоновата историографска творба ще превърнат представяната тук книга в интересно и търсено четиво.

Татяна Славова

Константин Куцаров. *Следходността в българския език*.

Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2010. – 175 с.

Книгата на К. Куцаров *Следходността в българския език* е системно-структурно изследване на едно съвременно граматическо явление. Темата за следходността е изключително благодатна, защото съчетава по своеобразен начин възможности както за иновативни интерпретации, така и за анализ с традиционен характер, резултатите от който са безспорни и проверими. Всичко това прави проблематиката надеждна и перспективна и провокира изследователската находчивост.

К. Куцаров се е справил с творческата си задача повече от успешно – осъществил е произведение, класически образец на изследователската методика и практика на пловдивската езиковедска школа. Основните композиционни компоненти онагледяват етапите на изследването и са три: исторически, сравнителноизследователски новобългарски и основният – функционално-семантичен анализ на изследваните форми в съвременния език. Книгата съдържа още заключение и библиография, както и списък на ексерпираниите източници.

В уводните думи авторът формулира основните си цели – „да обедини, опише и илюстрира средствата за изразяване на *следходност* в съвременния български език, служейки си с теорията за функционално-семантичните полета, която е заложена в трудовете на представителите на съвременната Санктпетербургска лингвистична школа и най-вече на А. В. Бондарко [...] да бъде разгледан един от основните сегменти на темпоралността – микрополето на *следходността*, чието ядро са формите за бъдеще време [...], съдържащи формалните показатели *ще* и *няма*“.

Първата глава има характер на кратки исторически бележки относно „Средствата за изразяване на следходност в историята на българския език“. Те са няколко – просто бъдеще, т. е. перфективни глаголи в сегашно време; описателно бъдеще време с глаголите *хотѣти*; *начати-въчати*; *имѣти*. От отрицателната форма на последния глагол произхожда и формантът *няма* – в съвременния език най-фреквентният за образуване на отрицателни форми за бъдеще време. К. Куцаров приема констатацията на цитирания от него Ив. Харалампиев, според когото в съчетанията от типа *има да чакаш*, *има да се чудите има* е неспрегаем по лице и число, загубил е напълно лексикалното си значение и изпълнява функцията на граматичен показател за *следходност*.

Грамата бъдеще в миналото в говоримия старобългарски език се е изразявала с имперфекта на *хотѣти* и инфинитив на спрегаемия глагол,

впоследствие преминал в *да*-конструкция. И до днес често срещана в западните български говори е формата, образувана от частица *ще* и имперфект на спрегаемия глагол (*ще ходеше, ще четеше*).

Бъдеще предварително „време“, макар и изключително рядко, все пак се среща в старобългарските писмени паметници. То се образува от спомагателния глагол *бждж* и елово причастие на спрегаемия глагол. Впоследствие перфективният глагол *бждж* в сегашно време започва да се комбинира и с частица *ще*, което довежда до появата на форми от типа *ще бъда писал*, а и до *ще бъда писан*. И двете форми стават синонимни като семантика и функции със залоговите корелати *ще съм писал / ще съм писан*.

Историческият преглед, който К. Куцаров предлага в изследването си, не е негова непосредствена цел, затова е кратък, но пък се позовава на данни от трудове на най-авторитетните историци на българския език – К. Мирчев, Ю. Трифонов, Б. Велчева, Д. Иванова-Мирчева, П. Асенова, Ив. Харалампиев – и това го превръща в убедително начало на анализа на грамемите със семантика *следходност* в съвременния език.

Най-обемна е втората глава, посветена на съществуващите интерпретации на описваната семантика в изследванията, посветени на новобългарския език. Освен че избобилства с интересни факти, тази част е прекрасно доказателство за приемствеността в науката и преминаването на натрупаните с годините наблюдения в база за качествено ново преосмисляне и категоризиране на явлениято. Критически осъщественият обзор на мненията за *следходността* в новобългарския език показва и така типичното за възрожденската ни езиковедска книжнина смесване на категориите време (сегашно, минало, бъдеще – не са малко авторите, които определят времената именно като основно три), вид на глагола, начини на действие, своеобразната квалификация с признаците *определено – неопределено*, прилагана и относно миналите „времена“. Макар и научно доста спорна, въвеждането ѝ спрямо *следходността* поне създава прецизност на уеднаквената чрез нея интерпретация на бъдещите „времена“ с миналите. Оценките в това отношение на К. Куцаров са напълно приемливи и задоволително обясняват тенденциите в граматическия анализ от този период. Особено задълбочени очерци ни предлага авторът за М. Иванов и препоръките му за терминологията и нейното семантично обусловено (или необусловено) формиране, както и за приносите на големия филолог Ю. Трифонов относно квалифицирането на формите за бъдеще време в миналото към индикатива, за същността на перфектната семантика или *результативността, презказността и умозаклучителността*. Ще припомним, че творчеството на Ю. Трифонов по посочените теми е наистина впечатляващо и защото глаголната парадигма, особено в своята темпорална съставка, е една от „екзотичностите“ в българската граматика. Граматиците българисти е трябвало да се справят с изключително изобилие от граматични форми, аналози на които не са съществували в повечето от известните европейски езици; там пък, където са съществували, те не са били квалифицирани правилно, а предимно с оглед на популярните категории на индикатива и темпоралността. За особените категории от шифтърен тип като таксиса и

преизказността, а вероятно и *умозаклучителността*, въобще не е мислено. Обикновено неправилно са се окачествявали и перфектните грамемии въпреки немалката си разпространеност. Ю. Трифонов е съумял да преодолее тези популярни за времето си нагласи наистина блестящо. Мисля, че не бихме сгрешили, ако го определим, наред с безспорния авторитет на българската граматика Л. Андрейчин, за основоположник на съвременната граматична наука за българския език.

В обзора се съдържа доста информация и върху тенденцията да се интерпретират бъдещите „времена“ като модални (концепцията на М. Янакиев); също и за основанията на чешкия българист Вл. Шаур да тълкува корелацията по *следходност* : *неследходност* като основна за българския глагол (която ние лично приемаме за основателна), та до днешните, вече научно и методологически по-съвършени изследвания на П. Пашов, В. Станков, Й. Пенчев, Г. Герджиков, Ив. Куцаров и др. В балкански контекст анализира *следходността* П. Асенова, а единствената съществуваща монография в областта на тази проблематика у нас е на М. Иванова, която вече достатъчно категорично разграничава темпоралната от модалната *следходност*.

В основната част на проучването („Функционално-семантично поле на *следходността* в съвременния български език“, с. 85 – 157) К. Куцаров най-напред описва подробно и във формално, и в семантико-функционално отношение грамемата бъдеще време в качеството ѝ на ядро на *следходността*. Няколко са въпросите, свързани с ядрото на функционално-семантичната категория, чиято интерпретация е приносна. На първо място, описани са всички форми за бъдеще време, а приносяният момент е в пълнотата на представените отрицателни. Този момент е важен от гледище на спецификата на българския език и непрекъснатия процес към утвърждаване на аналитични конструкции, които се развиват нерядко на базата на старобългарски синтетични форми или пък, в конкретния случай, от синтактични структури; показана е съществуващата тенденция към тяхната унификация и граматикализация.

На второ място, отделено е внимание на периферията на *следходността* и многобройните езикови средства за изразяването ѝ, сред които основен дял имат граматическите форми, употребени в несобствена функция (аористни, повелителни и условни, презенсни).

В изследването е направен най-изчерпателният засега списък на лексикалните и синтактичните модификатори за *следходност*.

Последната част в монографията – „Някои теоретични прогнози относно еволюцията на формите за бъдеще време“, има особена стойност за изучаването на граматикализацията, на създаването на по-икономични знакове в историята на естествените езици.

Със своята изчерпателност и богат илюстративен материал, с прегледността и четивността на изложението си монографията на К. Куцаров е препоръчителна както за лингвистите граматисти, така и за студентите филолози, интересувани се от проблемите на българския език.

Вера Маровска

Радосвет Коларов. *Повторение и сътворение: поетика на автотекстуалността*. София: Просвета, 2009. – 351 с.¹

Трудът на Радосвет Коларов, представен на вниманието на Специализирания научен съвет по литературознание, за да премине през обичайната процедура за придобиване на научната степен „доктор на филологическите науки“, категорично отказва да се вмести в създадения от практиката стандарт за т. нар. „голяма дисертация“. Това е възхитителен, изумителен текст, който, оценен в съответствие с общоприетите критерии и конвертируемите оценъчни квалификации, по неизбежност ще остане недооценен. Въпреки че се е съобразил стриктно с жанровите изисквания, на които трябва да отговори подобна дисертация, трудът се възприема по-скоро като *opus vivendi*. Обсъждането му на научен съвет е оправдано единствено като реверанс към всеилието на нормативните уредби в българското академично битие. На друго място, при различни академични нрави, този труд би се превърнал незабавно в сензация и повод за мащабни научни дискусии.

Става ясно, че ролята на рецензента е особено сложна. От една страна, защото спрямо този труд изглежда непостижимо да се застане в надредна позиция и да бъде четен тъкмо от подобна гледна точка, по презумпция задължителна при рецензирането. Но също и защото цял ред оценки и квалификации като научно събитие, откривателско начинание, фундаментално изследване, интердисциплинарен проект или метатеоретическа перспектива, които напълно подхождат на труда, са до такава степен изхабени от системна злоупотреба, че няма как да бъдат приложени към него без притеснение, а дори и чувство за вина. Като компромисен, но пък в някаква степен функционален изход от така описаното затруднение виждам възможността за организиране на рецензията в два различни оценъчни модуса – първият подчинен на нормативните изисквания за рецензиране на научни изследвания, аспираиращи за съответна научна степен, а втория – по-скоро неконвенционален, стремящ се да налучка адекватен подход, който да отговори по-съответно на характера и мащабите на извършеното от Радосвет Коларов.

¹ Предлагаме рецензия на дисертационния труд на ст. н. с. д-р Радосвет Коларов за присъждане на научната степен „доктор на филологическите науки“, който има вече и своето книжно издание.

Четен през призмата на стандартните критерии, трудът е безспорен както като размах на начинанието, така и като ниво на постиженията. Аргументите в подкрепа на това някак изпреварващо обобщение са не само много на брой, но и притежават трудно оспорима убедителност, тъй като се основават на очевидни достойнства на изследването. Първият от тези аргументи е, че в *Повторение и сътворение: поетика на автотекстуалността* е предложена и обоснована нова, напълно оригинална теория. Формулирана с безупречна коректност спрямо изумително широк спектър други налични постановки и изследователски стратегии, близки, частично съвпадащи или дори напълно различни от гледна точка на непосветения, тази теория е верифицирана чрез изпробването ѝ върху материал, който е респектиращ като обем и предизвикателен като разнородност. По такъв начин теорията се представя с гаранции за научна състоятелност и надеждна приложимост. Експликацията на различните ѝ аспекти е осъществена детайлно, със скрупулозна грижа за избягване на каквато и да е възможност за евентуални луфтове при възприемане на аргументационната логика. Всяка от тезите, веднъж формулирана и многостранно обоснована, бива илюстрирана чрез провеждането на виртуозни като изпълнение, филигранно изработени анализи, зашеметяващи с дълбочината си, неизпълними с похватността на каквито и да е други интерпретативни схеми. Обект на наблюдение са широк спектър произведения от българската литературна класика, както и творби на Гогол, Достоевски, Блок, Бодлер, Кафка, Рилке (анализирани на езика на оригинала), всяко от които е изследвано в текстовата мрежа на авторовия мегатекст. Така в аналитичните процедури редом с представителните са привлечени и множество други, най-често недоглеждани или пренебрегвани текстове на същите творци. Освен че служат за обосновката на теорията и за разясняване на различните ѝ аспекти, самите анализи имат своя собствена, изключително висока научна стойност. Част от тях съдържат истински открития, намират решения в затегнали се дискусии, отменят интерпретации, придобили статут на неоспоримост, дават отговори на въпроси, приети за нерешими, преодоляват или доразвиват собствени постановки, възприемани като еталонни (без какъвто и да е шанс за изчерпателност бих споменала анализите на «Хаджи Димитър» и «Обесването на Васил Левски», на Яворовите «Нощ» и «Две хубави очи» или на многострадалните му «Теменуги», на *Под игото* и *Напаст божия*, интерпретацията на знаменитата „руска тройка“ от финала на *Мъртви души*, на разказа «Кротката», прочитите на Кафка и Блок).

Едно от множеството достойнства на труда е, че въвеждайки и защитавайки валидността на основната си категория „автотекстуалност“, на практика промоцира режим на четене и интерпретация, при който падат разграниченията между шедьовър и редово или второстепенно произведение. Подобна изследователска нагласа заслужава адмирации, тъй като предполага максималистична изчерпателност на работното четене, удържима единствено с цената на дългогодишни изтощителни усилия и самоотвержено усърдие. Предполага обаче също и изключителни интелектуални способности у изследователя, между които и феноменална памет. Заслужава да се

отбележи също и продуктивността на тази нагласа, защото в зададената от нея аксиология всяко произведение на даден автор по презумпция заслужава внимание, равностойно на онова, определено за най-представителните му творби по логиката на отличаването и привилегироването, на която се основава и съответната им канонизация. В рационализирания от Радосвет Коларов космос, мислен и назован като автотекстуалност, всеки отделен текст, излязъл изпод ръката на даден автор, дори и такъв, който няма основание да бъде квалифициран като художествен, съществува и участва в режима на абсолютна равнопоставеност с литературните му произведения. Необходимо е да се уговори, че богатството на аналитичните части не подлежи на резюмиране. Въпреки внушителния си обем трудът е написан с пределна дисциплина на изказа. Нищо в него не може да бъде прескочено или прочетено набързо, защото буквално всяко изречение участва в изграждането на цялостния смисъл.

В това отношение е уместно да се подчертае и още едно постижение на Радосвет Коларов – успешното справяне с трудната, наглед дори неизпълнима задача да реферира собствения си така необозримо богат и сложен текст с цялата му неподдаваща се на резюмиране съдържателна плътност на хипотактично взаимосвързаните му и съподчинени съдържателни компоненти. Макар и с цената на известно надхвърляне на обичайния обем, авторефератът се представя като забележителен пример за информационна ефективност и във функционално отношение се приближава максимално до идеалната и, разбира се, неосъществима цел да бъде съдържателен еквивалент на труда.

В подкрепа на мнението, че става дума за изключително научно начинание, работи и обстоятелството, че в труда се правят поредица автентични открития.

Редом с въвеждането и обосноваването на собствената теория на автотекстуалността е разработена и оригинална и изключително продуктивна изследователска стратегия, която преодолява единичността и статичността на анализационния ракурс, а оттам и производните му еднозначни констатации. Аналитичният модел, демонстриран в изследването, отменя схемата на субект-обектното противопоставяне, за да се настрои към органиката на литературния текст и да проникне във вътрешните му механизми.

От такава именно позиция става възможно например да се покаже недвидяно по-рано свойство на лирическата творба, проявяващо се в „способността ѝ да отстоява с не по-малка сила и убедителност (спрямо свойството ѝ да превръща мига във вечност, а моментните настроения и изживявания – в повторително-обобщителни състояния на човешкия дух – бел. м. К.П.) и прозрението на мига, поетическото откровение, феноменологията на едно конкретно изживяване на лирическия субект, протичащо в точката на изказа“.

Като резултат на подобно изместване се набавят убедителни доказателства за едно възможно ново, различно от досега съществуващите и до голяма степен корективно спрямо тях разбиране за същността на лириката, при което вниманието се измества, връщайки се назад – от типологията към феноменологията на лирическото изживяване. Отчитайки „необходимостта

да се извърши трансцензус от мига към вечността, от единичното към повтарящото се, от индивидуалното към общочовешкото“, но и със съзнанието, че този трансцензус се е извършвал малко прибързано, Радосвет Коларов префокусира вниманието тъкмо към недовижданите по-рано и системно ощетявани от изследователите аспекти на творчеството като „трепети(те), сривове(те), въззема(та) на духа“.

Трудът рационализира творческия процес по радикално нов начин. Изведени са и е предложена самостоятелна трактовка на основни пораждателни модели като „матрица“, „мотивна мрежа“ и „инициационна творба“ и е демонстрирана тяхната надеждна оперативност в пораждаването на нови текстове. Същевременно е въведен оригиналният когнитивно-креативен модел на „виртуалната фигура“ и е открита и доказана закономерността, по която „предикативната траектория на мотива“ завършва в безсъзнателното на паметта. Идентифицира се и се изяснява принципът на „херменевтична автотекстуалност“, като се откриват две негови подвидови конкретизации — на творбата експликатор и на творбата усилвател. Редом с всичко, изредено дотук, трудът предлага нова, различна от вече познатите, интер- и интра-текстуална процедура, с помощта на която овладява дълбоки, непостигани смислови нива на творбите.

Към откритията в труда се отнася и въвеждането и изясняването на понятието „трансмодална идея“, както и идентифицирането на две подобни идеи — момент, на който предстои да бъде отделено по-специално внимание. Предложено е и оригинално виждане за механизма на колебанието, върху който е пренесен квантовият модел на дискурсивното желание. Изхождайки от хипотезата, че дискомфортното изживяване на колебанието в модуса на „селективната недостатъчност“ произтича „не само от затруднеността на избора“, но също така и „от съпротивата той да бъде извършен“, авторът идентифицира два типа алтернативи, между които осцилира задържащото се колебание. Редом с *контрадикторните*, при които изборът е между взаимно изключващи се възможности, той установява съществуването на друг тип алтернативи, които нарича *съвместими* или *присъединителни*, при които нежеланието да се направи изборът се определя от стремежа към запазване на цялостната парадигма хипотетични варианти. Както и в други случаи в теоретизацията, върху колебанието се проявява как принципи, проявяващи се в творческия процес, са валидни и в плана на по-общо интелектуалния или на поведенчески прагматичния опит.

Отвъд поредицата открития, друго, не по-малко важно достойнство на труда е изградената в него респектиращо обхватна и завидно овладяна метатеоретическа перспектива. Радосвет Коларов разгръща собствената си теория, като полага всеки от компонентите ѝ в съответния му теоретичен контекст. По този начин той е ангажирал изследването си със зашеметяващо голям брой автори, школи и методологически направления. Всяко от работните понятия, въведени в уводната част, като автор, творба, творчество, дискурсивно желание, колебание, игра е представено чрез детайлно проследяване на различните му интерпретации, на дискусиите, на неразрешените спорове и апориите. Всеки от тези огледи отвежда към собствена,

солидно обоснована постановка, така че съдържа потенциала на самостоятелна дисертация. Интердисциплинарната природа на изследването на свой ред е наложила контекстуализации спрямо множество други научни области като квантова механика и когнитивистика, лингвистика и реторика, философия и психоанализа, овладяното боравене с които е последователно демонстрирано в труда.

Освен описаната метатеоретическа перспектива, която можем да мислим като задължителна за подобно начинание, обаче в труда е направен категоричен пробив към едно много рядко достигано ниво – това на метаепистемологията. Предмет на труда, редом с идентифицирането на мисловните и в частност мнемоничните механизми, проявени в явленията на автотекстуалността, е и самият опит тези механизми да бъдат овладени и рационализирани в плана на епистемологичните генерализации. С особена сила този аспект на труда се проявява в главата за „трансмодалната идея“, заявена като „теоретическо отклонение“. Предложеното в нея оригинално работно понятие *трансмодална идея* означава специфичен случай при изследването на историята на идеите, когато свързващата нишка „може и да не бъде призната при битуване на идеята в различни научни номенклатури, в различни парадигми“, защото поради прекъсване на връзката между траекториите на различните ѝ вариации инвариантното в нейните прояви остава скрито, а „отделните ѝ вариации имат слепота една за друга“ (пак там). Проектът включва четири етапа. На първия се идентифицира съществуването на подобна трансмодална идея. Вторият съдържа идентифицирането на нейната концептуална структура, определена като „оголена(та), дескриптивна съставка на научната идея, която в своята „изчистена“, логическа форма се възпроизвежда в различни контексти, пресича границите на научните теории“. Третият етап включва разпознаването на различни явявания на трансмодалната идея, трудно различими, тъй като по правило присъстват по-скоро като пунктир, в множество разнородни дисциплинарни полета. Четвъртият съдържа откриването на логиката в общия импулс, който задвижва различните вариации на идеята.

Проследени са странстванията на две идеи. Първата е за множествените ракурси на възприемания обект, които съприсъстват виртуално като негови потенциалности. Присъствие на така разпознатата идея е установено в теориите за креативността, облягащи се на квантови идеи, в когнитивистиката, психолингвистиката, феноменологията, модалната логика, литературознанието. Като модел в тях се използва вълновата форма на материята, или т. нар. „виртуални преходи“ на електрона. Аналогичен подход Радосвет Коларов открива в теорията за езиково поражение, наречена „разпростираща се активност“, а след това отново и в идеята на когнитивиста Хофстадер за наличието на сфера от хипотетични варианти, ограждащи всяко статично, констативно възприятие, която пък на свой ред се оказва в изненадващо сходство с постановката на Дана Зохар, разгърната в книгата ѝ *Квантовият субект*. Трансформации на същата идея авторът открива и при Хусерл, както и при привидно спорещия с него Дерида, а също и в теорията за възможните светове, разработвана в модалната логика.

По подобен начин е разследвана и идеята за смесването на два или повече концепта, образа, идеи, вследствие на което се получава нещо ново, несъдържащо се в нито една от съставлящите страни. Конкретизирана като различна от асоциационизма и формулирана като идея за *трансгресия*, тази идея бива открита в теорията на Марк Търнър и Жил Фоконие за „концептуалното смесване“, след това, с преход от когнитивистика към реторика, се разпознава при „теория на взаимодействието“ на Макс Блек, после бива открита при Фройдовото тълкуване на сънищата, в неговия термин ‘*Verdichtung*’, или „сгъстяване“, а след това се включва във веригата на т. нар. „би-логика“ на чилийския психоаналитик и психиатър Мате Бланко. Както и в първия случай, идеята за трансгресията не е просто проследена като някаква вече дадена наличност, тя е изведена и формулирана като инвариант на редицата теоретични постановки, през конкретната оптика на които би останала докрай неразпознаваема. За разлика от асоциационизма, „който свързва, съпоставя, сдвоява два предмета, образа, идеи“, трансгресията „прекосява границите, смесва, взаимопрониква, абсорбира“. След това формулно очертаване на своеобразието на идентифицираната идея следва афористичното обобщение: „Асоциационизмът е физиката на подобieto. Трансгресията е неговата химия. Зад нея стои в познавателно отношение емоцията на любопитството към новото, дързостта да бъде прекрачен законът, стереотипът, забраната“.

Подборът на теориите, които са включени в конструираната от Радосвет Коларов мисловна констелация, е също показателен. Той свидетелства за самостоятелност на търсенията и за отказ от бързите и предварително улеснени от други стъпки. Затова и е избегнал теоретични схеми, които биха му набавили полезни допълнителни аргументи, но вероятно с цената на неприемливо обслужване на популярност, излязла от контрол, каквито са случаите с идеите на Пригожин или Шалдрейк.

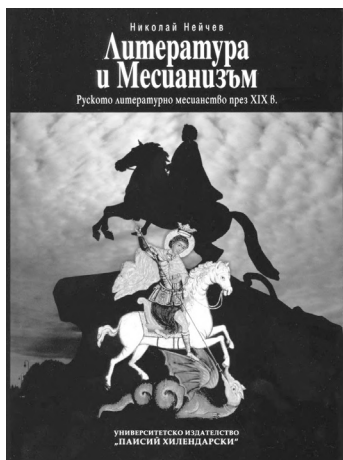
В коментираната глава, на която неслучайно отделих повече внимание, защото сама по себе си представлява самостоятелен научен труд, се проявява особено ясно едно от най-големите достойнства на предложения методологически модел. Склонна съм да видя най-същинската роля на труда в преориентирането на литературната наука към познавателна парадигма, в която (поне доколкото ми е известно) не е пребивавало досега. Само в режима на плахо предположение бих формулирала този аспект от труда на Радосвет Коларов като пробив към не просто несвойственото за западната култура, но и непостижимо за нея недуално мислене. Този пробив надхвърля вече познатото пригаждане на квантовата механика към хуманитарното знание. В създадената от него перспектива се промоцират и овладяват методологии, които интерпретират словото като вездесъща и пораждаща енергия. И още – в конкретиката на провежданите в изследването аналитични процедури се отразява стъписваща като дълбочина на перспективата метаепистемологична осъзнатост. За потенциала ѝ свидетелства обстоятелството, че със своя труд Радосвет Коларов доказва убедително и прилага на практика иначе мислената за непостижима възможност една литературоведска постановка да излъчи универсални модели на интелектуална опит-

ност и да предложи алтернативи за други научни области. Особено показателен е трансферът в посока на когнитивистиката, която, както е добре известно, има претенцията да бъде привилегированият генератор на универсални познавателни модели.

Видно е, че четен през призмата на стандартните критерии, трудът може да бъде определен като образец на дисертация за присъждане на научната степен „доктор на филологическите науки“. Подобна оценка обаче е несъответна на действителната стойност на извършеното от Радосвет Коларов. Опитвайки се да го формулирам с думи, необременени от тежестта на хронична злоупотреба, бих определила неговия труд като плод на възхитително сътрудничество между стъписващ професионализъм, могъща мисъл и красив ум. Бих го определила също и като ефективна реактуализация на автентични хуманистични ценности, от които европейското мислене отдавна се е отклонило. Вероятно в пряка връзка с това „родство по избор“ са и безподобният изследователски етос, както и също така безподобната личностна идиосинкразия, проявени в труда. Ето само няколко от основанията за подобно твърдение. В труда на Радосвет Коларов се говори с кристална яснота и разбираемост за пределно сложни неща (така, освен другото, се препотвърждава епистемологичната аксиома, че независимо от вложените усилия истинното познание е всъщност безусилно); спиращи дъха открития се изговарят предпазливо и деликатно, едва ли не полугласно, без многозначителни акценти, някак между другото; при цялата шеметна висота на постигнатата и овладяна метаепистемологична перспектива този труд е напълно свободен от каквото и да е научно високомерие; той е щедър и великодушен в отношението си към чуждите постижения, които последователно представя преди всичко откъм техните достойнства, а когато по неизбежност констатира развързани краища или логически пробойни, дори при авторитети, недосегаеми за критика, предлага решенията си деликатно и ненаатрапливо, едва ли не анонимно, като че ли от позицията на някакъв общо споделен здрав разум. Редом с обосновката и защитата на своите научни идеи трудът на Радосвет Коларов предлага и убедителна демонстрация за валидността и продуктивността на фундаментални духовни принципи като смирение, търпение, безкористност, толерантност и човешко благородство.

Като заключение ще препотвърдя мнението си, че обсъжданият труд не просто отговаря на изискванията за голяма докторска дисертация, но и многократно ги надхвърля. Той представлява триумф на българското литературознание, вярвам, че своевременното му публикуване в чужбина, в съответствие на ранга му издателство, ще го превърне в незаобиколим факт на съвременната литературна наука. В съответствие с това препоръчвам на Специализирания научен съвет по литературознание да присъди на Радосвет Коларов научната степен „доктор на филологическите науки“. Позволявам си, редом с това, да предложа – за да бъде специално подчертана изключителността на неговите постижения – тя да му бъде присъдена с почетната формула „Summa cum laude“.

**Николай Нейчев. Литература и Месианизъм. Руското
литературно месианство през XIX в.
Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2009. – 620 с.**

Това е нов капитален труд на Николай Нейчев, достойно продължение на книгата му *Ф. М. Достоевски – Тайнствената поетика*, и тези читатели, които я познават и ценят, ще бъдат дълбоко удовлетворени от мащаба и идеологията на новата монография. Глобалната теза на *Литература и Месианизъм* е: „Руската литература на XIX век (от Пушкин до Чехов) създава империя на Духа, не „от мира сего“, в империята на земното битие. Затова така наречената руска класика не се покрива със смисъла на понятието художествена литература. Тя е единен литургически звучащ текст, възплъщение на литературен месианизъм, ярка теодицея и

антроподицея, своеобразна сотириологична „земна“ библия, отражение на *Небесната*“. За да докаже спасителната мисия на „художествено-религиозния текст“ на руската класика, Н. Нейчев привлича жалонни емблематични творби – от *Евгений Онегин* (като от Пушкин са видени в оптиката на тезите и поемите *Руслан и Людмила* и *Медният конник*), през *Герой на нашето време*, поемата *Мъртви души*, епопеите *Война и мир* и *Братя Карамазови* до *Вишнева градина*.

Удивително и впечатляващо е единството на цялата книга, която е „събирана“ поне десетилетие (както си признава авторът в уводните думи). Но явно е, че това единство се дължи не само на способността на изследователя да бъде изключително убедителен в интерпретацията на конкретния текст при преследването на своята идея, а във верността и съответствието, в „симфонията“ на тезите му със Смисъла и смислите на посочените творби.

Трябва да се отбележи, че и тук, както в първата книга на Н. Нейчев, *«Встъплението»* (заемащо почти една пета от работата му) е синтетически мощно разгърнат в православен ракурс философско-исторически фундамент за по-нататъшното издигане на конкретните „етажи“ от грамадното духовно здание на руското литературно месианство. Прецизно са подбрани и коментирани етапни факти от руския и западния религиозен, църковен, културен развой, които са важни за оразличаването според автора на своеобразния „месианистичен феномен“ на руската класическа литература.

Очертани и назовани са конкретните литературоведски тези, имплицитно и експлицитно свързани с концепцията на труда.

Всяка от *седемте глави* на книгата е посветена на една ключова в аспекта на проблема творба, с изключение на забележителната кулминационна във всяко отношение *шеста глава*, в която е проследен „интертекстуалният диалог“ и единството на двете Книги на руската култура – *Война и мир* и *Братя Карамазови*. Идеята за съпоставянето им като две страни на „единна епопея“ можеше да остане поредното ефектно изследователско упражнение, но при прочит се убеждаваш каква „дълбока оран“ е извършена, за да зазвучи толкова достоверно този „диалог“ между Лев Толстой и Фьодор Достоевски и сам по себе си, и в „хора“ на другите руски класици. И сякаш да задълбочи още повече и без това трудния самоналожен проблем, авторът извежда в тази натежала от нови и неочаквани размисли глава нов ракурс към двамата творци и техните Книги – той ги съпоставя и противопоставя през отношението им към философията на Платон.

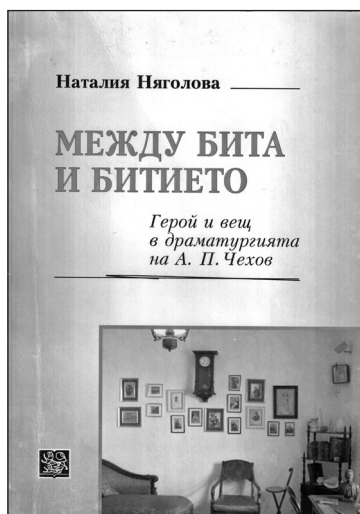
Има и друга неочаквана и детайлно доказана гледна точка – към странния диалог между две излезли почти по едно и също време през XIX век творби – романа *Герой на нашето време* и поемата *Мъртви души* (Глава пета. «Поемата *Мъртви души* на Н. В. Гогол като нов етап в развитието на руското месианско съзнание»). И тук достойнства на авторския анализ са водещото начало на литературоведския дискурс, увереното позоваване – за съгласие или отхвърляне – на чужди авторитетни критически текстове с широк диахронен диапазон, богатият и точен, адекватен на трудната проблематика език, дълбоко промислените оригинални заключения.

Н. Нейчев не се бои от дългите цитати от избраните класически творби („изхабени“ от литературна и всякаква друга употреба), с това нагледно показва и трепетното си отношение към словото, и своето умение за „близко четене“, или както би казал Гогол – „изострилия се от дългото виждане поглед“. Именно такъв съсредоточен взор е способен да проникне не само в нови дълбочини на отделната творба, но и да яви скритите ѝ (от традиционните и шаблонизирани вече прочити) отражения в друга и в други.

Знаем, че монографията на Н. Нейчев за Ф. Достоевски вече е преведена в Русия – жест на признание на оригиналността на изследването. Казват, че никой не е пророк в своето отечество. Дали ще имаме свой „литературен пророк“ в Русия?

Таня Атанасова

Наталия Няголова. Между бита и битието (Герой и вещь в драматургията на А. П. Чехов). Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Митодий“, 2009. – 220 с.

Книгата на Наталия Няголова *Между бита и битието (Герой и вещь в драматургията на А. П. Чехов)* е научно изследване, което впечатлява в много отношения. Това е първото по рода си в световната русистика системно обследване на ролята на предметния код – както в ранната, така и в зрялата театрална Чехова поетика, в която се оказва, че не друг, а именно *предметът е истинският актьор*. Чрез въвеждането на модерен *информационен честотен модел* авторката анализира текстовете на основните Чехови пиеси като установява наличието на константни топови в произведенията на руския автор и предметни кодове с различна фреквентност. Налага се изводът, че *вещите в предметния модел* на характерната за

ранната Чехова драматургия локусна триада дом-градина-гора (в творбите *Платонов*, *Иванов* и *Горски цар*) са започнали да напускат канонизираното си до този момент в традиционния театър присъствие в декорацията и да проявяват особености на персонажна специфика и битийна значимост, т. е. предметът обслужва типизацията на героя и поддържа конфликтното напрежение „индивидуалност – среда“ (например статичността на Платонов, героя от едноименната пиеса, е противопоставен на твърде динамичната действителност чрез пианото в кабинета му като предметната манифестация, която превръща самия герой в механично пиано). В късните Чехови произведения обаче (*Чайка*, *Вуйчо Ваньо*, *Три сестри* и *Вишнева градина*) предметът вече е подложен на сложна семиотична метаморфоза. Той започва да се „двои“ между своите иконични и символни функции и тази двузначност на вещта увеличава неимоверно знаковия обем на предметния образ. Чрез влизането в семантични вериги се усложняват предметните характеристики на цвета, размерите, фактурата, като те се натоварват със значения, надхвърлящи пределите на простата вещна визуализация. Класически пример в това отношение са описаните в ремарката *звук на скъсана струна и звук от удари на брадва по дърво* – звукови образи, с които завършва *Вишнева градина*, последната пиеса на руския драматург. От една

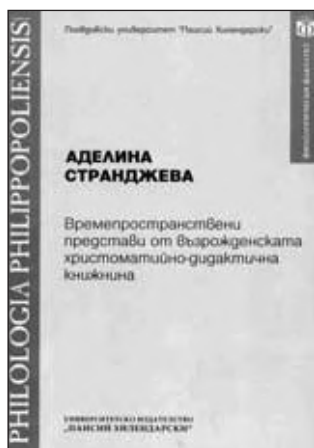
страна, тук вещите (в случая *струната* и *брадвата*) тотално се лишават от предметно сценично присъствие, а от друга – се разрушава единната предметна семантика, образът се разпада на множество знакови елементи и накрая имагинерният образ става изразител на някакъв нечовешки, трансцендентален език – езика на приближаващия апокалипсис. Така Чеховата драматургия върви от пренастищане на битието с бит, чийто предметен свят запълва пространството и изтласква човешкото присъствие в маргинално-то и дори трансформира човешкото във вещно, към пълното опразване на битието не само от предметното, но и от човешкото присъствие, изпълвайки сцената с неуловимите вибрации на другобитието. Именно така, „за да облече в сценични одежди „драмата на живота“, надхвърляща в ужаса си дори страха от смъртта, Чехов открива едно впечатляващо средство, което при предшествениците му е било само характерна декорация, и това средство е руският бит“ – бит, който в крайна сметка преминава у руския драматург в битие така, както вещта се освобождава от своята обвивка, за да остане само идеята за предметност.

Изследването на Н. Няголова поставя и в повечето случаи виртуозно разрешава голям брой частни проблеми като например динамиката на предметността в топосите на сценичното/извънсценичното пространство „център–периферия“, значението на цветовите петна в цялостното колористично решение, изключителната епизираща функция на ремарките като философско-семантичен ключ при тълкуването на театралното послание и мн. др. Тези микроизследователски сюжети са ситуирани в контекста на глобалните теми за *съчетаемостта на елементите*, *„персонаж“* и *„вещ“*, *семантичните отношения*, *„герой–предмет“*, *дискурсивните проекции на вещта* и пр. като те изграждат отвътре макроизследователския дискурс.

Разбира се, колкото и многомерни и изчерпателни да са подобни опити, никоя книга не би могла да обходи всички лабиринти на Чеховия драматургичен метатекст. Едва ли е случайно, че трудът е разделен на четири глави, което може би е несъзнателно провокирано от знаменитото четириактно деление на Чеховите пиеси, в които умишлено се изпуска петото действие (в което обикновено се е извършвала развързката в традиционния театър) – подобно на руския драматург, в чиито пиеси драмата на живота не намира своя окончателен отговор, а само правилно се поставя въпросът, така и изследването на Наталия Няголова, по думите на авторката, оставя отворено своето послание за един безкраен диалог „в сферата на научните търсения“.

Николай Нейчев

**Аделина Странджева. *Времерпространствени представи от възрожденската христоматийно-дидактична книжнина*.
Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2010. – 312 с.**

Книгата на Аделина Странджева *Времерпространствени представи от възрожденската христоматийно-дидактична книжнина* впечатлява с ред свои решения и качества.

Първото, което читателят на този респектиращ труд забелязва, е яснотата при формулирането на научните цели, задачи и мотиви на изследването. Авторката защитава много убедително и видовия обхват на възрожденските издания, които включва в сигнатурата „христоматийно-дидактична книжнина“, и функционалността на понятието „представи“ при постулирането на работен периметър, и правомерността на стратегията, управляваща собствения ѝ прочит на разглеждания материал.

Второто, което неминуемо буди автентично уважение при срещата с този текст, е обемът на проучената емпирия: тук се борави с внушителен брой самостоятелни предосвободженски издания и с огромно количество публикации от възрожденската периодика, отнасящи се по един или друг начин до времерпространството. Същият стремеж към обхватност и изчерпателност демонстрира и използваният в книгата богат набор от литературнотеоретични, литературноисторически, културологични, философски, социологически, естетически, етнологични, психологически и пр. трудове по проблемите на времето и пространството. По страниците на тома засрещането, доброто сработване между двата типа компетентности – тясно специализираната и широкообхватната хуманитарна – е дало безспорно добър резултат: пред нас е един ярък, интересен и приносен, генериращ идеи научен текст.

Освен за литературоведски професионализъм, той е свидетелство и за нещо, което ще си позволя да нарека самоотверженост. Сигурно би могло да се възрази, че подобни природи едва ли е редно да се обсъждат, щом става дума за изследователски продукт. Аз обаче смятам, че е дори наложително да спомена това особено качество на „Времерпространствени представи...“.

По принцип занимаващият се с Българското възраждане най-често избира между няколко типа формулиране на тема, между няколко типа контуриране на терен за проучване. Изследователската задача може да е конци-

пирана като обглеждане на наследството на някоя от свръхпопулярните личности на епохата или пък обратно – като представяне на извършеното и написаното от слабоизвестен неин деец. Задачата може да е конкретизирана и като занимание с жанров, проблемен или тематичен сегмент от библиотеката на времето, задачата може също да съчетава два или повече от шрихираните типологични модели на научното дирене. Да, идеята, прозираща зад горните редове – че има по презумпция лесни и по презумпция трудни видове литературоведски начинания, ангажирани с Възраждането, – звучи неприемливо, ако не е съпроводена от разни уговорки. Само че няма да ги правя – за мене е очевидно (и държа да го подчертая): Аделина Странджева е изградила своя текст около труден за научно обгрижване изследователски казус.

Понеже темата, с която авторката се занимава, предполага не само детайлното познаване на тежък свод от многобройни и разноредови възрожденски текстове. Изборът на точно тази тема предполага и отказ от бързо евентуално популяризиране и лесна ефективност, от лесна атрактивност и светкавично валоризиране на критическата възстановка – така или иначе за една по-слабо професионализирана публика тълкуваните в труда съчинения са „встрани“ от „магистралния сюжет“ на Възраждането (дори днес и дори за ред наистина четящи хора той просто съвпада с историята на националната революция). В замяна на това пък усилието да се разгледа и аналитично да се осмисли толкова масивна и точно тази („не най-интересната“, „не най-показателната“ според клишираното разбиране) извадка от писанията на епохата коства на добросъвестния много усилия и много време... В края на краищата именно типът самоотвержено работене, материализиран в книгата на Аделина Странджева, прави възможно истински пълноценното и истински научното опознаване на Българското възраждане.

За академично подготвения възприемател е очевидно, че сред успехите на авторката е самото намиране-формулиране на изследователската тема. Защото „време“ и „пространство“ са фундаментални категории на екзистенцията като непрекъснато съизмерване и координиране между личността, обществото и природата, което пък означава, че „през“ идеите за време и пространство могат да бъдат прочетени и разбрани същностните характеристики на всеки тип култура. Заедно с това и двете категории са сума от много на брой техни семантични спецификации (времето например можем да дефинираме като „църковнокалендарно, меридианно-астрономическо, антропонимно, линеарно, кръговоциклично, аграрно-климатично, зодиакално“ и пр.), което позволява – чрез разглеждането на всяка от тези спецификации – да се сглоби сложен, многоизмерен образ на съжителстващите в рамките на определена епоха мисловни, психологически и поведенчески модели. В проучването на Аделина Странджева рискът да се работи с толкова изплъзващи се, протеевски превръщащи се в друго категории се е оказал сведен до полза и удобство: археологията на доосвобожденските времепространствени представи тук се превръща в изходна позиция за едно широкообхватно представяне на светогледните нагласи, които конституират Българското възраждане.

Сполуки за авторката са и ред конкретни изследователски ходове в книгата. Удачен избор е например още в рамките на III част, малко или повече очертаваща теоретическите презумпции на изследването, да се включи главата „Философски опити върху категориите пространство и време в епохата на Българското възраждане“. Наистина самата д-р Странджева отбелязва, че „науката [в рамките] на Българското възраждане много повече от науката на XX и на XXI век е разтворена в общата култура на човека“. Но отчленяването на изследователски текстови сегмент, обглеждащ концепции за времепространството, функциониращи навремето именно като научни, определено носи своята полезност. Точно този текстови сегмент позволява разглежданата епоха да бъде четена не само „през“ днешните, външни за нея, научни възгледи за двете категории, но и „през“ собствената ѝ мяра за истинно познавателно обобщение.

Като особено приносни находки на разработката бих посочила и наблюденията върху културната история на часовника по нашите земи, върху съществуването му в двойствената роля на прагматически функционираща вещ и символ на новото време. Продуктивни са и разсъжденията на авторката за причините репертоарът от хроносни мерителните единици, с които борави Възраждането, да е толкова разноречив и немонолитен. Също интересни са наблюденията върху устойчивото присъствие на хомометричните еталони в живота на предосвобожденското общество. Изследователски успех на труда е освен това разглеждането на възрожденските представи за време и пространство като вместилища на скрита памет, като своеобразни „предмети“-реликти, позволяващи реконструкцията на вече отишли си битови и битийни канони. Доста идеи отключва, води след себе си и предложената от Аделина Странджева интерпретация на възрожденските практики да се domestiцира екзотичното, да се търси и постига неговата разбираемост, опитомяването му... И още ред конкретни моменти от текста ще са подчертано полезни за бъдещия изследовател по същата проблематика (а и не само по нея).

Време е да обобщя: трудът на Аделина Странджева е първият в набора литературоведски проучвания на Българското възраждане, който толкова мащабно, систематично и аналитично прецизно представя различните аспекти в разбирането на и работенето с категориите „време“ и „пространство“ в нехудожествените текстове на предосвобожденската епоха.

В плана на обобщаващата оценка бих изтъкнала още нещо. Реставрирайки черта по черта различни страни от предосвобожденските разкази за и употреби на времето и пространството, авторката в края на краищата постига своя собствен портрет на едно от особено важните лица на възрожденския човек, на една от възрожденските манталитетни нагласи, днес провокиращи специален интерес. Всеки, който се интересува от раждането на тукашната буржоазност като сбор от възгледи и ценностни презумпции, като механика на срещата между свои наследства и чужди идеи, би разпознал в работата на Аделина Странджева един пълноценен помощник. Всъщност, без да робува на никакви твърди идеологически предписания, селективно (или редуциращо) четящи изворите, изследването така или

иначе се оказва с отворени валенции към възможния наратив за „недоосъществения десен проект“ на възрожденското време, който наратив все още не сме докрай осмислили и изrekli. Именно дълбокото проникване („през“ характерен научен срез) в духовните материи на всичко онова, което тук, у нас, ражда буржоазност, е едно от най-сериозните постижения на труда.

Прави впечатление неговата изключителна коректност при представянето на пропорциите и йерархиите в обследваната ментална реалност: д-р Странджева винаги отбелязва кое от коментираното е масово засвидетелствано и кое е единична проява, кое е по-скоро сред утопийните проекти и кое – истински внедрено в ежедневието на тогавашния сънародник. Точно това изследователско поведение е много полезно на следващите любопитни в същия научен периметър – няма да им се налага първо да свалят наноса на предубеденото, манипулиращо, в края на краищата подвеждащо боравене с „архива“; напротив, те ще разполагат с една стремяща се към обективност, почтена възстановка на билото.

Дискурсивната форма на тази възстановка се отличава с безупречно издържана логика. Четирите основни части на труда (следвани от заключение и библиография) организират огромния обследван теоретичен и емпиричен материал, превръщайки го с привидна лекота (знаем колко трудна е тя за постигане) в обозримост от гледна точка на съдържанията и идеите. Избраният принцип на композиране помага на читателя да види представените разноредови фактологии във взаимоотношаността им – като присъстващи и значещи в макросинтаксиса на възрожденската култура. Комуникабилността на съчинението печели и от систематично проведеното композиционно решение всеки проблемно-тематичен сегмент да приключва със сумиращо резултатите му микрозаклучение.

Книгата се отличава също с дисциплинирания си изказ, с яснотата на посланието, с умението да се сюжетира интересен научен наратив. В него литературноисторическият модус на говорене продуктивно впряга в работата разнообразни по научно поданство интерпретации на проблема „време – пространство“, като в края на краищата постига културологичен прочит на доосвободенската епоха.

Времерпространствени представи... на Аделина Странджева е изследване, което оттук насетне всеки, интересуваш се от българския възрожденски свят, ще чете и използва с благодарност.

Инна Пелева

**Т. І. Шамякіна. *Славянская міфалогія*. Курс лекцый.
Мінск: Рівш, 2005. – 155 с.**

Като плод на дългогодишни и задълбочени изследвания върху славянската и беларуската митология през 2005 година излезе от печат *Славянска митология*. Неин автор е ръководителят на Катедрата по беларуска литература и култура в Беларуския държавен университет – професор Татьяна Шамянкина. Това е първият авторски курс лекции в Беларус по съответната учебна дисциплина, посветен на развитието на митологията като наука и на нейното място в съвременната система от хуманитарни знания. Той запознава с основните митологически понятия и имена и е структурно разделен на 15 лекции, всяка от които започва с план, набелязващ хода на мисълта и завършващ с въпроси за усвояване и самоконтрол на получените конкретни знания.

Първата лекция «Митологията като наука» разкрива широкото значение на митологията от гледна точка на най-новите научни достижения на двадесети век, които дават основание за преосмисляне на някои фундаментални хуманитарни знания. В нея митологията е разгледана като обобщен жизнен и философски опит на предците ни, отразен и запазен през вековете чрез система от образи, като «народен аналог на науката», като тип мислене, основано на човешката фантазията. Според Татьяна Шамякина митологията е «форма на съзнанието, особен процес на мислене, съхранен от най-древни времена, който съществува до днес и се проявява не само в изкуството, в поезията, но и в политиката, идеологията, рекламата». Затова тя е обект на изучаване за много науки: фолклористика, етнография, литературознание, изкуствознание, лингвистика, културология, история, философия, психология, социология.

Митът е в основата на всички национални култури. Неговите сюжети отразяват различни аспекти от човешкия живот и представляват универсален модел за създаване на символи и архитипове от общочовешко значение, в които са преплетени образи от религията и магията, от политиката и изкуството.

«Аз мисля, че в митовите се проявява стремежът на колективния човешки разум да се доближи до разбирането на същността на замисъла на Твореца. Митът е основан на вярата в Бога и безсмъртието. Най-важното в мита е Бог и човешката душа. Той се стреми да разгадае това, което е невъзможно да бъде разбрано докрай: човека, природата, космоса, раждането и смъртта, смисъла на битието, другите светове. Всичко тайнствено, неразгадано, мистично, наречено сакрално, е едно от главните понятия в митологията» (с.7).

Спирайки се на различните типове художествена митологизация, Татяна Шамякина дава интересни примери от световната литература (А. Мицкевич, Н. Гогол, Хофман, Х. Сенкевич, Ф. Достоевски и др.) и беларуската литература (Я. Купала, Я. Колас, М. Багданович, Я. Барщевски, Я. Чачот, М. Гарецки, В. Биков, В. Адамчик, В. Караткевич, А. Рязану). Авторката извежда следните най-характерни особености на митологията като свето-възприятие:

- а) сакралност на сътворението на света;
- б) неделимост на образа и значението;
- в) всеобщо одухотворяване и персонификация;
- г) мощна връзка с ритуалите;
- д) цикличен модел на времето;
- е) метафоричност;
- ж) символика;
- з) синтетизъм, благодарение на който от митологията генетично произлизат философията, религията, изкуството, дори науката;
- и) хармония, цялостен и естетически подход към света.

Митологията се интересува най-вече от невидимия свят, чудесата, смъртта и възкресението. Невидимият свят за езичеството това са боговете, персонифицираните природни сили, духовете; за християнство – Бог, ангелите, демоните, душите на живите и мъртвите; за философията – света на явленията, причините, идеите; за науката – микровеличините. Но има и друг невидим свят, светът на човешката психиката, изпълнен с образи, спомени, сънища, идеи – четвъртото измерение, нашият вътрешен свят, където мисълта се движи безпрепятствено.

Човечеството като цяло не възприема идеята за смъртта и затова всички митологични системи са проникнати от идеята за вечното прераждане, а заедно с тях – религиите, фолклорът, театърът, художествената литература, живописата.

Митът съществува, докато вярват в него. Щом вярата изчезне, митът се превръща в художествена творба: епос, приказка, драма и пр. А когато вярата се усилва и се допълва с философски разсъждения, митът органично прераства в религия. Затова, както отбелязва авторката, митологията «не е сбор от приказки и легенди, а начин на мислене, доминиращо в историята на човечеството».

Като започва от общите социопсихологически извори на митологията и нейните най-ранни форми (тотемизма, анимизма, магията), Т. Шамякина разкрива корените ѝ в древните вярвания още от епохата на палеолита и неолита. Разгледани са много версии за Сътворението на света, на Човека, на расите, на героите и народите. Говорейки за митологичните системи на древен Египет и Индия, на Месопотамия и Мексико, на древна Гърция и Рим, за митологията на келтите, германците, скандинавските и балтийските народи, тя винаги се стреми да открие и подчертае общото с митологията на славяните.

Курсът от лекции систематизира космологията и космогонията (митологичния модел на света), пантеона на боговете, духовете, календара и ези-

ческите обреди на славяните (преди всичко на източните). Отделни лекции са посветени на магията в славянската култура, култа към Слънцето в славянската митология, лунните митове, астралните митове, календарните митове, митологемата на дома в славянската култура.

Своето изследване за магията в славянската култура професор Шамякина започва от дълбока древност (Древен Египет и Китай), когато тя представлява най-важната особеност на мисленето и на практическата дейност на своето време – наука на науките. Авторката обстоятелно разглежда начините на въздействие на магията върху човека в различните епохи, връзката ѝ с гаданията и суеверията.

Особено внимание заслужава разделът, посветен на вербалната магия – магията на езика. В книгата се изразява и аргументира тезата, че всичко живо в Космоса за милиарди години се е приспособило да «разговаря» помежду си на своя роден резонансен език от милимитрови и субмилимитрови радиовълни. Всеки обект на Земята е жив модел на Вселената и е свързан с другите обекти. Както космическите процеси влияят на процесите във всички живи организми, така и процесите, произтичащи в отделния човек, оказват въздействие върху космическите.

Изхождайки от достиженията на новото направление в науката – общата теория на резонанса, Т. Шамякина разглежда езика като средство за мислене и комуникация в социума: всяка дума предизвиква вибрации с достатъчно дълги вълни и думата въздейства и може дори без желанието на говорещия да се превърне в силно оръжие.

Най-архаични форми на вербалната магия са заклинанията (известни още от клинописите на Месопотамия, богатата магическа литература на Вавилон и Асирия, Древна Гърция и Рим) и молитвите. Те оказват влияние не само на човека (чрез внушение и самовнушение), но и на пространството и времето, тъй като вибрациите им предизвикват действието на Космоса (Висшите сили). Ето защо тя смята, че само оригиналните молитвите (на древноеврейски, гръцки, латински и църковнославянски, сътворени от светци) имат могъщо въздействие, а най-действената молитва е тази на самия Христос «Отче Наш».

Днес сугестивното въздействие или невро-лингвистичното програмиране (НЛП) е не само едно от най-перспективните направления в съвременната хуманитарна наука, но също така широко се използва в политиката и рекламата. Съвременните специалисти в тази област използват методи, известни от дълбока древност на магическите и религиозните култове, на шаманите и жреците, тъй като вербалната магия влияе най-вече на подсъзнанието.

Авторката разглежда най-разпространените средства на сугестивно въздействие, прилагани от средствата за масова информация като музиката, визуалния ред, римата, алитерацията и асонанса, повторенията, асоциативността, използването на квантификатори («никога», «винаги», «всичко», «завинаги»), на ефемизмите и стереотипизацията. Тя подчертава, че всяка една пропаганда до голяма степен е основана на хипнозата на езика, на властта на думите. Но както съществува невро-лингвистично програмира-

не, така съществува и невро-лингвистична помощ. А най-добрата помощ според нея е художественото слово, което «дава естетическа наслада, утешава и лекува».

Прави впечатление изключително широката ерудиция на професор Шамякина, която умело използва културологичния подход: всяко едно понятие се разкрива във връзка с различни други подобни нему. Тя търси корените на митологията в културата на древните цивилизации и в Свещените книги на световните религии и съотнася славянските митове и митологеми с античната и европейската класика.

Тази книга е не само учебник, съдържащ курс лекции за студенти филолози, магистри и докторанти. Тя представлява компетентно от научна гледна точка изследване на славянската митология и в същото време интересно и полезно четиво за всички, които се интересуват от въпросите на митологията като неразривна част от общочовешката история и култура.

Роза Станкевич

ПАИСИЕВИТЕ ЧЕТЕНИЯ 2011 – В СВЕТЛИНАТА НА ГОЛЕМИЯ ЮБИЛЕЙ

«220 учени от 16 държави на „Паисиевите четения“ на ПУ» – под това заглавие повече от 40 български издания отразиха провеждането на юбилейната конференция, организирана от Филологическия факултет и посветена на 50-годишнината на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“. Не само разнообразието от ракурси към поставения като акцент половинвековен живот на университета, но и личното съпричастие към институцията Пловдивски университет стана причина за големия интерес на изследователи от водещи чуждестранни и български висши училища и научни институти към научното събитие.

Провеждането на научната конференция бе съпроводено от редица празнични събития, свързани с половинвековния юбилей на Пловдивския университет, едно от които беше представянето на резултатите от Паисиеви четения 2010. Двата сборника с внушителния брой доклади (120) показват, че ежегодните пловдивски конференции се радват на голям интерес от страна на участници от България и чужбина, а Филологическият факултет се утвърждава като значим научноизследователски център, заел достойно място не само на картата на България, но и като партньор на редица европейски университети.

Съдържанието на отпечатаните сборници показва разнообразие както на научните области и направления, така и в тематиката на публикациите, които обхващат широк диапазон от проблеми на българистиката, славистиката, балканистиката, русистиката, западноевропейски езици и литератури, съпоставителни изследвания, превод, методика на обучението на роден и чужд език, интеркултурна комуникация, езикът на медиите и т.н. На страниците на издадените трудове бяха поместени и докладите от XI българо-полски колоквиум и статиите, посветени на 150-годишнината на българската белетристика. Представените от редколегията Научни трудове на Филологическия факултет в самото начало на Юбилейната конференция събудиха интереса на участниците и ги вдъхновиха за предстоящите дискусии. Недовършеният диалог продължи и в Паисиевите четения 2011 година – в търсенето на нови неизследвани полета, на нови идеи, в доказването на смели хипотези и най-вече на научни истини.

Езиковата динамика в условията на глобализация, съдбата на хуманитарното знание, реалностите и тенденциите в преподаването на български език, както и актуалните подходи и информационни технологии в образователен процес бяха само малка част от предизвикателствата пред участниците в юбилейната конференция „Паисиеви четения 2011“. На 3 и 4 ноември

си дадоха среща над 200 учени филолози, които превърнаха аудиториите, семинарните зали, читалнята на библиотеката в Пловдивския университет, както и Балабановата къща в Стария град в истинско средище на хуманитарното знание. Към традиционното пловдивско присъствие в отделните секции със свои изследвания се присъединиха и чуждестранни участници от висши училища и институти от Сърбия, Хърватия, Босна и Херцеговина, Турция, Чехия, Полша, Казахстан, Украйна, Русия, САЩ, Унгария, Франция, Гърция, Германия, Италия. Българските учени гости на конференцията представят 13 университета, 3 института на БАН и 7 гимназии, съответно от градовете Пловдив, София, Велико Търново, Бургас, Русе, Шумен, Благоевград, Варна, Стара Загора, Пазарджик, Сливен.

Работата на конференцията бе организирана в няколко тематично обособени секции: «Светлини, сенки, движения на идеи – литературното пространство», «Езиковата динамика в условията на глобализация», «Актуални езикови тенденции. Норми и кодификация», «Езикът – (не)остаряващата вселена», «Науките за езика и тяхното място в съвременния свят», «Съдбата на хуманитарното знание», «Преводни проекции на българската литература», «Памет и безпаметност», «Творчеството на Ф. М. Достоевски – интерпретативни стратегии», «Политика и литературна рецепция». В представените доклади се интерпретираха – през призмата на синхронията и диахронията – както строго теоретични проблеми от областта на езикознанието и литературознанието, така и актуални за съвременния контекст теми като езика на политиките и журналистите, спецификата на коментарите в социалните мрежи, отношенията между политика и литература и др. В рамките на „Паисиевите четения“ се проведе и научен симпозиум на тема «Образованието по български език и по българска литература – прагове, сринове, алтернативи», в който обект на дискусии бяха новите предизвикателства пред учителя по български език и литература и актуалните подходи и информационни технологии в образователния процес.

„Паисиеви четения 2011“ ще остане в академичната история на университета не само като юбилейно събитие, но и като форум, в който се включиха с интересни и задълбочени изследвания много млади специалисти – асистенти и докторанти. За някои от тях това участие бе дебютно. Ето какво споделиха две от участничките:

„Бих искала да изкажа възхищението си от колегите, които са взели участие в организацията на цялата поредица от събития, съпътстващи юбилея на нашата Алма Матер, защото всички празненства и церемонии бяха изключително тържествени и същевременно неформални. Всички прояви, в които участвах, ми дадоха възможност да почувствам атмосферата на празника и да се потопя в нея“ (Галина Димитрова, докторант по детска литература);

„Вълнуващо е да присъстваш на честването на половинвековен юбилей. А когато този юбилей е на институцията, показала ти светлия път на духовното извисяване, преживяването несъмнено остава незабравимо. Тези мисли ме съпътстваха по време на заседанията, докато наблюдавах моите учители. Радвах се, че ги виждам в светлина, различна от тази

на аудиторните занятия, в светлината на стремежа към познанието, на търсенето и откриването на истината. За мен Паусиевите четения послужиха не само като трибуна за представяне на научна разработка. Тържествените ноемврийски дни ми разкриха нови изследователски хоризонти и за пореден път се уверих, че словото заслужава да му отдадем цялата си творческа енергия – точно както е сторил патронът на университета Паусий Хилендарски по пътя към духовното пробуждане на България“ (Десислава Димитрова, докторант по морфология на съвременния български език).

Ритуалната част от юбилейните тържества се свърза и с други интересни събития – церемонията по присъждане на званието „доктор хонорис кауза“ на проф. Манфред Трумер, ст. н. с. II ст. дфн Радосвет Коларов, проф. Руслан Митков; театралната постановка *Изкуството на комедията* от Едуардо де Филипо с участието на абсолвенти от специалността Актьорство за драматичен театър“, шествието до църквата „Света Марина“, тържественото събрание по повод 50-годишнината и др. Вечерта на 3 ноември в емблематичната за пловдивската филология 10. аудитория бе проведено и тържество, посветено на юбилея на големия български учен проф. дфн Диана Иванова. Залата се оказа тясна, за да побере всички приятели на юбилярката, пожелали да изразят своята съпричастност към нейния личен празник. Скъп дар за проф. Иванова бе сборникът *Следите на словото*, съставен специално за повода и включващ изследванията на редица български и чуждестранни учени.

Диана Иванова, Красимира Чакърва, Елена Гетова

ЗАСЕДАНИЕ НА КОМИСИЯТА ЗА СЛАВЯНСКИ КНИЖОВНИ ЕЗИЦИ КЪМ МЕЖДУНАРОДНИЯ КОМИТЕТ НА СЛАВИСТИТЕ С НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ НА ТЕМА „ЕЗИКОВАТА ПОЛИТИКА И СЛАВЯНСКИТЕ ЕЗИЦИ СЛЕД 90-ТЕ ГОДИНИ НА XX ВЕК“

От 26 до 28.V.2011 година в Славянската библиотека към Народната библиотека в Прага се проведе поредното годишно заседание на Комисията за славянски книжовни езици към Международния комитет на славистите с научна конференция на тема „Езиковата политика и славянските езици“ с участници от България, Германия, Македония, Полша, Словакия, Словения, Украйна, Хърватия и Чехия. Престижният форум мина под патронажа на Философския факултет и Департамента за южнославянски и балкански изследвания при Карловия университет. Отговорник по организацията и провеждането беше проф. д.ф.н. Хана Гладкова, научен секретар на Комисията.

Форумът беше открит от председателя на КСКЕ проф. д-р Кина Вачкова. Тя изнесе доклад за дейността на Комисията през изминалия едногодишен период, през който се проведе заседание и конференция на тема „Власт и кодификация“ във Варна (13 – 15.IX.2010 г.). Материалите бяха публикувани в едноименния сборник *Власт и кодификация* (Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2011, с. 310) под редакцията на Д. Иванова, К. Вачкова, Н. Николова.

Научната програма на конференцията в Прага включваше пет заседания, в които бяха представени различни дискуссионни проблеми, свързани с моделите и общите принципи на езиковата политика на Европейския съюз; с езиковата ситуация и езиковата политика в отделните славянски страни в контекста на европейска интеграция; с промените в езика през последните две десетилетия и др.

На новите акценти в съвременната европейска политика обърна внимание в своя доклад Станислав Гайда (Ополе) – «„Новата“ езикова политика» («„Nowa“ polityka językowa»). Темата за езиковата политика в условията на европейска интеграция беше обстойно разгледана в следните доклади: «Езиковата ситуация и езиковата политика в Словакия в международен (славянски) контекст» («Jazyková situácia a jazyková politika na Slovensku v medzinárodnom (slovanskom) kontexte») на Славо Ондрейович (Братислава) и «Македонският език и евроинтеграцията» («Македонскиот јазик и евроинтеграцията» на Лидия Тантуровска (Скопие).

Проблемите на езиковата политика в отделни славянски страни след 90-те години на XX век бяха предмет на изложението на Лариса Масенко (Киев) – «Езикова политика в постсъветска Украйна» («Языковая политика в постсоветской Украине»), и на Диана Иванова (Пловдив) – «Българската езикова политика след 90-те години на XX век». На по-частен проблем на българската езикова политика, свързана с личните имена, обърна внимание със своя доклад Кина Вачкова (Шумен) – «Езикова политика в България и българската антропонимична система».

Не липсваха и съпоставителни изследвания на езиковата политика в различни славянски страни във и извън Европейския съюз. На тази тема беше посветен докладът на проф. д-р Юлиане Бестерс-Дилгер от Славянския семинар на Университета във Фрайбург «Езиковата политика в Полша и Украйна с оглед на изискванията на Съвета на Европа и на Европейския съюз» («Языковая политика Польши и Украины по отношению к требованиям Совета Европы и Европейского союза»).

На проблемите на езиковата кодификация и възможността за регулирането ѝ от страна на властовите институции като актуална задача на съвременната езикова политика се спря в доклада си Ада Видович-Муха (Любляна): «Кодификацията в съвременната словенска езикова политика» («Kodifikacija aktualne slovenske jezikovne politike»), а нейният колега Войко Горянц разгледа словенската езикова ситуация в ракурса на преводаческата практика (писмена и устна): «Словенската езикова ситуация и ролята на писмения и устния превод» («Slovenska jezikovna situacija ter vloga prevajanja in tolmačenja»).

На важни проблеми, свързани с езиковата политика в образованието, бяха посветени два доклада – единият за обучението по чешки език като чужд, а другият – на образованието в детска възраст. Съответно Хана Гладкова сподели чешкия опит в своето изложение: «Езиковата политика в обучението по чешки език като чужд език» («Jazyková politika a výuka češtiny jako cizího jazyka»), а Мира Набелкова – словашкия: «Хурвинек и езиковата политика в Словакия с оглед на децата» («Hurvínek a jazyková politika na Slovensku vo vzťahu k deťom»).

Докладът на Яна Шолчина (Будишин) представи темата за езиковата политика по отношение на малцинствените езици и по-специално за функционирането на лужишкия език в условията на билингвизъм в Германия: «Специфика на езиковата политика в условията на двуезичие» («Wesebitośće rěčneje politiki pod wuměnjenjemi dwurěčnosće»).

Вниманието на аудиторията бе насочено и към отношението *езикова политика – езиково законодателство*. По този въпрос докладваха представителите на Чешката академия на науките (Прага) Ян Корженски: «Езиковото законодателство и славянските езици» («Jazykové právo a slovanské jazyky»), и Вит Довалил: «Езиковото законодателство в Чешката република» («Jazykové právo v České republice»). На неуспешните опити за прокарване на Закон за езика в Хърватия беше посветен и съвместният доклад на Марко Самарджия и Крешимир Мичанович (Загреб) «Закон за хърватския език – много пожелания и три неприети предложения» («Zakon o hrvatskom

jeziku: mnogo želja i tri neprihvaćena prijedloga»).

В оживените дискусии по време на конференцията се хвърли допълнителна светлина върху общи и специфични проблеми, свързани с езиковата политика и динамиката на книжовноезиковите процеси в славянските страни.

Статиите от заседанието ще бъдат публикувани в специален брой на сп. *Acta Universitatis Carolinae. Philologica. Slavica Pragensia* под заглавие *Jazyková politika a slovanské jazyky*.

На 29 май 2011 г. се проведе заключителното работно заседание, на което проф. Ян Корженски представи концепция за участието на КСКЕ в XV Международен конгрес на славистите (Минск, 2013 г.) в самостоятелен блок «Езиковото законодателство и славянските езици». За главен референт на кръглата маса бе избран проф. С. Ондрейович (Братислава), а за съдокладчици (кореперенти), някои от които уточнени допълнително – Вит Довалил (Прага) с пилотно изследване за чешкия език, проф. М. Самарджия (Загреб) с комплексно изследване на езиковото законодателство в бившите югославски републики и проф. Н. В. Мечковска (Минск) – за източнославянските страни. За дискусант бе избрана д-р Я. Шолчина (Будишин).

Прие се поканата от словенските членове на КСКЕ Словения да бъде домакин на следващото заседание, което ще се проведе в Любляна в периода 7 – 9.VI.2012 г. Темата на конференцията е «Предизвикателствата на променящата се езикова ситуация в славянските страни».

Диана Иванова

ПЪРВИЯТ СВЕТОВЕН ФЕСТИВАЛ НА РУСКИЯ ЕЗИК И ПЕТАТА АСАМБЛЕЯ НА ФОНД „РУССКИЙ МИР“ Санкт Петербург, 3 – 4 ноември 2011 г.

В края на октомври – началото на ноември 2011 г. северната столица на Русия, Санкт Петербург, известен още и като северната Венеция, града на Петър Велики, на река Нева и на белите нощи, събра за провеждането на заключителния трети тур на Първия световен фестивал на руския език над 500 души от целия свят – победители в своята категория и обединени от любовта си към „великия и могъщ руски език“, сред които над 25 участници от различни градове на България, седем от които от Пловдив (преподаватели русисти и студенти).

Този фестивал на руския език беше организиран и проведен от Международната асоциация на преподавателите по руски език и литература (МАПРЯЛ) с подкрепата на фонд „Русский мир“, учреден по предложение и с указ на Владимир Путин през юни 2007 г. с цел обединяване и поддържане на всички хора по света, които с увлечение изучават руския език, литература и култура и ги преподават и популяризират.

Организационният комитет, съставен от известни ерудирани специалисти в областта на русистиката в Русия, с председател акад. Людмила Алексеевна Вербицкая, която изпълнява и длъжностите президент на МАПРЯЛ, президент на РОПРЯЛ, председател на Попечителския съвет на фонд „Русский мир“, президент на Санктпетербургския държавен университет, и със зам.-председател Евгений Ефимович Юрков, генерален секретар на МАПРЯЛ, вицепрезидент на РОПРЯЛ, член на Попечителския съвет на фонд „Русский мир“, директор на Института за руски език и култура при Санктпетербургския университет, беше създал стройна, съвременна, работеща система за организиране и провеждане на такова грандиозно събитие от световен мащаб.

Фестивалът се проведе в продължение на две години (2010 – 2011) в три тура, последният от които се състоя в Санкт Петербург и гр. Пушкин (Царское село), където всеки от отличените получи диплом като лауреат на конкурса в своята категория.

Подготовката и провеждането на Световния фестивал на руския език бяха осъществени по определен регламент. Първият тур на конкурса (отговор на 25 тестови задачи) се състоя от 15 юли до 30 ноември 2010 г. и в него взеха участие 51 500 души. Вторият тур на конкурса (написване на есе на тема „Какво очаквам от срещата си с Русия на финала на Световния фестивал на руския език?“) се проведе от 1 декември 2010 г. до 1 май 2011 г., а до него бяха допуснати за участие 1800 души. Преподавателите русисти трябваше да напишат есе за това, как биха провели урок на тема „Русия днес“ („Россия сегодня“).

Първият и вторият тур протекоха задочно по интернет, а задачите за конкурса бяха поместени на сайта <http://mirfest.russkoeslovo.org/>. Финалният тур на конкурса (изпълнение на творчески устни и писмени задачи) се проведе в Санкт Петербург (гр. Пушкин). Конкурсът за руска песен (за непрофесионалисти) беше включен в рамките на Празниците на руското слово, а също беше отворен за участие и по интернет, като условията за конкурса бяха публикувани в посочения сайт.

Интересно е да се отбележи, че по време на провеждането на фестивала, от септември 2010 г. до края на май 2011 г., са били организирани последователно Празници на руското слово в Полша, Великобритания, Мароко, Казахстан, САЩ и Китай с конкурси за руски песни и викторини с въпроси за руската култура, литература, история. Между участниците са били разигравани и допълнителни награди за участие във финала на фестивала в Санкт Петербург, а някои от българските студенти, включително и от Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“, бяха сред щастливците с награди от Полша (Краков). В международните Празници на руското слово са взели участие около 1600 души. Провеждани са били също така кръгли маси, майсторски класове, открити уроци, изложби на книги, което дава възможност на професионалните русисти да обменят знания и опит и да се запознаят с най-новите издания на научната и методическата литература.

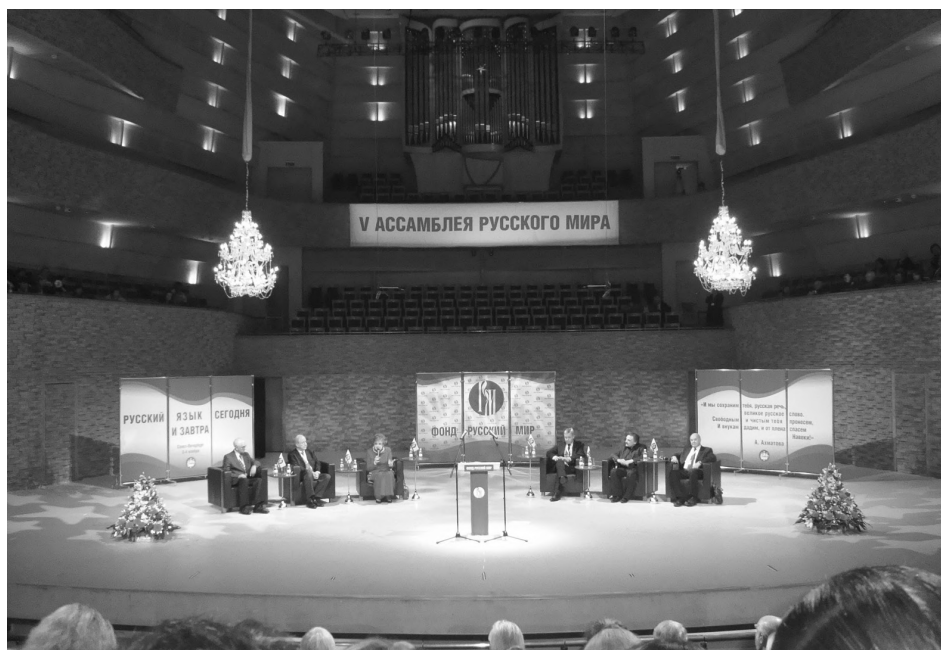
Финалните турове на конкурсите и заключителната церемония на Първия световен фестивал на руския език (участието на финалистите, награждаването на победителите) се проведеха от 30 октомври до 2 ноември 2011 г. по определена програма в гр. Пушкин (известен по-рано като

Царское село, където в лицея, създаден през 1811 г., е учил младият бъдещ гениален поет на Русия Александър Сергеевич Пушкин, чието име носи сега градът, намиращ се на 20 км от Санкт Петербург). Уютната зала на Младежкия дом „Царскосельский“ гостоприемно прие всички участници, които се наслаждаваха на прекрасното руско слово, леещо се от устата на хора с различни националности и възраст, които по свой, оригинален начин представяха знанията си и музикалния си талант. Председателят на Организационния комитет акад. Вербицкая тържествено и същевременно много дружески, връчвайки наградите и дипломите на победителите, каза: „Вярвам, че нашият фестивал ще обедини всички, които обичат руския език и руската култура. Надявам се, че неговото провеждане ще се превърне в славна, хубава традиция“.

Неповторими впечатления и спомени остави у всички участници във фестивала и културната програма, част от която беше концертът от руски романси. Всички бяхме очаровани от забележителностите и шедьоврите на архитектурата в Санкт Петербург – Павловския дворец музей, Екатерининския дворец музей, известната Кехлибарена стая, намиращи се в резервата „Царское село“ – гр. Пушкин, и не на последно място от Ермитажа.

На 3 ноември 2011 г. – непосредствено след приключването на Първия световен фестивал на руския език, организиран от МАПРЯЛ, във величествената зала на Мариинския театър в Санкт Петербург се състоя тържественото откриване на Петата асамблея на фонд „Русский мир“, придружено с великолепен оперно-балетен спектакъл. Интересът към работата на асамблеята беше изключителен. В нея взеха участие много голям брой представители на Русия и други европейски, азиатски, африкански, американски и латиноамерикански страни – известни политически и обществени дейци, преподаватели русисти от университети и училища, победители във фестивала, автори на учебници, учени, писатели, журналисти, представители на обединения на съотечествениците, на дипломатическия корпус и на духовенството. Беше отбелязано рекордно участие на чуждестранни русисти – около 600 души от 75 страни. Вячеслав Никонов, изпълнителен директор на управлението на фонд „Русский мир“, определи събитието като „най-мощното и значимото в дейността на организацията“. То беше уважено със специални приветствия към участниците от името на президента на Руската федерация Д. А. Медведев, на премиера В. В. Путин, на председателя на Държавната дума Б. В. Грызлов, на председателя на Съвета на Руската федерация В. И. Матвиенко и на патриарха на Москва и цяла Русия Кирил, който благослови асамблеята.

В своето официално обръщение към присъстващите участници акад. Людмила Вербицкая направи преглед на състоянието на фонда от създаването му през юни 2007 г., като отбеляза неговата разностранна дейност, насочена към поддръжката и популяризацията на руския език и култура в Русия и зад граница. Изключително впечатляващ е фактът, че с помощта на фонда и в сътрудничество с водещи образователни институции от целия свят за четири години вече са създадени 76 руски центъра, два от които в България (Пловдив и Варна), открити са повече от 80 кабинета „Руски свят“, подкрепени са над 1000 грантови, образователни и културно-просветни проекта (в това число традиционните пролетни и есенни срещи на

русистите в България, множество семинари и конференции). От голяма полза за развитието на руския език по света са ежегодно реализираните специални програми за стипендии на студенти, докторанти и млади учени, издаването на съвременни учебници и мултимедийни учебни пособия по руски език и литература, провеждането на големи международни конференции и обществени изяви. При осъществяването на цялостната работа на фонда акад. Вербицкая с удовлетворение отбелязва приноса на всички надеждни партньори и приятели на „Руски свят“. Тя изрази искрената си надежда, че главната тема на Петата асамблея – „Руският език днес и утре“, ще бъде поставена на широко и всестранно обсъждане на пленарните заседания и в рамките на заплануваните дискусии, което наистина беше много добре реализирано в течение на двата дни от работата на асамблеята. На обсъждане бяха подложени ролята на руския език и култура в съвременния свят и перспективите за тяхното развитие и разпространение, което предизвика голям интерес и участие в дискусиите от страна на участниците от най-различни страни по света – от Молдова до Аржентина, от Латвия до Италия, от Гърция до САЩ, от България до Китай...

По време на провеждането на асамблеята в хотел „Парк Инн“, по-точно на 4 ноември, в конферентната зона на хотела, пред залите за кръгли маси и дискусии, бяха организирани богати изложби с представяне на учебници по руски език като чужд, речници, методически материали за преподаватели, учебна литература за деца и много други, а също и щандове с изложбени материали, посветени на руското приложно изкуство.

В рамките на асамблеята беше включена и международната програма „Ломоносов 300“, организирана от Факултета за държавно управление на

Московския държавен университет „Ломоносов“ и фонд „Русский мир“ и посветена на 300-годишнината от рождението на великия син на Русия Михаил Василиевич Ломоносов, известен руски учен, енциклопедист, просветител, литератор и научен организатор. Премиерата на новия документален филм *Звездата на Ломоносов* беше осъществена по време на асамблеята и всички зрители получиха по едно копие от него. Предвидено е програмата „Ломоносов 300“ да се реализира през цялата 2011 г. с провеждането на международни конференции и кръгли маси, издаването на научни и публицистични материали, посветени на М. В. Ломоносов, популяризирането на руската наука чрез системата от руски центрове, открити от фонд „Русский мир“ по целия свят, а също и специални Ломоносовски дни в Германия, в университетите в Марбург и Фрайберг, където Ломоносов е учил и получил образованието си (откриване на Кабинет „Руски свят“ в Марбург, откриване на паметна плоча на сградата на университета във Фрайберг, международни научни конференции, лекции и конкурси и в двата университета, международен фестивал на Дружеството на рускоезичните литератори в Германия и много други).

Участието в Петата асамблея на фонд „Русский мир“ е една изключителна привилегия, която ни дава правото и възможността да оценим направеното за русистите благодарение на непрекъснатата и неуморна работа на МАПРЯЛ с подкрепата на фонд „Русский мир“, като прибавим в случая и казаното от Владимир Путин, че „инициативите на фонда, насочени към популяризирането на руския език и руската култура, заслужават най-искрено признание“. Разсъждавайки за бъдещето на руския език, можем да се присъединим безусловно към мнението на Юрий Прохоров, вицепрезидент на МАПРЯЛ, ректор на Държавния институт за руски език „А. С. Пушкин“ в Москва: „Асамблеята „Руски свят“ трябва да ражда перспективни идеи“, а посланието на Людмила Вербицкая: „Планетата трябва да заговори на руски език! Нашата мечта непременно ще се осъществи!“, зарежда с много вяра и оптимизъм.

Незабравими остават и контактите с колегите русисти от различни страни. Това създава предпоставки за бъдещо сътрудничество, за формиране на творческа среда, за възникване на различни форми на общуване, какъвто е вече новосъздаденият международен сайт на преподаватели русисти. Пожеланието на акад. Вербицкая – фестивалът да обедини всички, които обичат руския език и руската култура, вече се реализира, а това е един много добър знак за бъдещето на руския език по света. Тази мисъл може да бъде подкрепена и с цитат от последния куплет на специално създадената за фестивала „Фестивална песен“ по текст на Е. Е. Юрков и музика на Д. Ю. Букин и Е. Е. Юрков:

*Белые ночи снова пророчат нам
Радость сердечных встреч.
Мы сохраним тебя, Наше Высочество,
Добрая русская речь.*

Зоя Кузманова

РУСКИЯТ ЛОГОС В ШАНХАЙ

От 10 до 15 май 2011 година в китайския мегаполис Шанхай се състоя най-големият научен форум на световната русистика за последните четири години – XII Конгрес на Международната асоциация на преподавателите по руски език и литература (МАПРЯЛ) на тема *Русский язык и литература во времени и пространстве*. Конгресът бе организиран от МАПРЯЛ, Китайската асоциация на преподавателите по руски език и литература и Шанхайския университет по чужди езици. Взеха участие над 1000 делегати от 48 държави в географското пространство от Япония до Перу. Бяха проведени 35 заседания, където се представиха стотици научни доклади и съобщения в следните 15 направления: Държавната езикова политика: ролята и мястото на руския език в държавата и в междудържавното общуване; Руският свят: руският менталитет и руската култура в условията на съвременната глобализация; Новото в системно-структурното описание на съвременния руски език; Руският език: диахрония и динамика на езиковите

Представителите на пловдивската русистика – доц. д-р Надя Чернева и доц. д-р Николай Нейчев, заедно с други участници в конгреса

процеси; Език. Съзнание. Култура; Съвременният руски език в огледалото на едноезичните и двуезичните речници; Руският език: комуникативно-прагматични аспекти на изследване; Руският език в межкултурната комуникация от началото на ХХІ век; Съпоставително изучаване на руския и другите езици: лингвистични и методически аспекти; Описанието на руския език за учебни цели; Историята на преподаването на руския език като чуждестранен и новото в методиката за преподаване на РКИ; Преводът като средство за межкултурното разбиране, предмет на изучаване и обучение; Руската литература в световния литературен процес: история и съвременност; Методиката на преподаването на руската литература; Изучаване и преподаване на руската култура.

Ежедневните напрегнати научни заседания (за много от които времето бе крайно ограничено) завършваха с интересно подбрана от организаторите културна програма. Проблемите на русистиката впоследствие бяха оживено обсъдени на пет кръгли маси, обхващащи основните научни направления. В заключителния отчетен доклад за работата на ХІІ конгрес, изнесен от президента на МАПРЯЛ Людмила Алексеевна Вербицкая, се отбеляза, че конгресът е обсъдил *най-важните въпроси по теорията и практиката на функционирането и преподаването на руския език, литература и култура, а националният състав и равнището на докладите и съобщенията свидетелстват за това, че русистиката заема достойно място в световната филология.*

Единодушно бе прието решението следващият ХІІІ Конгрес на МАПРЯЛ да се проведе в Испания.

Николай Нейчев

МЕЖДУНАРОДНАТА КОНФЕРЕНЦИЯ В КРАГУЕВАЦ – КРЪСТОПЪТ НА ЕЗИЦИ, ЛИТЕРАТУРИ, ИЗКУСТВА...

На 28. и 29. 10. 2011 г. в центъра на историко-географската област Шумадия – гр. Крагуевац, за шеста поредна година се проведе традиционната международна конференция „Српски језик, књижевност, уметност“, чийто домакин е Факултетът по филология и изкуство (Филолошко-уметнички факултет – ФИЛУМ) при Университета в Крагуевац. Всяка година научният форум събира учени и изследователи от близо 150 местни и чуждестранни университети. От сръбска страна това са висши учебни заведения в Белград, Нови Сад, Ниш, Крагуевац, Нови Пазар, Косовска Митровица, Подгорица, Баня Лука, Черна гора, Източно Сараево и др. Международния характер на конференцията придават участниците от Босна и Херцеговина, Република Хърватска, Черна гора, България, Македония, Румъния, Германия, Франция, Италия, Полша, Русия и Украйна.

Отляво надясно: доц. д-р Славка Величкова, доц. д-р Димка Савова,
доц. д-р Борян Янев, доц. д-р Ина Христова, гл. ас. д-р Мартин Стефанов,
гл. ас. Елена Дараданова, ас. Гергана Петкова

Няма да е пресилено, ако окачествим научното събитие като изключително патриотична инициатива, основната идея на която е представянето и популяризирането на особеностите в изследователската проблематика на сръбския език, литература и изкуство. А организаторите са посочили като основна цел „представяне на резултатите от научноизследователските проекти, инициирани от ФИЛУМ“. И тъй като ФИЛУМ обединява две големи направления в хуманитаристиката – филологията и изкуствата, – конференцията обхваща концептуално следните тематични кръгове – сръбски език, литература (сръбска и международна) и изкуства (музика и история на изкуствата).

Научните търсения на участниците от миналогодишния форум бяха обединени в 4 основни секции. Езиковедската секция отново се радваше на най-голям интерес (общо 72 доклада) и носеше традиционното име „Структурни характеристики на сръбския език“ („Структурне карактеристике српског језика“). Литературоведските четения минаха под идеята за „Бог и нейните литературни проекции, обединена в секция с надслов Бог: литература, култура и криза на идентичността“ („Бог: књижевност, култура и криза идентитета“), в която бяха представени 67 доклада. Частта за изкуството бе поделена между музиката и иконографията с тематичните секции „Език на музиката/Музика и религия“ („Језик музике/Музика и религија“, с общо 24 доклада) и „Слово и образ – иконография и иконографски метод“ („Реч и слика – иконографија и иконографски метод“, 6 доклада).

Професионално организираната и изключително приятна научна среща се реализира с финансовата подкрепа на Министерство на образованието в Република Сърбия и Община Крагуевац и попада в рамките на два големи научни проекта, ръководени от ФИЛУМ: „Динамика в структурата на съвременния сръбски език“ („Динамика структура савременог српског језика“) с ръководител проф. д-р Милош Ковачевич и „Социалната криза и съвременната сръбска литература и култура: национални, регионални, европейски и световни рамки“ („Друштвене кризе и савремена српска књижевност и култура: национални, регионални, европски и глобални оквир“) с ръководител проф. д-р Драган Бошковић.

„Сръбски језик, књижевност, уметност“ е една от най-престижните годишни филологически конференции в Сърбия (наред с тази в Белград), а издаваният сборник с доклади е оценен изключително високо от Министерството на просветата и науката.

В организационния комитет (ръководен от проф. д-р Слободан Щетич – декан на ФИЛУМ, проф. д-р Драган Бошковић – заместник-декан по научноизследователската дейност, проф. д-р Анджелка Пейовић – зам.-декан по международната дейност и развитие, и проф. д-р проф. д-р Милош Ковачевич) участват представители от девет страни. Основни фигури в програмния комитет са проф. д-р Бранка Радовић, доц. д-р Мая Анджелкович, проф. д-р Персида Лазаревић ди Джакомо (Италия), проф. д-р Ала Татаренко (Украйна), доц. д-р Зринка Блажевић (Република Хърватска), проф. д-р Миланка Бабић (Босна и Херцеговина), проф. д-р Михай Радан (Румъния), доц. д-р Димка Савова (България), доц. д-р Славка Величкова (България) и

проф. д-р Йелица Стоянович (Черна гора). За осъществяването на форума и създаването на въздействаща научна атмосфера ключова роля имат и секретарите – д-р Владимир Поломац, Ясмина Теодорович и Валерия Каначки.

Шестата международна конференция „Српски језик, књижевност, уметност“ бе открита тържествено в Заседателната зала на Ректората, където се проведе и пленарната сесия с тематично обвързаните с обособените подсекции доклади на Стана Ристич от Белград на тема „Корпус српског језика у Рјечнику ЈАЗУ – филолошки програм Ђура“, Снежана Самардџија (Белград) – „Када Бог крпи опаклију (представе о Богу у усменој прози)“ и Богдан Джакович (Нови сад), озаглавен „Путеви развоја савремене српске црквене музике: Ромска литургија св. Јована Златоустог Зорана Мулића“. Гостите бяха изненадани с превъзходен църковнославянски музикален поздрав от хора на Факултета.

От българска страна участие взеха учени от Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ и Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Нашата Алма матер бе представена от гл. ас. д-р Борян Янев, който изнесе два доклада: „Женските србски лични имена, образувани чрез конверсия“ (в съавторство с доц. д-р Иван Чобанов) и „За фамилните имена у сърбите, образувани от чуждоезикови апелативи (наблюдения върху „Српски презименик“ на Велимир Михајлович)“; ас. Гергана Петкова, която, за да сравни функционирането на римски имена от митологията в три славянски езика, поднесе основните изводи от доклада си „Женските римски митологични имена в србската антропонимична система в сравнение с българската и руската“; докт. Милена Нецова, която очерта основните србско-английски паралели в битуването на основни християнски имена, като за целта представи разработката си „За мъжките лични имена от библейски и християнски произход в србската антропонимична система в сравнение с английските“ (в съавторство с Гергана Петкова) и докт. Евелина Грозданова, която в доклада си „О неким правописним принципима у бугарском и српском правопису“ направи съпоставка на съществени ортографични особености в двата южнославянски езика. Много задълбочени и интересни бяха и изследванията на колегите от София, затова ще посочим и тях: доц. д-р Димка Савова – „Пасив и његова повезаност са текстом“, докт. Мартин Стефанов – „О употреби номинализованих конструкција и декомпонованих/перифрастичних предиката у тексту (на материјалу с краја XIX и почетка XX века)“, проф. д-р Ина Христова – „Библейският град – литературни и критически проекции“ и гл. ас. Елена Дараданова – „Анђео у јужнословенској“.

Тук е мястото да благодарим на организаторите от Факултета по филология и изкуства при Университета в Крагуевац за топлото посрещане, както и за приятелския обмен на информация по време на вечерните събирания в Хотел „Крагуевац“ под ритмите на србската фолклорна музика. Горещо препоръчваме на всички, които изследват езика, литературата и изкуствата, да участват в това уникално научно събитие, а ние с нетърпение очакваме седмото му провеждане в края на октомври 2012 г.

Борян Янев, Милена Нецова

ДИАЛЕКТОЛОГИЯТА В НАУЧНИТЕ ИЗСЛЕДВАНИЯ НА ПРОФ. СТОЯН СТОЯНОВ (По случай стогодишнината от рождението на българския езиковед)

Хронистите на родното езикознание извеждат като акцент в научните изследвания на проф. Стоян Стоянов (1911 – 1997) публикациите по съвременен български език. Безспорно е, че той създава значителна научна продукция, сред която *Граматика на съвременния български език* претърпява неколkokратни издания, а първата ѝ поява е през 1964 г.¹

Паралелно със значимите си изследвания върху структурно-семантичните особености на книжовноезиковата система Ст. Стоянов има приноси и в българската диалектология. Монографията му *Говорът на село Макоцево, Софийско* представя езиковеда като изследовател с концентриран поглед върху историята на езика и връзките между старобългарското състояние и новобългарските резултати. Освен монографията за макоцевския говор Ст. Стоянов пише и още няколко диалектоложки текста – статии и рецензии. Те са достатъчно доказателство за присъствието му на компетентен наблюдател на териториалните диалекти и техните специфики в различните езикови равнища.

Отношението на Ст. Стоянов към диалектите и диалектологията в ролята ѝ на езиковедска дисциплина, отразяваща автентично развоя на българския език, води началото си още от студентските години на езиковеда. В спомените за своето обучение в Софийския университет той споделя: „Следването в специалността Славянска филология се завършваше с написването на т. нар. теза. Темите на тези писмени работи се задаваха от проф. Ст. Романски и най-често бяха „Етнографско изследване и говор на дадено селище“ (обикновено родното място на абсолвента). Разработката на тезата ставаше по примерен конспект, даден пак от Романски. Аз също написах такава теза на тема „Етнографско изследване и говор на с. Макоцево, Новоселско“, но за говора използвах обширната програма на Беньо Цонев за диалектоложки проучвания². Тази моя работа, която обхващаше 370 ръкописни страници, бе отпечатана много по-късно с допълнения и поправки в две отделни публикации³. През 1970 г. в отделна книга излиза *Село Макоцево – история, бит и фолклор*, а през 1972 г. в Годишника на Софийския университет –

¹ „Тази книга навреме запълва една празнина, една нужда, която отдавна очаква такъв труд. Освен това тя добре представя развоя на родното езикознание и неговото съвременно състояние“, подчертава К. Попов в статията си „Научното дело на проф. Стоян Ив. Стоянов“ (*Език и литература*, 1971, кн. 2, стр. 86).

² Б. Цонев. *Програма за изучаването на българските народни говори*. Сборник за народни умотворения [1900], т. XVI – XVII, стр. 879 – 911.

³ Стоянов, Ст. Спомени за следването ми в Софийския университет. // *Съпоставително езикознание*, 1988, кн. 4 – 5, стр. 126.

Говорът на с. Макоцево, Софийско (т. LXV, 1. Факултет по славянски филологии, 1971).

Монографията за макоцевския говор има класическа структура: описано е съществуващото в говора лингвистично състояние на отделните равнища и при съответните езикови категории. Тя съдържа увод, фонетична част, морфологична, отделна глава за ударението, синтаксис и текстове, които представляват образци от говора. В уводната част Ст. Стоянов, посочвайки предходни изследвания върху макоцевския говор, отбелязва: „Л. Милетич, а след него и Георги п. Иванов по косвен начин отнасят макоцевския говор към орханийския (ботевградския говор). Макар че нашият говор и орханийският (ботевградския) имат много общи черти и особености, те не са идентични. Макоцевският говор (еднакъв с говора на селата Стъргел, Г. Камарци, Д. Камарци, Осойца, Саранци, Чеканчево, Байлово, Гол. Раковица, Белопопци, Гайтанево и Огняново) има достатъчно свои специфични особености, които го отличават от ботевградския, пирдопския, ихтиманския и софийския говор и му отреждат самостоятелно място между тези говори“⁴ (стр. 161).

В областта на фонетиката е представена вокалната система на говора, а приведените като доказателствен материал форми са дадени със своя старобългарски архетип. От друга страна, срещаме в отделна точка рефлексите на всички старобългарски вокални фонеме. Този подход може да се определи като максимално позитивен с оглед на факта, че фонетичното състояние в диалектите принципно се приема за най-важния фактор при класификацията на териториалните говори. Континуантите на старобългарските гласни дават представа за общобългарските фонетични процеси, както и за особености от локален характер, и то независимо дали обхващат по-широк, или по-тесен ареал.

Според рефлексите на старата ятова гласна макоцевският говор се явява представител на западните говори – *бел, брек, лев, смех, место*. Ятовата гласна има рефлекс *-а* само в няколко думи: *грашка*⁵; *граша*⁶; *сакам*⁷; *цаловарка*⁸; *цалее* (за рана)⁹; *цана*¹⁰. Според Ст. Стоянов *а-гласежът* е следствие от ранното затвърдяване на съгласните *ц, с, р* пред старата ятова гласна (стр. 187 – 188). Тезата за ранно затвърдяване на тези съгласни има сравнително дълга история в българската диахронна лингвистика.¹¹

⁴ Приликите и разликите между макоцевския говор и съседните му говори може да се видят в: Ст. Стоянов. *Село Макоцево – история, бит и фолклор*. София, 1970, стр. 166 – 176.

⁵ „Пропуск, неразорано място между две бразди“.

⁶ „Заливам трици или ярма със солена вода, като разбърквам сместа“.

⁷ „1. искам, 2. мисля, струва ми се, чини ми се“.

⁸ „Немного дебело дърво, отсечено и изкастрено, но неразцепено, т.е. „цало“.

⁹ „Оздравява, зараства, залива“.

¹⁰ „Цена“

¹¹ В по-ново време е изразено мнение, че появата на гласната *а* като рефлекс на ятовата гласна е настъпила още когато съгласните пред нея са били меки. Такава теза предлагат Б. Велчева (*Праславянски и старобългарски фонологически изменения*. С., 1980) и А.-М. Тотоманова (*Из българската историческа фонетика*. Второ издание. С., 2001).

По отношение на другия класификаторен старобългарски вокал – голямата носовка, макоцевският говор е типичен *а-говор*: *дап, зап, маж* (стр. 188); рефлекс *-а* има и големият ер – *бадни вечер, бачва, даска* (стр. 186).

Характерни особености на макоцевския говор във фонетиката са също и сонантните *л* и *р*, особено в едносрични думи – *влк, длк, жлт* и *брс, врх, срп* (стр. 190), както и наличието на епентетично *л*, макар и да не е последователно застъпено – *сабл'а, дрвл'а, наставл'а* (стр. 164).

В словообразуването на съществителните и прилагателните имена макоцевският говор притежава някои по-особени наставки. Една част от тях са:

а) при съществителните *-аш*: *лискаш, ракиташ, букаш*; *-ор*: *сламор, плевор, сливор* (за суфикса *-ор* е пояснено, че има румънски произход (оконч. за мн. ч.) (стр. 201);

б) при прилагателните по-специфична е наставката *-ишат*: *ноф – новнишат* – „съвсем нов“ (стр. 210).

В морфологичната система правят впечатление формите на личното местоимение – *ѝа/ ѝазе, ти/тизе* (стр. 215), както и генерализираната употреба на *што* и *дека* вм. *който, койтото, което, кошто*: Ората, *што* минаа оде, биле от Камарци; Човека, *дека* го сте срещнале фчера, е бил чича ви Йован, ама не сте го познале; Кравата, *дек* ѝа купихме от Оранието, излезе много добра (стр. 217 – 218).

Макоцевският говор демонстрира една доста архаична особеност на синтактично ниво – факт, подчертан ясно от изследвателя на този говор. В контактна позиция с перфектна глаголна форма енклитиката *я* предхожда – *Не го сам срещнал, Не ги сме питале*¹² (стр. 165).

Изследвайки родния си говор, Ст. Стоянов създава и речник на по-характерните думи и изрази, който е част от цялото монографично изложение (стр. 290 – 300).

В рецензията си за *Говорът на село Макоцево, Софийско* К. Попов отбелязва, че „Ст. Стоянов търси и открива живите връзки, които интегрират или диференцират говорите на базата на българския език, на съвременното му състояние или на историческите му закономерности и развойни тенденции“¹³.

В жанра на рецензията своето лингвистично присъствие и компетентност влага и самият Ст. Стоянов. Рецензионните му текстове го показват и като теоретик на диалектоложката методология, заявяващ синтезирано своите схващания за описанието на говорите и въобще за лингвистично-интерпретативния подход към диалекта като езикова система. „Поначало всяко диалектоложко проучване е описателно. Но то не бива да се задоволи само с голото описание на срещаните в диалекта езикови факти и явления. Цялата система на дадения диалект трябва да бъде описана точно от съвременен гледище, но заедно с това изтълкувана и обяснена от историческо

¹² В изследването си «Синтактичните диалектизми в българския език» Ст. Стойков посочва този тип словоред като характерен за родопските и западнорупските говори, отбелязва и наличието на конструкцията още в старобългарски (вж. в *Помагало по българска диалектология*. Съставил Тодор Бояджиев, С., 1984).

¹³ Попов, К. «Нов труд по българска диалектология.» // *Език и литература*, 1973, кн.1, стр. 74.

гледнище.¹⁴ Историческият аспект на диалектоложката тематика привлича вниманието на Ст. Стоянов и в две статии, излезли във вестник „Пулс“ – „В защита на историческата истина“ (бр. 16 от 31 юли 1979 г.) и „За един научен подвиг и една научна епопея“ (бр. 24 от 20 ноември 1979 г.).

Научният профил на българския езиковед е получил интересни дефиниции в родната лингвистика. Една от тях информира: „Продължил най-добрите традиции в науката за родния език, създал забележително научно творчество, черпещо мощ от историческите знания за езика ни, но решаващо най-съвременните му проблеми, той е именит учен, който заема място сред плеядата най-видни български езиковеди.“¹⁵ Филологическите способности и академичният авторитет на Ст. Стоянов се изграждат още в процеса на университетското му обучение и последвалите специализации. В юбилеен текст Ст. Брезински посочва, че като студент Ст. Стоянов „получава солидна езиковедска, литературоведска и философска подготовка при видни наши университетски преподаватели“¹⁶, а М. Виденов добавя: „Интересите на Ст. Стоянов към езиковедската проблематика се формират от много фактори, но не можем да отминем специализацията му в Полша (в университетите на Варшава и Краков) при изтъкнатите слависти Ст. Слонски, В. Дорошевски, Т. Лер-Сплавински.“¹⁷

Езиковедските постижения на Ст. Стоянов и днес са актуални изследвания по съвременен български език и диалектология със собствена позиция на автора и умело интерпретиране на лингвистичните факти. Тези трудове са и показателни как учен, получил университетската си подготовка в период, когато палеославистиката и медиевистиката са водещи в академичната филологическа стратегия (у нас това е времето до средата на четиридесетте години), постепенно насочва своето изследователско внимание към съвременната езикова проблематика, създавайки престижни статии, студии и монографии. И заедно с това запазва отношението си към диалектологията като лингвистична област, където синхронията и диахронията са във взаимно допълване. Както си взаимодействат, допълвайки се, и в научните изследвания на езиковеда проф. Стоян Стоянов.

Тенчо Дерекювлиев

¹⁴ Стоянов, Ст. «Монографично изследване на един тракийски говор. » // *Език и литература*, 1973, кн. 4, стр. 79. В тази рецензия Ст. Стоянов изтъква приносния характер на монографията *Говорът на с. Съчанли, Гюмюрджинско* от Тодор Бояджиев, конкретизирайки: „Системата на диалекта е описана подробно и с вещина във всички свои дялове“ (стр. 84). Ст. Стоянов изразява своята рецензентска позиция и за диалектоложкия труд на Бл. Шклифов *Костурският говор*, определяйки го като пълно и цялостно изследване на архаичен български говор (Български език, 1975, кн.5, стр. 457).

¹⁵ Попова, М. «Професор Стоян Стоянов на осемдесет и пет години.» // *Български език*, 1996, кн. 3, 80.

¹⁶ Брезински, Ст. «Една плодотворна седемдесетгодишнина.» // *Език и литература*, 1981, кн. 1, стр. 78.

¹⁷ Виденов, М. «Професор Стоян Стоянов на 70 години.» // *Съпоставително езикознание*, 1981, кн. 1, стр. 133.

100 ГОДИНИ ОТ РОЖДЕНИЕТО НА ХРИСТО ОГНЯНОВ „И БЪЛГАРИНЪТ МОЖЕ ДА БЪДЕ СВЕТОВНА ЛИЧНОСТ“

Христо Огнянов
(1911 – 1997)

Тези думи изрича българската поетеса Жени Заимова по повод на една от големите личности на българската емиграция – д-р Христо Огнянов, верния хранител на възрожденските идеали, поет, общественик, отшелник, публицист, литературовед, историк – един изключителен българин с всестранны интереси, с богата житейска и духовна одисея. Неговата биография започва на 29 декември 1911 г. в македонското село Тресонче, скътано североизточно от Дебър, и завършва през февруари 1997 г.

Бъдещият „зограф на словото“ прекосява цял низ от прекеждия и изпитания. Трагичният край на Първата световна война ограбва от невръстния Христо роден език и роден дом. Тресонче остава в чужда земя, в пределите на Югославия. Малкото момче предпочита да служи в кафенетата на Скопие, вместо да учи в сръбски училища.

Той остава неграмотен до четиринадесетгодишна възраст, когато преживява невероятно приключение, изнасят го контрабандно в една кошница извън границите на Югославия. И така бедното българско момче заживява в Стара Загора, която става за него втори роден дом. Дядо му и неговата „дюлгерска тайфа“ са едни от строителите, които издигат от пепелищата изгорената по време на Освободителната война Стара Загора. Този обновен град става люлка на новата българска поезия, от нея излизат поетите Николай Лилив, Гео Милев, Иван Хаджихристов.

Достойно между тях се нарежда и Христо Огнянов. Той успява да завърши прогимназия, гимназия и Юридическия факултет на Софийския университет.

Първият му успешен опит в поезията е отпечатан през 1928 г. в сп. „Родина“. През студентските си години работи като помощник-редактор на седмичното издание „Обзор“ (1935 – 1936). Там помества свои стихотворе-

Отляво надясно: Христо Огнянов, Стефан Попов, Петър Увалиев

ния, фейлетони, статии, интервюта под псевдонима Огнян. Като стажант-адвокат постъпва във в. „Зора“, където директор е видният журналист и публицист Данаил Крапчев.

Още през 1938 г. издава и първата си стихосбирка – Южни ветрове. По време на Втората световна война заминава за Берлин като кореспондент на в. „Зора“, а след края на войната е осъден от т. нар. „народен съд“, прокуден е от България, обявен е за враг. Сам, без родина, без средства, в самота и нищета, той отново изгражда разломения си живот. Остава му само едно богатство – българският език, на който той се посвещава безкористно и безпрекословно.

„Загубената родина“ – това е болката, която пронизва по-голяма част от художествените произведения на авторите изгнаници. Но докато е бил кореспондент в Берлин, Христо Огнянов не „изгубва“ България. Същото може да се каже и за по-сетнешната му дейност – работата му в радиостанциите „Гласът на Америка“ и „Свободна Европа“. Там той говори на български и за българи по български проблеми. Но няма обратна връзка. Никога не знае дали го чуват, кой го чува, доколко го чуват. Поддържа го оптимистичната му природа. И неговата среда – „винаги с българи, български книги и ръкописи“¹.

¹ Огнянова, Инге. «Изгубеният рай: Христо Огнянов.» // *Анти*, № 54, 24 дек. 1999 – 6 ян. 2000, с. 14.

През 1951 г. Христо Огнянов става доктор по право на Университета в Инсбрук, но вместо да се отдаде на новото си поприще на юрист, той започва да проучва в Папския източен институт в Рим и в библиотеките в Мюнхен българската история, книжнина, език и вяра. Изследва също историята на православната ни църква, както и католицизма и протестантството. Огромната му начетеност проличава в неговите беседи по радио „Свободна Европа“, Мюнхен и Лондон. Под псевдонима Черноризец Храбър д-р Христо Огнянов подготвя и предава по Радио „Гласът на Америка“ поредицата от 137 осемминутни беседи *Из историята на българската православна църква*, а от 1953 до 1957 г. като Йоан Екзарх е автор на поредицата от 107 десетминутни беседи *Единадесет века християнство в България*, предавани по радио „Свободна Европа“. По негова идея през 1970 г. се въвежда и поредицата беседи на тема *Критичен преглед на българския периодичен печат*, която той подготвя и води под псевдонима Борис Босилков. Този псевдоним д-р Огнянов приема от името на брат си Борис, архитект, деец на ВМРО, убит от гръцки партизани в Егейска Македония през август 1944 г. А Босилка се е казвала майка му, починала през 1956 г., към която той изпитва особена почит и благоговение. „Мама бе ми живата икона...“, казва поетът. На дълбокото си възхищение и преклонение пред своята майка дава израз в своя разказ «Най-чистите сълзи». В Тресонче пощаджията донася на майка му писмо — изключително събитие в този далечен край. Христо, тогава десетгодишен, изтичва да разбере от кого е писмото и вижда, че майка му чете и плаче. Уплашен, той я пита дали не се е случило нещо лошо на по-големите му братя, които вече са в Стара Загора, а тя през сълзи казва: „Умрял е Иван Вазов...“.

Христо Огнянов издава през 1954 г. в Мюнхен стихосбирка на немски език със заглавие *Пътешествие*, последвана през 1978 г. от втората му стихосбирка *Превъплъщение*. По това време пише една поема в хекзаметър *Пастирски вечери*, която остава незавършена и е открита в кореспонденцията на Инге Огнянова и публикувана за първи път във в. „Анти“ (№ 52, 24. XII. — 6. I. 2000 г.). В тази поема наред с пастирите, срещани често в творчеството му, виждаме и нов персонаж — чужденеца, идващ от съвременния свят, добре образован, владеещ много езици. В него откриваме самия поет, който по спомените на съпругата му „смята себе си за пастор, за човек, който е призван да проповядва“ (пак там). Затова толкова често в произведенията му ще откриваме образа на пастира — онзи библейския, от вехти времена... В поемата *Пастирски вечери* си дават среща двете същности на поета — едната принадлежи на миналото, другата — на настоящето, които се намират в него невинаги в динамично равновесие... Връщане към корените. В тях той намира своя изгубен рай:

*Дойде и тоя ден, несекнал зов и ек,
да си освободен
и горд човек.*

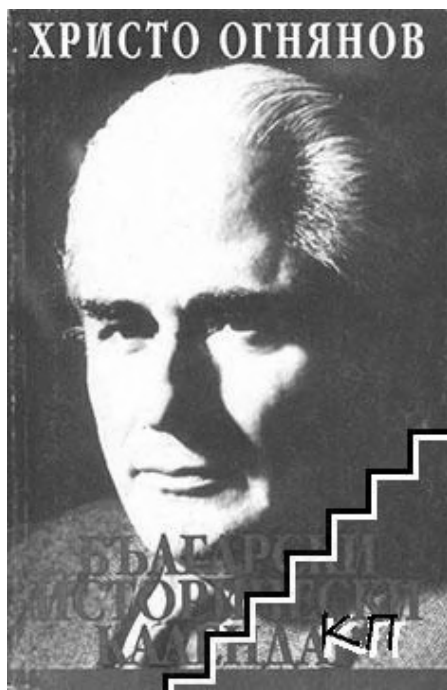
(Из *Превъплъщения*)

Поезията на Христо Огнянов е веднага призната като едно от най-значимите явления в културния летопис на българската емиграция. През 1955 г. Радио Лондон заявява, че „значението на тази стихосбирка не се ограничава в подвига да се издаде книга в чужбина без изгледи за печалби, без надежда за слава...“².

Освен със самостоятелни авторски книги в превод на немски език Христо Огнянов представя българската поезия и в сборни издания. През 1950 г. също в Мюнхен, също на немски език, под съставителството на Сава Унгерер-Манолова излиза антология на българската поезия *Български напеви*³, в която поезията на Христо Огнянов е редом със стиховете на Хр. Ботев, Ив. Вазов, П. Славейков, Т. Траянов, Д. Дебелянов, Н. Лилиев, П. Яворов и др.

През 1967 г. издава на немски език книгата *България*. В нея той прави проникновен преглед на българската история и литература, който стои несравнимо по-високо от повърхностните „полуистини“ и надутите фрази, от туристическите реклами и статистическите лъжи, издавани в България на чужди езици.

Много от научните си студии Христо Огнянов пише и издава на немски или английски. На немски език излиза и неговата *История на България и на българската литература* (Нюрнберг, 1967). За тези издания не закъсняват хулителите в комунистическата критика. Например в статията «Отровното перо на един предател» (сп. „Български журналист“, 1968, № 7, с. 30 – 32) Иван Дренски сипе нападки срещу неизвестните у нас книги на д-р Огнянов.

Кичка Пешева

² *България в чуждата литература за 1990 г.* София, 1991, № 1614, с. 277.

³ *Bulgarische Gesänge: Anthologie bulgarischer Dichtung.* Sawa Ungerer-Manolova. München: Herp, 1950. За нея вж. *България в чуждата литература за 1987 г.* София, 1989, № 1496. ; вж. също <http://www.zvab.com/Bulgarische-Ges%C3%A4nge-Anthologie-bulgarischer-Dichtung-Sawa/255453741/buch>.

АВТОРИ, ПРЕВОДАЧИ, РЕДАКТОРИ

Таня Атанасова е главен асистент по руска литература на XIX век към Катедрата по руска филология във Филологическия факултет на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“. Научните ѝ интереси са в областта на историята на руската класическа литература, поетика, интертекстуалност и херменевтика на руската проза от XIX век; междутекстови връзки на класическата и масовата литература, методика на преподаване на руската литература, проблеми на превода на художествена проза. Занимава се активно с превод на руска художествена литература (Н. В. Гогол, Б. Евсеев, А. Н. Островски, А. Корольов, Ю. Мамлеев и др.).

Ирена Богочова (Irena Bogoczová) е доцент доктор в Катедрата по чешки език на Оставския университет. Научните ѝ интереси са в областта на психолингвистиката, социолингвистиката, билингвизма и съпоставителното славянско езикознание. Автор е на монографиите *Jazyková komunikace mládeže na dvojjazyčném území Českého Těšínska: Zpráva o dotazníkovém průzkumu* (1993), *Świadomość i kompetencja językowa najmłodszej generacji Polaków na Zaolziu* (на полски, 1998), *Typologicky relevantní rozdíly mezi polštinou a češtinou jako zdroj jazykové interference* (2001), *Textová opora k přednáškám a cvičením z předmětů Úvod do slavistiky a Staroslověnština* (2006), *Čeština v dialogu generací* (2007), *Textová opora ke studiu mluveného českého jazyka a dialektologie* (2009).

Евелина Грозданова е докторантка по сръбски и хърватски език в Катедрата по славянска филология към Филологическия факултет на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“.

Тенчо Дерекювлиев е докторант по диалектология в Катедрата по български език към Филологическия факултет на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“.

Гергана Иванова е главен асистент по сръбски език в Катедрата по славянска филология към Филологическия факултет на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“.

Диана Иванова е професор доктор на филологическите науки към Катедрата по български език във Филологическия факултет на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“. От 2005 г. е и директор на Департамента за езикова и специализирана подготовка на чуждестранни студенти към същия университет. Научните ѝ интереси са в областта на историята

и теорията на книжовните езици, стандартологията, социолингвистиката, текстологията и лингвистиката на библейския текст, славянските културни и езикови връзки и др. Автор е на над 250 публикации, на учебници, както и на монографиите *Българският периодичен печат и градивните книжовноезикови процеси през Възраждането (върху материал от сп. „Читалище“, 1870 – 1875)* (1994), *Григор Пърличев и книжовноезиковата ситуация през 60-те – 80-те години на XIX век* (1995), *Езиковите въпроси в българския периодичен печат през Възраждането* (1998), *По следите на анонимното авторство в печата през Възраждането* (2000), *Традиция и приемственост в новобългарските преводи на Евангелието (Текстология и език)* (2002), *Езикът на Библията. Български синодален превод 1925 г. (Върху материал от Евангелието)* (2003), *Недописани страници от историята на българския книжовен език. I част. Славистични ракурси* (2008), *И от зазоряването започва денят... Изследвания върху приемствеността в развоя на българския книжовен език* (2010) (в съавторство с Б. Велчева).

Носител е на наградата на фондация „Пигмалион“ за научноизследователска и преподавателска дейност (2009), както и на други национални и международни награди (на СБУ, Познанския университет „Адам Мицкевич“). Зам.-председател на Комисията за славянски книжовни езици към Международния комитет на славистите.

Лиля Лашкова е доцент, доктор към Катедрата по славянски езикознание на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Основоположник е на научната лингвистична сърбохърватистика в България. Автор е на *Сърбо-хърватска граматика: сръбски, хърватски, босненски* (2. доп. изд., 2005), *Увод в сравнителната граматика на славянските езици* (2000), *Историческа фонологија словенских језика* (Београд, 2010).

Росица Игнатова е студентка в специалността „Славянска филология (бохемистика)“ на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“.

Момчил Карагьозов е студент в специалността „Славянска филология (бохемистика)“ на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“.

Зоя Кузманова е била дългогодишен преподавател по руски език към Катедрата по руска филология на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“.

Вера Маровска е доцент доктор на филологическите науки към Катедрата по български език във Филологическия факултет на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“. Автор е на научни публикации в областта на морфологията и стилистиката на българския език, между които са монографиите ѝ *Стилистика на съвременния български език* (1998) и *Новобългарският перфект – функционални метаморфози и теоретични предизвикателства* (2005). Удостоена е с награда на фондация „Пигмалион“ за принос към филологията (2010).

Красимира Маринова е студентка в специалността „Славянска филология (бохемистика)“ на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“.

Вяра Найденова е главен асистент по сръбски и хърватски език в Катедрата по славянска филология към Филологическия факултет на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“. Научните ѝ интереси са в областта на стилистиката, лексикологията, фразеологията, езиковите контакти, теорията и практиката на сръбския и хърватския език.

Николай Нейчев е доцент доктор към Катедрата по руска филология в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“, преподавател по руска класическа литература. През 1997 г. защитава докторска дисертация на тема *Влияние на догмато-мистичната ортодоксия върху късното творчество на Ф. М. Достоевски*. Хабилизационният му труд е посветен на християнската идеологемност на руския литературен логос (*Руският литературен месианизъм на XIX век*). Автор е на редица публикации в България и чужбина, посветени на идейната поетология на руската класическа литература. Основните му научни интереси са насочени към проблемите на руския литературен месианизъм и в частност към творчеството на Ф. М. Достоевски и Н. В. Гогол. Автор е на монографиите: *Ф. М. Достоевски – Тайнствената поетика* (Пловдив, 2001), преведена и издадена в Русия (*Таинственная поэтика Ф. М. Достоевского*. Екатеринбург, 2010); *Литература и Месианизъм. Руското литературно месианство през XIX век* (Пловдив, 2009). Два пъти е носител е на Наградата за литературна критика на Дружеството на пловдивските писатели (2002, 2009), както и на Наградата за високи творчески постижения и принос в развитието на българо-руските културни връзки „Золотая муза“ (2003).

Милена Нецова е докторант към Катедрата по общо езикознание и история на българския език в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“.

Наталия Няголова е главен асистент доктор, преподавател по руска класическа литература към Катедрата по русистика във ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“. Основни научни интереси: руска драматургия от втората половина на XIX век, семантични и семиотични аспекти на драматургията на А. П. Чехов, количествени методи в литературознанието, текстуално функциониране в различните видове изкуства. Тема на дисертацията ѝ е „Предметният код в драматургията на А. П. Чехов“. Автор е на монографията *Между бита и битието (Герой и вещь в драматургията на А. П. Чехов)* (2008).

Инна Пелева е професор, доктор на филологическите науки в Катедрата по българска литература и теория на литературата на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“. Преподава българска литература от Освобождението до края на Първата световна война. Научните ѝ интереси

си са предимно в областта на родната културна и литературна история от Паисий до Радичков и Пасков. Автор е на монографиите *Четени текстове. Студии върху съществуващи и липсващи страници в българската литература* (1994), *Идеологът на нацията. Думи за Вазов* (1994), *Ботев. Тялото на национализма* (1998), *Възраждания. Българистични студии* (1999), *Места от Конспекта* (2000), *Алеко Константинов. Биография на четенето* (2002), *Йордан Радичков. Дума, разказ и тъга* (2004), както и на учебници по литература за средния курс.

Кичка Пешева по специалност е библиограф. Работила е в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ – София, и в Народната библиотека „Иван Вазов“ – Пловдив. От 1968 г. се занимава с библиографски обзори и изследвания, както и с литературна критика предимно за български писатели. Автор е на книгата *Наказани таланти* (1993), която е посветена на 25 български писатели, пострадали от комунистическия режим, и в която за първи път са използвани материали от секретните фондове.

Якуб Пловенс (Jakub Płowens) е докторант в Института по езикознание към Университета „А. Мицкевич“ в Познан, Той се занимава с проблеми на езиковото обучение по полски език като чужд. В областта на неговия научен интерес са също психолингвистиката и езикът на медиите.

Клео Протохристова е професор доктор на филологическите науки, преподавател по западноевропейска литература към Катедрата по история на литературата и сравнително литературознание в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“. Научните ѝ интереси са предимно в областта на титрологията, интертекстуалността, тематичните изследвания, рецепцията на античната драма. Автор е на множество научни публикации в български и чужди издания, на учебници и учебни помагала по литература за средния курс, на монографиите *Несъвършени изречения* (1990), *Благозвучието на дисонанса. Опити върху междутекстовостта* (1991; второ изд. 1996), *През огледалото в загатката. Литературни и метадискурсивни аспекти на огледалната метафора* (1996), *Западноевропейска литература. Съпоставителни наблюдения, тезиси, идеи* (2000; второ допълн. изд. 2003; трето изд. 2008), *Огледалото – литературни, метадискурсивни и културносъпоставителни траектории* (2004). Многократно е удостоявана с награди: на Пловдивския университет за най-добра книга, издадена през годината (1991); на в. „Век 21“ за най-добра книга по литературознание (1997); Награда „Пловдив“ за цялостно творчество (1998); Награда за най-добра публикация в сп. „Език и литература“ (1999); Награда на Университетска фондация „Пловдив“ за научна дейност (2005).

Татяна Славова е професор доктор на филологическите науки, преподавател по старобългарски език в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Автор е на книгите *Речник на словоформите в Архангелското евангелие от 1092 г.* (1994), *Тълковната паля в контекста на старобъл-*

гарската книжнина [Университетска библиотека № 418] (2002), Владетел и администрация в ранносредновековна България. Филологически аспекти (2010), на монографията Преславска редакция на Кирило-Методиевия старобългарски евангелски превод (1989), на няколко учебни пособия (Помагало по българска историческа лексикология, 1986; Христоматия по историческа граматика на българския език, 1987; Слова на светлината. Творби на старобългарски писатели от епохата на св. княз Борис, цар Симеон и св. цар Петър, 1995; Старобългарски текстове, 1996, 2000) и на повече от 100 научни публикации. Тя е един от авторите на История на българската средновековна литература (2008), редактор на библиотека Слово и символ (1995, 1997) и член на редколегията на списание *Scripta & e-Scripta. The Journal of Interdisciplinary Mediaeval Studies*. Професионалните ѝ интереси са в областта на средновековната славянска текстология и библеистика, българската историческа лексикология и лексикография, средновековната епиграфика, палеография и хронология.

Роза Станкевич е преподавател в ПГ „Генерал Владимир Заимов“ в гр. Сопот. Защитава докторска дисертация на тема „Янка Купала и българската литература“ в Литературния институт към Академията на науките на Беларус (1984). Работи в Беларуския държавен университет като преподавател по български език (1975 – 1976) и старши преподавател в Беларуския държавен университет, факултет „Журналистика“ (1985 – 1991). От 2006 г. преподава беларуски език и литература в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“. Научните ѝ публикации са в областта на беларуската и българската литература, българо-беларуските литературни и културни взаимоотношения, теорията на превода.

Силвие Становска (Sylvie Stanovská) е доцент доктор в Катедрата по германистика, нордистика и нидерландистика във Философския факултет на Масариковия университет в Бърно. Докторската си дисертация на тема „Vergleichende stilistische Untersuchungen zum Ackermann aus Boehmen und Tkadlec“ подготвя и защитава през 1996 г. в Университета в Регенсбург. Научните ѝ интереси са в областта на старата немскоезична и чешка литература. Съставител и преводач е на антология на немската придворна лирика XII – XIV в. (2009).

Мина Стойнова е докторант по полска литература към Катедрата по славянска филология на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“.

Катерина Томова е главен асистент по съвременен чешки език в Катедрата по славянска филология към Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“. Завършва специалността „Славянска филология (чешки език)“ през 1990 г. в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Специализира в Карловия университет в Прага. Научните ѝ интереси и публикации са основно в сферата на чуждоезиковото обучение, сравнителното славянско езикознание и когнитивната лингвистика.

Атанаска Тошева е главен асистент доктор в Катедрата по руска филология към Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“. Докторската ѝ дисертация е на тема „Езикът на *История во кратце о болгарском народе славенском* на йеросхимонах Спиридон (1792 г.) в контекста на езиковата ситуация в България през втората половина на XVIII век“ (2007) и е издадена през 2009 г. Научните ѝ интереси са предимно в областта на историческата граматика на руския език и историята на руския книжовен език.

Димитрина Хамзе е асистент по полски език към Катедрата по славянска филология на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“. Научните ѝ интереси са в областта на транслатологията, когнитивистиката, семантиката, езиковедската компаративистика, прагматиката, лингвистичните аспекти на комичното и перспективите за превода му на друг език.

Михаела Солейман пур Хашеми (Michaela Soleiman pour Hashemi) е професор доктор към Катедрата по чешка литература и библиотечно дело във Философския факултет на Масариковия университет в Бърно. Докторската ѝ дисертация е на тема „Karel Račín jako homiletik“ (1993), а хабилитационният ѝ труд за професура – „Svatonepomucenská homiletika českého, rakouského a bavorského prostředí“ (2008). Научните ѝ интереси са в областта на старата чешка и словашка литература, барока, съпоставителното литературознание. Автор е на христоматии и монографии в областта на чешката литературна медиевистика: *Svatonepomucenská kázání v českém, rakouském a německém prostředí* (1998), *Žena krásná náramně* (1998), *Ke vztahům středověké a barokní legendistiky* (2000), *Karel Račín –nedoceněný barokní autor* (2005), *Zlatý fond české kultury a jeho proměny* (2006), *Literární fenomén nepomucenské homiletiky* (2007), както и на учебници по литература за средния курс.

Красимира Чакърова е доцент доктор към Катедрата по български език във Филологическия факултет на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“. Научните ѝ интереси са в областта на морфологията и стилистиката на съвременния български език, сравнителната граматика на славянските езици, съпоставителната аспектология, етнолингвистиката, методиката на преподаването на български език като чужд. Автор е на *Феноменът стилистична грешка (как да откриваме и редактираме коварните сателити на нашата реч)* (в съавторство с П. Колева, 1999), *Помагало по българска морфология* (2000).

Юлиана Чакърова е главен асистент доктор към Катедрата по руска филология в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“. Докторската ѝ дисертация на тема *Местоимения как средство выражения анафорической связи в болгарском и русском текстах* е защитена през 1997 г. в Минск, Беларус. Преподава теория на превода, стилистика, практически руски език. Сферата на научните ѝ интереси включва граматика, лингвистика на текста, теория на превода, семантика, когнитивна лингвистика.

Автор е на монографията *Местоимения и анафора в българском и руском текстах* (2010).

Марцел Черни (Marcel Černý) е доктор, научен сътрудник в Института за славистика към Чешката академия на науките и преподавател по българска литература във Философския факултет на Карловия университет, Прага. Дисертацията му е на тема „Osobnost Josefa Karáska (1868 – 1916) v souvislostech české slavistiky a české literární Vědy“ (2007). Научните му интереси са в областта на историята на литературоведската и културноисторическата славистика (и българистиката), на проблематиката, отнасяща се до литературната дейност на чешкото малцинство във Виена през XIX в., до чешкото православие (чехите в Света гора), до чешко-южнославянските и чешко-българските културни отношения, сорабистиката (чешко-лужишкосръбските културни контакти), славянската митология. Съавтор на книгата *K. J. Erben. Slovanské bájesloví* (2009), както и на други издания на Института за славистика.

Жоржета Чолакова е доцент доктор, преподавател по чешка литература и славянски литератури към Катедрата по славянска филология в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“. Била е лектор по български език и цивилизация в Провансалския университет в Екс-ан-Прованс (1998 – 2002) и в Париж – 4, Сорбона (2009 – 2010). Научните ѝ интереси са в областта на поетиката на романтизма и модернизма в чешката литература, тематологията, сравнителното литературознание, интертекстуалността. Основните ѝ изследвания са върху чешкия романтизъм и авангардизъм. Докторската ѝ дисертация на тема *Český surrealismus 30. let. Struktura básnického obrazu* е защитена във Философския факултет на Карловия университет в Прага през 1993 г. и е издадена (Praha, 1999). Съставител и преводач е на книгата *Карел Хинек Маха или Гласът на падналата арфа* (1993), автор е на монографията *Лицата на човека в поезията на чешкия авангардизъм* (1998). Превежда поезия от чешки и от френски език.

Борян Янев е главен асистент доктор към Катедрата по общо езикознание и история на българския език в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“. Научните му интереси са в областта на лексикологията, ономастиката, социолингвистиката, историческата лингвистика на немския език. Автор е на монографията *Система на личните имена в българския и немския език* (2009). Отличен е с грамота по случай 30-годишния юбилей на пловдивската филология.

Владимир Янев е доцент доктор в Катедрата по българска литература и теория на литературата във Филологическия факултет на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“. Преподава съвременна българска литература. Докторската му дисертация е на тема *Поезията на Николай Марангозов в контекста на българската литература*. През периода 1995 – 1999 г. е бил лектор по българска литература в Санктпетербургския университет.

Член е на Съюза на българските писатели, на българския ПЕН клуб. Автор е на литературоведските книги: *Живее и препрочитам* (1990), *Признати и непознати* (1999), *Христо Смирненски. Маскарадът и Празникът* (2000; II основно преработено издание – 2008), *Да прочетем заедно. От Любен Каравелов до Николай Хайтов* (2002), *Българският литературен авангардизъм* (ч. I, 2002), *Българската литература след Първата световна война. От Йордан Йовков до наши дни* (2002), *Живият разказвач Николай Хайтов* (2008), *Литературният Пловдив от XIX век до наши дни* (2008), *Погледи към българската поезия и проза* (2009 – електронно издание „Литернет“), *Въвеждане на безпределното. Погледи към българския авангардизъм. Погледи към изтекло и текущо* (2009). Книгите му с фрагменти *Цигулката на Енгр. Строшени огледала* (2000, II изд. 2006 – електронно издание на ЕИ „Литернет“) и *Втора цигулка. Строшени херми* (2007) са синтез между поетически, есеистични и научни откровения. Автор е и на художествени и научнопопулярни книги, включително и за детско-юношеската аудитория.